Knoz, Tomáš

Sociální aspekty konfiskací

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty.* Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [688]-749

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/123640
Access Date: 16. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Sociální aspekty konfiskací

Při úvahách o sociálních principech pobělohorských konfiskací lze tento složitý historický proces nahlížet z různých rovin pohledu. V první řadě je třeba si pokládat otázku, jakým způsobem v krátkodobé i dlouhodobé perspektivě bezprostředně či nepřímo ovlivnily klasicky vnímané a hierarchicky uspořádané společenské spektrum své doby. Další série otázek směřuje k úloze specifických skupin, které se bezprostředním způsobem aktivně podílely na řízení a průběhu konfiskačního procesu. Na dvou pólech pomyslné osy to byli konfiskovaní a nabyvatelé, komunikaci mezi nimi zajišťovali různí koordinátoři a zprostředkovatelé. Válka a konfiskace však kromě toho přinesly celou řadu významných sociálních proměn, jejichž důsledkem bylo dočasné (nebo naopak dlouhodobě působící) konstituování společenských skupin, svázaných s tímto procesem: emigrantů a exulantů, příbuzných a blízkých, potřebných a získaných, popřípadě manželek, vdov a dcer.[627]

Do průběhu pobělohorského konfiskačního procesu bylo mezi potrestanými i nabyvateli konfiskátů, soudci i výkonnými orgány všech typů a stupňů zapojeno prakticky veškeré spektrum obyvatelstva. Od panovníka a příslušníků jeho rodiny, přes knížecí vrstvu a široké šlechtické kruhy po bohaté i nezámožné měšťanstvo, přes vojenské velitele po jejich nejnižší podřízené. Pobělohorské konfiskace bezprostředně ovlivnily i početné místní vrchnostenské úřednictvo, představitele poddanské samosprávy, sedláky i nejchudší poddané. Odchodem celé řady příslušníků původní

---

(627) K základnímu rozdělení předbělohorské a bělohorské společnosti v Čechách a na Moravě, potažmo ve střední Evropě VÁLKA, J.: *Česká společnost v 15.–18. století*. I. Předbělohorská doba. Praha 1972. II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu". Praha 1983; JUROK, J.: *Příspěvky ke studiu sociální a majetkové struktury předbělohorské feudální třídy a k otázce příčin českého stavovského povstání*. SCH 14, 1984, s. 43–75; BRUCKMÜLLER, E.: *Sozialgeschichte Österreichs*. Wien – München 1985; BRUNNER, O.: *Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte*. [2]Göttingen 1968; SCHULZE, W. (ED.): *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie*. Eine Diskussion. Göttingen 1994; TÝŽ: *Die ständische Gesellschaft des 16./17. Jahrhunderts*, s. 1–18. Základní informace k problematice „sociálního rozčlenění" pobělohorských konfiskací KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 101–114. Každá z jednotlivých částí předkládané kapitoly Sociální aspekty konfiskací by samozřejmě mohla být zpracována jako samostatná rozsáhlá práce, neboť se v mnohých případech jedná o závažné a nejednou zatím nedostatečně zpracované problémy. Jejím cílem je však především vytvoření základní představy o sociálním záběru konfiskačního procesu a o sociálních skupinách a uskupeních, které tento proces krátkodobě nebo dlouhodobě provázely. V teoretické rovině o sociálních dějinách a jejich metodách BURKE, P.: *Soziologie und Geschichte*. Hamburg 1989.

šlechty i příchodem nových osob se poněkud proměnila sociální struktura zemí zasažených válkou a konfiskacemi. Navíc byly do těchto zemí přinášeny nové zvyky a modely chování.[628] Lze proto říci, že pobělohorské konfiskace nebyly sociálně ani ekonomicky omezeným procesem, jako tomu do značné míry bylo po porážce prvního stavovského odboje roku 1547, kdy se nakonec konfiskace až na výjimky více méně omezily na vztah mezi panovníkem a českými královskými městy.[629]

Panovník

Žádný individuální ani kolektivní konfiskační proces raného novověku se nemohl obejít bez zásadní role panovníka, která vyplývala z jeho ústavněprávního postavení i právní kvalifikace zločinu proti majestátu.[630] Panovník v tomto ohledu vystupoval jako ústavní instituce, personifikace státu, nejvyšší soudce a zároveň nejvyšší zákonodárce.[631] Raně novověcí panovníci se však nepřátelských aktů, které zpravidla vycházely z prostředí konkurenčních mocenských skupin nebo ze strany jednotlivců aktivně vzdorujících jejich vůli, obávali i jako fyzické osoby. Panovníci, kteří se stali objekty atentátu či kolektivní vzpoury, vyžadovali „kolegiální loajalitu" i po svých protivnících, kteří stáli v čele znepřátelených zemí.[632] Vzájemná loajalita a podpora mezi evropskými panovnickými dynastiemi by podle této teorie měla sehrávat větší roli nežli politické a náboženské nesváry mezi jednotlivými státy nebo nežli podpora souvěrců uvnitř jiného státu. Násilné akty, jakým byl například dokonaný atentát na francouzské-

(628) MUNCK, T.: *Evropa sedmnáctého století*, kap. Skladba společnosti, šlechta a držitelé úřadů, s. 160–186; PRESS, V.: *Soziale Folgen des Dreißigjährigen Krieges*, s. 239–268. Do hloubky se touto problematikou v posledních dvou desítiletích na příkladu Moravy zabýval Josef Válka. VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy*. II. Morava reformace, renesance a baroka. Brno 1995; TÝŽ: *Moravia and the Crisis of the Estates' System*, s. 149–157; TÝŽ: *Politický systém a kultura habsburské monarchie*, s. 116–119; TÝŽ: *Manýrismus a baroko v české kultuře 17. a 1. poloviny 18. století*. SCH 8, sv. 19, 1978, s. 155–213.

(629) JANÁČEK, J.: *České dějiny*. Praha 1984, kap. Potrestání odboje českých stavů, s. 299–335; REZEK, A.: *Statky skonfiskované r. 1547*, s. 451–482; PÁNEK, J.: *První krize habsburské monarchie*, s. 11–28.

(630) ERLER, A. – KAUFMANN, E. (EDD.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. Heslo Crimen laesae maiestatis. Bd. 1. Berlin 1971, sl. 649.

(631) EKMAN, E.: *Das dänische Königsgesetz 1665*. In: Hubatsch, W. (ed.): Absolutismus. Darmstadt 1973, s. 223–272. Dále SKALWEIT, S.: *Herrscherbild im 17. Jahrhundert*. HZ 184, 1957, s. 65–80; REPGEN, K. (ED.): *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*. Münster 1991.

(632) Když se kurfiřt Jan Jiří Saský zastal českých povstalců, císař Ferdinand II. ho varoval, že by v budoucnosti mohla podobná vzpoura ze strany saských poddaných vypuknout i proti němu. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 9, pag. 1656–1662. BARTEČEK, I.: *Vyhlídky saské kandidatury na český trůn roku 1619*. FHB 8, 1985, s. 89–101.

ho krále Jindřicha IV., úvahy tohoto typu ještě posílily a přenesly tento problém i na stránky právně teoretických spisů a panovnických politických memorand, které polemizovaly s deklarovaným právem stavů na odpor proti špatně vládnoucímu panovníkovi.[633] Ten, coby nositel suverénní a mnohdy i do značné míry zbožštěné moci ve státě, měl mít napříště nedělitelné právo na potrestání každé osoby nebo skupin osob, které by proti němu jakkoliv vystoupily, byť jen protivením se jeho vůli.[634] V řešení podobných situací prostřednictvím konfiskačního procesu se neprojevila pouze právní tradice a ústavní systém daného státu, rozhodujícím způsobem je ovlivnil i osobní přístup konkrétního panovníka. Ačkoliv evropští panovníci, kteří přistoupili k potrestání svých oponentů konfiskacemi majetku, obvykle přenášeli některé exekutivní pravomoci na své ministry, místodržitele a úřady, v závislosti na svých osobních vlastnostech a vštípených představách se na potrestání svých politických odpůrců rozhodující měrou osobně podíleli. Aktivně vystupující panovníci exekuční a konfiskační proces často individualizovali, v důležitých případech si vyhrazovali rozhodnutí, osobně posuzovali vinu jednotlivců a možnost či výhodnost udělení pardonu nebo naopak precedentního trestu. Mezi raně novověkými panovníky, kteří tímto způsobem osobně řídili konfiskační proces, zaujímal Ferdinand II. přední místo.[635]

Císař Ferdinand II. měl nepochybně velmi silnou ambici osobně vstupovat do pobělohorského konfiskačního procesu také na základě vlastních představ o podobě své monarchie.[636] Vyplývala z jeho výchovy a povahových rysů, jež byly ostatně podrobně popsány jak jeho současníky, tak i moderní historiografií. František Kryštof Khevenhüller, Vilém Lamormain i sám Ferdinand II. zdůrazňovali náboženský charakter panovnické moci (byl císařem *„von Gottes Gnaden"*), což bylo podle císařových mo-

---

(633) VILLARI, R.: *Der Rebell*, s. 118–119, 127; KUČERA, J. P.: *8. II. 1620 Bílá hora*, s. 26.

(634) Srov. formulace v Obnoveném zřízení zemském. JIREČEK, H. (ED.): *Obnovené zřízení zemské dědičného markhrabství moravského*. Brno 1890; BERGERHAUSEN, H. W.: *Die „Verneuerte Landesordnung" in Böhmen 1627: ein Grunddokument des habsburgischen Absolutismus*. HZ 272, 2001, s. 327–351.

(635) (LAMORMAIN, W.:) *Ferdinandi II. christliche, heroische Tugenden*; HURTER, F.: *Geschichte Kaisers Ferdinands II.*; STURMBERGER, H.: *Kaiser Ferdinand II.*; FRANZL, J.: *Ferdinand II.*; BIRELEY, R.: *Ferdinand II: Founder of the Habsburg Monarchy*. In: Evans, R. J. W. – Thomas, T. V. (edd.): Crown, Church and Estates. London 1991, s. 226–244.

(636) KRAUS, A.: *Das katholische Herrscherbild im Reich*, s. 1–25. Císař Ferdinand II. v převažující většině případů vstupoval do konfiskačního procesu prostřednictvím svých úředních institucí. Jen zcela výjimečně lze například v archivu kardinála Dietrichsteina ke správě Moravy nalézt list osobní povahy, v němž Ferdinand II. Dietrichsteina netituluje jako knížete a gubernátora, ale v němž se na něj naopak obrací jako na svého přítele a navrhuje mu v určité konfiskační kauze konkrétní řešení.

derních životopisců dáno jeho formováním u ingolstadtských jezuitů.[637] Zdůvodňovalo to jednak důsledné trvání na jedinečném postavení katolické církve, od něhož bylo možno krátkodobě ustoupit, nikoliv však na ně trvale rezignovat. Důsledné trvání na sjednocení se s panovníkem v katolické víře podle tohoto výkladu ostatně bylo i v zájmu samotných Ferdinandových poddaných, jejichž duše mohly být pouze tímto způsobem zachráněny. Principy zbožštění panovnické moci a vnímání katolické víry jako „jediné pravé" vnukly Ferdinandovi představu o naprostém zapovězení jakéhokoliv projevu nesouhlasu a odporu vůči panovníkovým názorům a postojům.[638] Zároveň však uvedené předpoklady panovníka nutily, aby i vůči svým nepřátelům vystupoval z pozice „dobrého pastýře", který své poddané dokáže nejen spravedlivě trestat, ale také jim velkomyslně odpouštět.[639]

Ferdinand z uvedených pozic usměrňoval pobělohorský konfiskační proces po celou dobu jeho konání nejen kontrolou úřadů, které měly jeho jednotlivé kroky na starosti, ale také osobními konzultacemi, udílením rad a návodů svým podřízeným, posuzováním suplik konfiskovaných i potencionálních nabyvatelů konfiskátů, poskytováním sluchu oběma stranám a zvažováním výhodnosti jednotlivých opatření. Vše, co bylo vykonáváno,

---

(637) Z děl životopisné a státněteoretické povahy, které se týkají vlády Ferdinanda II., má největší vypovídací hodnotu dílo Františka Kryštofa Khevenhüllera Annales Ferdinandei. Jeho součástí ve vydání z let 1721–1726 je také spis Ferdinandi II. christliche, heroische Tugenden, za jehož autora bývá považován císařův zpovědník, jezuita Vilém Lamormain. Z historiografického hlediska jde o životopis ve formě katalogu ctností. Za autora díla o povaze panovnické moci nazvaného „Princeps in compendio" zase bývá považován sám císař Ferdinand II (v poslední době ale častěji jeho právník Eliáš Schiller). O tom, že se Ferdinandovy úvahy o povaze panovnické moci ubíraly zmiňovaným směrem, vypovídá i obsah jeho politické závěti. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Leipzig 1721–1726; (LAMORMAIN, W.): *Ferdinandi II. Romanorum Imperator Virtutes*. Wien 1638 (též jako *Idea principis Christiani*. Köln 1638, německy CURTIUS, J. J.: *Tugenden Kayser Ferdinandi II*. Wien 1638; zde citováno podle verze vydané jako součást Khevenhüllerových Annales Ferdinandei: KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*, sl. 2381–2468); BOSBACH, F. (ED.): *Princeps in compendio*. In: Repgen, K. (ed.): Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert, s. 79–116. V rámci analýzy pragmatické sankce Karla VI. vydal Gustav Turba také politické závěti Ferdinanda II. TURBA, G.: *Die Pragmatische Sanktion*. Wien 1913. Dále srov. TERSCH, H.: *Österreichische Selbstzeugnisse*, především kap. věnovaná Františku Kryštofu Khevenhüllerovi, s. 678–703.

(638) Podle Hanse Sturmbergera Ferdinand II. ve svých životních a politických postojích místo „ratio status" uplatňoval „ratio confessionis". STURMBERGER, H.: *Kaiser Ferdinand II.*; KRAUS, A.: *Das katholische Herrscherbild im Reich*, s. 9.

(639) „Gute und Milde", „Milde und Geduld". KRAUS, A.: *Das katholische Herrscherbild im Reich*, s. 14–15. Snad nejznámějším vyjádřením tohoto přístupu je Khevenhüllerova citace císařova rozhovoru s priorem poutní baziliky v Mariazell, k němuž mělo dojít v okamžiku popravy českých pánů na Staroměstském náměstí. (LAMORMAIN, W.:) *Ferdinandi II. christliche, heroische Tugenden*; KNOZ, T.: *Die Konfiskationen in Mähren nach 1620 als politischer und juristischer Prozess*, s. 50, pozn. 17.

se dělo s přihlédnutím na zájmy Rakouského domu, a také císařovi podřízení nevykonávali jednotlivé konfiskační kroky z vlastní vůle, nýbrž pouze v panovníkově jménu.[640] Vědomě zavazoval své okolí, aby zastávalo vůči jednotlivým osobám účastným v konfiskačním procesu shodné postoje. Termín *„Schutz der wahren Religion"* ze spisů *„Princeps in compendio"* a *„Ferdinandi II. christliche, heroische Tugenden"* se často v různých variantách opakoval v konfiskačních aktech.[641]

Do procesu pobělohorských konfiskací v habsburské monarchii z vnějšku zasahovali také panovníci okolních států. Podoba jejich zásahů do konfiskačního procesu přitom byla různorodá. Pohybovala se od spolupráce s císařem Ferdinandem II., přes snahy o ovlivňování celé zahraniční politiky Ferdinanda II., pokusy o smírné řešení zásahy ve prospěch postižených jednotlivců či skupin, až po ozbrojená vystoupení a tažení proti císaři. Ta si sice zastavení konfiskačního procesu v habsburských zemích nekladla za svůj hlavní cíl, tento výsledek nebo dokonce restituci původních majetkoprávních vztahů od nich ovšem očekávali konfiskacemi postižení emigranti, kteří se takových vystoupení na straně Ferdinandových nepřátel zúčastnili. Vzhledem ke skutečnosti, že vojenská vystoupení proti císaři Ferdinandovi II. byla obvykle neúspěšná, vyvolávala opakovaně nikoliv restituci předbělohorského stavu v majetkové držbě, nýbrž naopak nové vlny konfiskací. Samozřejmě, že prvořadé místo mezi evropskými panovníky, kteří přímo a mnohovrstevnatě ovlivnili proces konfiskací v habsburských zemích, zastával falcký kurfiřt a hlava říšských protestantských stavů Fridrich V.[642] Konfiskace ovlivnil již v době své krátké české vlády, když navázal na politiku českého a moravského direktoria, která konfiskovala statky svých největších politických protivníků. Obě direktoria navíc jako

---

(640) KOHLER, A.: *Die europäische Bedeutung des Begriffs „Casa de Austria"*. In: Plaschka, R. G. – Stourzh, G. – Niederkorn, J. P. (edd.): Was heißt Österreich? Zum Inhalt und Umfang des Österreichsbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute. Wien 1995, s. 135–147. V císařově jménu měla komora prozkoumávat i některé konfiskáty, které měly být přímo odevzdány do rukou císaři Ferdinandovi II., jak tomu bylo v případě tří dvorů patřících k hradu Karlštejnu. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, fol. 430.

(641) Jako příklad je možno uvést alespoň formulaci z císařského kupního listu na rakouský statek Johannstein: „...Bekennen für Unß, Unseren Erben und Nachkommen [...] daß Er und ein jeder künfftiger Inhaber dieses Guts kein uncatholisches Exerticity, sondern **allein der Catholischen allein seeligmachenden Religion**, und der Römischen Kirchen zugethannen Priestern daselbstengebrauchen und bedienen lassen solte, in einem freyen erblichen Kauff verkauffte haben..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, 15. 3. 1627, fol. 161v.

(642) KUČERA, J. P.: *8. 11. 1620 Bílá hora*, kap. Zimní král, s. 118–150; GINDELY, A.: *Friedrich V. von der Pfalz der ehemalige Winterkönig von Böhmen seit dem Regensburger Deputation vom Jahre 1622 bis zu seinem Tode.* Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. VI. Folge. Bd. 12. Prag 1885.

jeden z darů novému králi přidělovala Fridrichovi Falckému, královně Alžbětě i některým dalším členům jeho rodiny a dvora zabavené državy, zpravidla na úkor císaře Ferdinanda II., katolické církve a kardinála Dietrichsteina. Zimní král se však krátce po porážce na Bílé hoře proměnil z nabyvatele konfiskátů na konfiskacemi postiženou osobu.[643]

Císař Ferdinand II. neměl mezi panovníky evropských zemí mimo svých španělských příbuzných příliš mnoho stálých spojenců, kteří by bezvýhradně podporovali jeho radikální pokusy o řešení situace v habsburských zemích a podíleli se na jeho straně na konfiskačním procesu.[644] Za jediného věrného spojence byl považován bavorský kurfiřt Maxmilián, který dokonce řízení části Ferdinandova konfiskačního procesu v Horních Rakousích a na krátkou dobu i v Čechách převzal do svých rukou.[645] Druhým teoretickým spojencem Ferdinanda II. byl polský král Vladislav IV., manžel Ferdinandovy dcery Cecílie Renáty, jenž císaři již v době stavovského povstání opakovaně poslal na pomoc své oddíly nebo jejich zásah alespoň umožnil.[646] Působení Lisovčiků a dalších polských vojáků bezprostředně napomohlo vojenské porážce Moravy a umožnilo tak aplikovat konfiskační proces. I prameny dietrichsteinské provenience ovšem dokládají, že škody na moravských statcích způsobené polskými vojáky přiváděly statky k bankrotu. Na císaři Ferdinandovi II. se navíc požadovalo, aby je nabyvatelům konfiskátů nahradil, což samozřejmě ohrožovalo samotný princip konfiskací.[647] Ani spojence typu Maxmiliána Bavorského nebo Vladislava IV. Vasy jejich závazky vůči císaři nevedly tak daleko, aby

---

(643) V Čechách a na Moravě získal Fridrich Falcký samozřejmě v první řadě veškeré královské a komorní statky. Na Moravě získal Fridrich Falcký do své osobní držby Dietrichsteinovu, resp. biskupskou Chropyni a dietrichsteinský Mikulov. JANÁČEK, J. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*, s. 237–240; MZA BRNO, Stavovské rukopisy, Památky sněmovní, sv. 7. Obecněji si role Fridricha Falckého a jeho vzetí do achtu po porážce na Bílé hoře povšiml i Pavel Skála ze Zhoře. TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká*. V, kap. Klatba císařská proti Fridrichovi Falckému a jiným, s. 9–23, 30–31.

(644) Ihned po přijetí zprávy o porážce stavovských na Bílé hoře poslal podle informace Pavla Skály ze Zhoře španělský král Filip III. Řád zlatého rouna Zdeňkovi Popelovi z Lobkovic, panu Pruskovskému a hraběti z Embden. TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*, V, s. 24–25.

(645) MALISCH, K.: *Katholischer Absolutismus als Staatsräson*. Ein Beitrag zur politischen Theorie Kurfürst Maximilians I. von Bayern. München 1981; PFISTER, K.: *Kurfürst Maximilian von Bayern und sein Jahrhundert*. München 1948.

(646) Vladislav IV. je i u Khevenhüllera označován jako polský a švédský král. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Conterfet Cupferstich*. Bd. 1. Leipzig 1721, pag. 85, 172.

(647) MACŮREK, J.: *České povstání r. 1618–1620 a Polsko*. ČMM 61, 1937, s. 1–48, 152–194, 289–362; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 20; DYKOVÁ, S.: *Lisowczycy v letech 1619–1620*. Brno 2002 (bakalářská práce uložená na FF MU Brno); MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 422, 423, kart. 142, červen, červenec 1623.

rezignovali na vlastní zahraniční politiku. Maxmiliána Bavorského to roku 1627 přimělo k odmítnutí Ferdinandova návrhu na podobu restitučního ediktu, jenž podle jeho názoru příliš zasahoval do kompetencí říšských orgánů.[648] Vladislav IV. zase neváhal u Ferdinanda II. a jeho nástupce Ferdinanda III. chránit svého oblíbence a účastníka konfiskačního procesu na Moravě Františka z Magni.[649] Spojenectví mezi Ferdinandem a Vladislavem totiž císaři nezabránilo, aby za manipulaci se strážnickým dominiem ve prospěch polského krále nezbavil dosavadního zemského hejtmana všech funkcí a neuvrhl ho do vězení.[650] Vlastní politikou vůči Ferdinandovi se vykazoval i další Ferdinandův spojenec Jan Jiří Saský, který se před Ferdinandem zastal svých českých souvěrců, a navíc za vojenskou pomoc a loajalitu vůči císaři mohl pro Sasko a svůj rod získat nejen část Lužice, ale také některá česká konfiskovaná dominia.[651]

Konfiskační proces v habsburských zemích byl ovšem přímo ovlivněn také celou řadou dalších evropských panovníků, jejichž zahraniční politika zasahovala do českých a rakouských zemí nebo do Uher. Především to byli panovníci, jejichž vojska v průběhu dvacátých a třicátých let vnikla na habsburská území a „via belli" je obsadila: dánský král Kristián IV., zmiňovaný vévoda Jan Jiří Saský, švédský král Gustav Adolf II., sedmihradský kníže Gabriel Bethlen. Po porážce a odchodu jejich vojsk císař Ferdinand II. bez výjimky (byť s různou intenzitou a tvrdostí) potrestal konfiskacemi majetku ty šlechtice a další své poddané, kteří se skutečně nebo domněle postavili na stranu cizího panovníka a porušili tak přísahu věrnosti vůči panovníku svému.[652] Stejným způsobem byl ostatně potrestán i Albrecht z Valdštejna, jenž se podle zpráv podávaných Ferdinandovi II. dopustil

---

(648) FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*; ALBRECHT, D.: *Maximilian I. von Bayern 1573–1651*. München 1998; TÝŽ: *Die auswärtige Politik Maximilians von Bayern 1618–1635*. Göttingen 1962.

(649) KNOZ, T. – CHOCHOLÁČ, B.: *Století válek*, s. 191–210.

(650) BALCÁREK, P.: *František Magnis a Morava na sklonku třicetileté války*, s. 4–28; TÝŽ: *František Magnis, hrabě ze Strážnice, aneb „terra felix" a třicetiletá válka*. VVM 51, 1999, s. 33–39.

(651) BAHLCKE, J.: *Schlesien und die Schlesier*. [2]München 2000; TÝŽ (ED.): *Geschichte der Oberlausitz*. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts. Leipzig 2001; ANDĚL, R.: *Vom Bruderzwist im Haus Habsburg bis zum Aufstand der böhmischen Stände*. Die Oberlausitz in den Jahren 1600–1620. In: Bahlcke, J. – Dudeck, V. (edd.): Welt – Macht – Geist. Das Haus Habsburg und die Oberlausitz 1526–1635. Katalog der Ausstellung in Zittau. Görlitz – Zittau 2002, s. 211–220; POLIŠENSKÝ, J.: *Slezsko a válka třicetiletá*. In: Česko-polský sborník vědeckých prací. I. Praha 1955, s. 311–334.

(652) V Čechách proto byla vyhlášena vlna konfiskací po vpádu Sasů roku 1631, ve Slezsku po vpádu Dánů a Mansfeldova vojska v letech 1626–1627, v Uhrách po vpádu Gabriela Bethlena na počátku 20. let.

zrady jednáním s generály švédského krále Gustava Adolfa II.[653] Jak dokládají podrobné rozbory Františka Kryštofa Khevenhüllera, bylo císařovo jednání nepřímo ovlivněno také diplomatickou aktivitou dalších evropských vládců, především anglického, nizozemského a francouzského.[654]

Knížecí vrstva

Ve dvacátých a třicátých letech 17. století ještě patrně nelze v prostředí habsburských zemí hovořit zcela o jednolité „knížecí vrstvě". Konstituování této sociální skupiny bylo spíše až jedním z dlouhodobých důsledků pobělohorských konfiskací a dalších paralelně probíhajících společenských procesů. Do konfiskačního procesu zasáhlo několik navzájem ne zcela konzistentních společenských skupin, jejichž představitelé byli nositeli arciknížecího, knížecího nebo vévodského titulu.

V první řadě to byli příslušníci habsburského rodu, jejichž knížecí či vévodské tituly se odvozovaly od jejich zeměpanských stolců v jednotlivých habsburských dědičných zemích. Z francouzského prostředí je známo, že hlavními panovníkovými konkurenty byli v období vládních krizí princové, tedy příslušníci jeho vlastní rodiny.[655] V habsburském prostředí sklonku 16. a počátku 17. století došlo k podobné situaci v případě bratrského sporu mezi Rudolfem II. a Matyášem, a do jisté míry také při přebírání moci Ferdinandem II. roku 1619.[656] I přes občasný nesoulad uvnitř

---

(653) KOLLMANN, J.: *Valdštejnův konec*, s. 20–28.

(654) V českém prostředí se problematikou mezinárodní diplomacie v bělohorské době zabýval především Josef Polišenský. POLIŠENSKÝ, J.: *Česká otázka a politické vztahy mezi evropským západem a východem v době třicetileté války*. Acta Comeniana 19, 1960, s. 125–140; TÝŽ: *Anglie a Bílá hora*. Praha 1949; TÝŽ: *Nizozemská politika a Bílá hora*. Praha 1958; TÝŽ: *Tragic Triangle*. The Netherlands, Spain and Bohemia 1617–1621. Prague 1991; POLIŠENSKÝ, J. – HROCH, M.: *Švédská politika a české stavovské povstání 1618–20*. SH 7, 1960, s. 157–190. První ministr Ludvíka XIII. kardinál Richelieu podroboval císařovu politiku ostré kritice, sám však neváhal konfiskovat majetek politickým protivníkům ve své vlastní zemi. CONSTANT, J.–M.: *Der Adel und die Monarchie in Frankreich vom Tode Heinrichs IV. bis zum Ende der Fronde (1610–1653)*. In: Asch, R. G. (ed.): Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (1600–1789). Köln – Weimar – Wien 2001, s. 129–150.

(655) CONSTANT, J.–M.: *Der Adel und die Monarchie in Frankreich*, s. 129–150. Skutečnosti, že se v pobělohorském období celá řada českých rodů rozdělila na knížecí, hraběcí a panskou linii, si povšiml i Petr Maťa. MAŤA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, Heft 1–2, s. 43–52, zde s. 48; podrobněji TÝŽ: *Svět české aristokracie*, především kap. Inflace titulů, s. 67–77.

(656) Základní informace k problematice „bratrského sporu" Rudolfa a Matyáše Habsburského podal JANÁČEK, J.: *Rudolf II. a jeho doba*, s. 388–506; k problematice sporu mezi Matyášem a Ferdinandem Štýrským FRANZL, J.: *Ferdinand II.*, kap. Der Sturz des Widersachers, s. 148–151.

habsburského rodu, jenž vyústil například v odvolání arcivévody Leopolda Viléma z některých jeho funkcí, se mezi habsburskými knížaty očekávala loajalita vůči vládnoucí hlavě rodu.[657] Tato tradice se projevila i v průběhu pobělohorského konfiskačního procesu, jehož se sice další příslušníci habsburského rodu účastnili více méně pasivně jako příjemci konkrétních konfiskátů nebo jako „informátoři" panovníka o dění v některých částech monarchie, zpravidla však na straně Ferdinanda ani na straně jeho protivníků nevyvíjeli samostatnou politickou iniciativu. Na straně nabyvatelů konfiskátů se ovšem vedle samotného císaře Ferdinanda II. objevilo několik jeho přímých příbuzných. Svému synovi, českému králi Ferdinandovi III., nechal císař připsat valdštejnské panství Smrkovice a trčkovské panství Kounice.[658] Své dceři Cecílii Renátě, manželce polského krále Vladislava IV. Vasy, někdejší rožmberské a v době konfiskací již několik let švamberské panství Třeboň.[659] Arcikníže a pozdější vratislavský a olomoucký biskup Karel Rakouský, který byl podobně jako Leopold Vilém velkým mnohoobročníkem, získal statky v Opolsku, v Ratibořsku a v Kladském hrabství. Po jeho smrti roku 1624 posléze tyto konfiskáty připadly dalšímu z příslušníků Rakouského domu, a sice Ferdinandu Arnoštovi Rakouskému.[660] Zisky pro příslušníky panovnického rodu ve srovnání s některými dalšími nabyvateli konfiskátů zdánlivě nebyly příliš rozsáhlé. Týkaly se ovšem některých důležitých dominií a především významných hodností. Lze tedy říci, že Ferdinand II. tímto způsobem postavení vládnoucího domu opětně posílil.[661]

Druhou skupinou osob s knížecími tituly, které bezprostředně zasahovaly do konfiskačního procesu, byli představitelé starých dynastií, kteří stáli v čele středoevropských státních útvarů a zemí, ať se již nacházely mimo, nebo uvnitř habsburského soustátí. Knížata stojící v čele jednotlivých německých teritoriálních států, především sousedního Bavorska a Saska (nebo na druhé straně ve střední Evropě po desetiletí velmi aktiv-

---

(657) WOLF, A.: *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 19–24; HAMMANN, B.: *Die Habsburger*. Ein biographisches Lexikon. Wien 1988. Heslo Leopold Wilhelm, s. 250.

(658) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, 5. 3. 1635, fol. 139v. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 763.

(659) KOCIÁNOVÁ, B.: *Panství Třeboň a třicetiletá válka*. Brno 2002 (bakalářská práce uložená na FF MU Brno); TÁŽ: *Panství Třeboň v období polské zástavy (1638–1645)*. Brno 2003 (diplomová práce uložená na FF MU Brno).

(660) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 25. 1. 1625, 7. 4. 1625, fol. 400v, 414v.

(661) O pozici knížecích příslušníků habsburského rodu vypovídá i místo, které je jejich osobám věnováno v díle Františka Kryštofa Khevenhüllera Conterfet Cupferstich. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Conterfet Cupferstich*. Bd. 1.

ně působícího Sedmihradska), ovlivňovala konfiskační proces bezprostředně pomocí politických a vojenských zásahů, navíc byla významnými nabyvateli konfiskátů. Poněkud složitější byla situace knížat vládnoucích v jednotlivých slezských knížectvích. Ačkoliv často pocházela ze starobylých rodů, ústavněprávní a mocenská situace ve Slezsku jim na začátku 17. století již zabraňovala vést zcela samostatnou politiku, a tak i ovlivňovat zásadní rozhodnutí o konfiskačním procesu.[662] Pokud se o to pokusila, jak to učinil Jan Jiří Krnovský, byla vystavena represi ze strany císaře.[663] Příslušníci tradičních středoevropských knížecích dynastií, ačkoliv se v pobělohorských konfiskacích angažovali v omezenější míře nežli někteří členové méně privilegované aristokracie, přesto nezůstali opomenuti ani jako nabyvatelé konfiskátů. Mezi oběťmi konfiskací (snad s výjimkou zmiňovaného Jana Jiřího Krnovského a později Albrechta z Valdštejna) knížata takřka chyběla, což bylo ovšem dáno nejspíše tradiční strukturou šlechty v habsburských zemích, kde se ani příslušníci nejbohatších rodů nehonosili knížecími tituly, ačkoliv s knížaty mohli nejednou soupeřit jak svými majetky, tak i společenskou prestiží.[664] Z velkých říšských knížat se v procesu pobělohorských konfiskací v habsburských zemích aktivně zapojil Julius Jindřich Saský, jenž se na podzim roku 1623 úspěšně ucházel o panství a město Horní Slavkov, jež císaři připadlo jako konfiskát po Jáchymu Ondřeji Šlikovi.[665] Nikoliv za zisk v podobě přímého nabytí pozemkového majetku, nicméně za analogické profitování z konfiskačního procesu lze považovat aktivitu Jiřího Rudolfa, knížete v Lehnici, Břehu a v Goldbergu/Złotoryji, jenž usiloval o uvedení do úřadu nejvyššího hejtmana v Dolním a Horním Slezsku. Podobně si počínal i Jindřich Václav Minsterberský na Šternberku.[666]

---

(662) BAHLCKE, J.: *Schlesien und die Schlesier*, s. 57–59.

(663) FUKALA, R.: *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských bnutích*, především s. 80–139.

(664) Také Petr Maťa hovoří v souvislosti se Slezskem o knížatech (jmenovaných z prostředí českého panského stavu), která nebyla zcela suverénní. MAŤA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, s. 43–52, zde kap. Annehme Herkunft und Adelshierarchie, s. 44–45.

(665) „An Liechtenstein de dato in Wien am 30ten Octobris Ao. 1623, daß IKM dem Herzogen Julio Heinrichen zu Sachsen die Herrschaft und Stadt Schlagenwerth pro m/150 fl. erbeigenthümlich werden solle..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 30. 10. 1623, fol. 234v.

(666) „...Ober Hauptmannschaft in Ober- und Nieder-Schlesien..." TAMTÉŽ, kn. 333, 22. 7. 1624, fol. 322. Jiří Rudolf Lehnicko-Břežský patřil původně mezi konzervativní luteránská knížata. Podle Radka Fukaly se v době povstání značně zalekl kalvínského radikalismu Fridricha Falckého a přibližoval se spíše ještě konzervativnější linii Karla Fridricha Minsterberského. Později spolupracoval s drážďanským dvorem a zároveň usiloval o kompromis s Habsburky. FUKALA, R.: *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských bnutích*, s. 86, 136. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 488, kart. 158, prosinec 1628.

Poslední skupinu uvnitř knížecí vrstvy tvořila knížata, jež byla jmenována císařem. Zpravidla šlo o knížata titulární, pocházející ze středoevropských aristokratických rodů, avšak zároveň nebo dodatečně svazovaná s určitými územími.[667] Počátkem 17. století začali příslušníci vysoké české aristokracie pronikat i do výše zmiňované slezské knížecí společnosti. Jejich postavení však bylo bezprostředně odvozeno od císařské moci, resp. od moci habsburského panovníka jako českého krále a knížete v některých slezských knížectvích, takže jejich právo samostatně rozhodovat bylo omezeno. Liechtenstein ani Dietrichstein (coby „předbělohorská" knížata) nikdy nedosáhli práva zcela samostatně na území svých knížectví trestat šlechtu a měšťany konfiskacemi.[668] Několik nejvýznamnějších císařových věrných (např. Valdštejn, Eggenberg, Maxmilián a Gundakar z Liechtensteina, Dietrichstein) bylo bez ohledu na místní tradici a teritoriální princip povýšeno do knížecího stavu.[669] Na knížectví byly potom povy-

---

(667) Petr Maťa se právě této skupině knížat pocházejících z prostředí českého panského stavu věnoval ve své citované práci o aristokratické prestiži. Podle jeho názoru došlo v hierarchii české šlechty po roce 1620 k zásadní restrukturalizaci do čtyř skupin svázaných tituly (kníže, hrabě, pán, rytíř), nicméně ani tyto změny nevedly k vytvoření sociálně zcela samostatné knížecí ani hraběcí vrstvy. Právo na udělování uvedených titulů si pro sebe i podle Maťi vyhradil panovník. Nová hierarchizace navíc souvisela s panovníkovými preferencemi jednotlivců i určitých rodů a jejich jmenování do rozhodujících gremií, především do císařské tajné rady (Slavata, Valdštejn, Martinic, Trauttmansdorff, později další). MAŤA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, s. 45; TÝŽ: *Svět české aristokracie*, s. 67–77. I přes nepochybnou platnost uvedeného konstatování je třeba podotknout, že v individuálních případech přijímali příslušníci české a moravské aristokracie hraběcí a v omezeném rozsahu i knížecí tituly již v předbělohorském období. Samozřejmě se to týká především Karla z Liechtensteina, který se stal knížetem opavským. Již na sklonku 16. století nosili knížecí titul spojený se stolcem olomouckého biskupa Stanislav Pavlovský a František z Dietrichsteina. Ačkoliv nešlo o dědičný knížecí titul, dovoloval svému držiteli mimo jiné předsedat moravskému zemskému sněmu, což mělo svůj význam i při prosazování habsburské politiky v zemi. HAUPT, H.: *Fürst Karl I. von Liechtenstein*. Pravděpodobně dosud nejpodrobnějším sledováním vzestupu středoevropského aristokrata mezi „nová" knížata je kniha WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*. Dále k pozvolnějšímu vzestupu celého rodu srov. KLINGENSTEIN, G.: *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz*. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Wenzel Anton. Göttingen 1975.

(668) ZUKAL, J.: *Slezské konfiskace*. Podobné pravomoci ostatně neměli ani Albrecht z Valdštejna, ani později Václav Eusebius z Lobkovic na teritoriu Zaháňského knížectví. Dietrichstein jako kníže a olomoucký biskup nicméně konfiskoval majetek některých svých manů.

(669) Roku 1623 bylo podle Khevenhüllera povýšeno do knížecího stavu hned několik Ferdinandových nejvěrnějších spojenců, např. Schaumburg, Contencroy, Gonzaga, Trivultio, Caraffa. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 10, pag. 10. K Valdštejnovu zisku Zaháňského knížectví „Resolution an die Schlesische Kammer [...], dass den Herzogen von Friedland das Fürstenthum Sagan pro 125 708 Th. 12 gr. 1 d. schlesischer Wehrung, oder 150 850 fl. r. kauflich, und erbeigenthumblich eingeraumt werden solle..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, 3. 9. 1627, fol. 98.

šovány dosavadní panské (konfiskované) državy, zpravidla ležící uvnitř území Českého království nebo Moravského markrabství.[670]

Aristokracie a drobná šlechta

Ačkoliv teoreticky nebyly pobělohorské konfiskace zaměřeny proti žádné konkrétní společenské vrstvě jako celku, postihly především šlechtu, a to jak vysokou aristokracii, tak i drobné zemany a rytíře. Ve velké míře dokonce postihly šlechtu zcela nemajetnou, která nebyla držitelkou žádných nemovitostí, a proto měla namísto konfiskace do státní pokladny odvádět alespoň hotové peníze ve splátkách. Šlechta ovšem do pobělohorského konfiskačního procesu zasáhla také na straně Ferdinanda II. jako jeho rozhodující (a mnohdy i organizující) složka. Zároveň z konfiskací nejvíce profitovala, neboť ze zúčastněných společenských skupin byla největším nabyvatelem konfiskátů.[671]

Ani zásadní podíl šlechtických vrstev neposouval konfiskační proces mimo rámec obecných společenských trendů své doby, které navíc navazovaly na starší tendence, mnohdy působící po několik desetiletí.[672] Pro-

---

(670) Na příkladu moravskokrumlovského panství tento proces zachytil Thomas Winkelbauer. WINKELBAUER, T.: *Das „Fürstentum Liechtenstein" in Südmähren und Mährisch Kromau (bzw. Liechtenstein) als Residenzstadt Gundakers von Liechtenstein und seines Sohns Ferdinand.* In: Bůžek, V. (ed.): Život na dvorech barokní šlechty. OH 5. České Budějovice 1996, s. 309–334.

(671) ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, s. 165–194. Šlechta jako sociální skupina samozřejmě hrála v pobělohorských konfiskacích v nejrůznějších souvislostech rozhodující roli, proto by jí měla být i v kapitole o sociálních aspektech věnována náležitá pozornost. Problematika šlechty ovšem vzhledem k jejímu uvedenému zásadnímu podílu na konfiskačním procesu prostupuje všemi kapitolami předkládané práce.

(672) Postavení šlechty v raném novověku obecně a v habsburských zemích byla ve starší i v poslední době věnována celá řada prací, mj. POWIS, J.: *Der Adel.* Paderborn – München – Wien – Zürich 1986. O postavení a životním stylu šlechty ve střední Evropě KNITTLER, H. (ED.): *Adel im Wandel.* Wien 1990; JUROK, J.: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku.* Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudality v českém státě ve 13. – první polovině 17. století. Nový Jičín 2000; BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených*; KOLDINSKÁ, M.: *Každodennost renesančního aristokrata.* Praha – Litomyšl 2001; MAŤA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, s. 43–52; TÝŽ: *Svět české aristokracie*; ASCH, R. G.: *Ständische Stellung und Selbstverständnis des Adels im 17. und 18. Jahrhundert.* In: Asch, R. G. (ed.): Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (1600–1789). Köln – Weimar – Wien 2001, s. 3–45; PRESS, V.: *Der niederösterreichische Adel um 1600 zwischen Landhaus und Hof – eine Fallstudie.* In: Klingenstein, G. – Lutz, H. (edd.): Spezialforschung und „Gesamtgeschichte". Wien 1981, s. 17–47; HORN MELTON, J. V.: *The Nobility in the Bohemian and Austrian Lands, 1620–1780.* In: Scott, H. M. (ed.): The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. II. Northern, Central and Eastern Europe. London 1995, s. 110–143. O struktuře šlechty a majetkovém postavení HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání.* ČMM 46, 1922, s. 107–169; MÍKA, A.: *Majetkové rozvrstvení české*

měnu ve struktuře středoevropské šlechty, na níž se císařova konfiskační opatření nepochybně podílela, nelze vnímat odděleně od celé řady obecných dlouhodobých tendencí: Od postupného vymírání starých středoevropských rodů, ke kterému docházelo po celé 16. století. Od „odzemštění" či „integrace" středoevropské aristokracie, k níž docházelo přinejmenším od nástupu Habsburků na uherský a český trůn roku 1526.[673] Od dlouhodobého ústupu tradičního životního stylu nižší šlechty, jež už v předbělohorském období ve velké míře přestávala hospodařit a věnovala se spíše obchodním transakcím, nacházela uplatnění ve vojsku nebo v úřední službě na dvorech velkých aristokratů. Starší byla i tendence části šlechticů v upřednostňování dvorské kariéry před službou pro stavovskou obec.[674]

Pobělohorské konfiskace postihly ve všech středoevropských habsburských zemích celou řadu významných šlechtických rodů, resp. jejich příslušníků. Některé z nich je dokonce možno zařadit do kategorie nejmocnějších a nejbohatších. Právní normy, na jejichž základě pobělohorské konfiskace probíhaly, oficiálně nepostihovaly celé aristokratické rodiny ani šlechtu jako stav či sociální skupinu, nýbrž pouze jednotlivce, kteří se dopustili vzpoury proti panovníkovi. Během stavovského povstání, resp. konfiskačního procesu, sice také došlo ke společenskému pádu celého šlechtického rodu, takové situace lze ovšem považovat spíše za výjimku, jakou byly v Čechách případy Griespecků z Griesbachu nebo Smiřických.[675]

šlechty v předbělohorském období. SH 15, 1967, s. 45–73; BŮŽEK, V.: *Majetková skladba šlechty v předbělohorských Čechách.* Hospodářské dějiny – Economic History 15, 1986, s. 27–64; JUROK, J.: *Šlechtické zemské úřady a rodová majetková moc v předbělohorských Čechách a na Moravě (1526–1620).* ČMM 110, 1991, s. 239–252; WINKELBAUER, T.: *Wandlungen des mährischen Adels um 1600.* Comenius' gesellschaftliches und wirtschaftliches Umfeld. In: Mack, K. (ed.): Jan Amos Comenius und Politik seiner Zeit. Wien – München 1992, s. 16–36. O struktuře moravské a potažmo středoevropské šlechty a jejích proměnách v bělohorském období MATĚJEK, F.: *Bílá hora a moravská feudální společnost,* s. 81–104; POLIŠENSKÝ, J. – SNIDER, F.: *Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století,* s. 515–526.

(673) Základní charakteristiky šlechty v Čechách a na Moravě v předbělohorském období podali Josef Janáček a Josef Válka. JANÁČEK, J.: *České dějiny.* Doba předbělohorská 1526–1547. I/1. Praha 1971, kap. Šlechta, s. 132–142; VÁLKA, J.: *Přehled dějin Moravy* II. Stavovská Morava (1440–1620). Praha 1987. Pro rakouskou a obecně středoevropskou šlechtu PRESS, V.: *Adel in den österreichisch-böhmischen Erblanden und im Reich zwischen dem 15. und dem 17. Jahrhundert.* In: Knittler, H. (ed.): Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession. 1500–1700. Wien 1990, s. 19–31; WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte 1522–1690.* Teil 1, kap. Die Aristokratie als „Kitt" der Habsburgermonarchie, s. 191–196.

(674) BŮŽEK, V.: *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*; TÝŽ.: *Rytíři renesančních Čech.* K upřednostňování dvorské služby např. KNOZ, T.: *Světla a stíny moravského stavovství,* s. 17–22.

(675) BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených,* s. 60; KOLDINSKÁ, M.: *Každodennost renesančního aristokrata,* s. 50, 129–135; FÁK, J. (ED.): *Gryspekové a předbělohorská šlechta, Kralovice a poddanská města.* Mariánská Týnice 1998.

Pokud skutečně v souvislosti s pobělohorskými konfiskacemi došlo k likvidaci celého aristokratického rodu, bylo tomu spíše v případě, kdy jeho postupný úpadek či přirozené vymírání započalo již v předchozím období, jako tomu bylo například u českých Rožmberků či Krajířů z Krajku, anebo u moravských pánů z Kunovic či z Lipé.[676] Častěji je možné zaznamenat pády jedné či více linií rozvětveného šlechtického rodu, popř. jeho částečný nebo dočasný ústup z dosavadních pozic. I ty šlechtické rody, které si ještě v době stavovského povstání zakládaly na svém stavovství a nekatolictví, díky některým loajálním členům a konvertitům postupně přecházely do katolického procísařského tábora. Proto se jim podařilo zachránit alespoň část rodinných statků a někteří z jejich příslušníků se dokonce zařadili mezi nabyvatele konfiskátů. V důsledku to znamenalo, že pobělohorský konfiskační proces byl sice ve srovnání s předchozími tresty při vzpourách proti panovníkovi velmi tvrdý, orientoval se však spíše vůči jednotlivcům nežli proti šlechtě jako celku.[677]

V době, kdy probíhal v habsburských zemích konfiskační proces, docházelo zároveň k urychlení restrukturalizace šlechtické společnosti. Ve větším rozsahu nežli v předchozím období docházelo k povyšování šlechticů do stavu svobodných pánů, hraběcího stavu nebo knížecího stavu. Byly udělovány palatináty či právo být oslovován titulem *„Hoch- und Wohlgebohren"*.[678] To mohlo být zvláště u některých představitelů české nebo moravské šlechty, kde dosud nebyly tituly tohoto typu příliš běžné, motivujícím prvkem k politické konverzi. V každém případě však tímto způsobem docházelo k postupné proměně mentality a potažmo i struktury šlechtické společnosti. S konfiskačním procesem uvedená vlna povyšování souvisela především tím způsobem, že z konfiskovaných a přidělených či prodaných statků byla na základě císařských dekretů vytvářena hrabství nebo

---

(676) HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta roku 1619*, 1922, s. 107–169; BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených*, s. 60. Problémem vymírání rodu se na příkladu pánů z Ludanic zabýval Zdeněk Vybíral, jenž hovoří o „biologickém vyčerpání rodu". (Pro oprávněnost tohoto poněkud nejednoznačného termínu však bohužel nepřinesl dostatek argumentů.) VYBÍRAL, Z.: *Zánik rodu Ludaniců*. (Vzestup a pád moravského rodu doby předbělohorské.) ČMM 116, 1996, s. 225–251, zde s. 236–237. Analogicky k poměrům v Rakousích PERGER, R.: *Die Zusammensetzung des Adels im Land unter der Enns*. In: Knittler, H. (ed.): Adel im Wandel. Wien 1990, s. 33.

(677) V Rakousích se to týkalo Starhembergů i Jörgerů, v Uhrách Batthyányů, v Čechách Šliků, na Moravě Thurnů, Tiefenbachů i Žerotínů. Ve všech sledovaných zemích tedy na stranu Habsburků postupně přešli příslušníci některé z větví i těch rodů, jejichž jiní členové byli v době stavovského povstání nejradikálnějšími.

(678) Mnoho podobných dokladů je doloženo ve šlechtických materiálech Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien. FRANK, K. F. V.: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande*.

knížectví. Tedy celky, které dodatečně odpovídaly titulům šlechticů povýšených v předchozím období.[679]

Pobělohorské konfiskace v habsburských zemích do značné míry změnily šlechtickou společnost ze „zemské" na „středoevropskou". Při jisté dávce zjednodušení lze předbělohorskou společnost charakterizovat jako společnost zemských stavovských obcí. Pouze uvnitř jednotlivých skupin zemí nebyli příchozí považováni za cizince, takže například čeští šlechtici se bez větších problémů mohli usazovat na Moravě.[680] Šlechtici z jiných zemí, kteří chtěli na Moravě získávat statky, ale museli podstupovat složité jednání o inkolát. Povolování inkolátu bylo jednou z pravomocí zemských sněmů a stavové si do něj nenechali zasahovat. Také po Bílé hoře se objevovalo v agendě zemských sněmů, migrace mezi různými zeměmi však narůstala.[681] Podle charakteristiky Františka Matějka umožnily pobělohorské konfiskace, aby se mnohé bohaté rody staly ještě bohatšími.[682] Mezi nabyvateli konfiskátů se však ve významných funkcích začala objevovat i jména šlechticů, kteří se v předbělohorském období angažovali jen v omezené míře, byli do šlechtického stavu povýšeni až v souvislosti s konfiskačním procesem, anebo přišli do habsburských zemí z nejrůznějších evropských oblastí například jako důstojníci císařské armády. Všechny tyto skupiny šlechticů vytvořily v pobělohorském období jednu složitě strukturovanou, nicméně konfiskačními majetkovými zisky vzájemně provázanou aristokratickou vrstvu.[683]

---

(679) Na příkladu povýšení Moravského Krumlova na knížectví WINKELBAUER, T.: *Das „Fürstentum Liechtenstein" in Südmähren*, s. 309–334. Na příkladu povýšení Náměště nad Oslavou na hrabství KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 317–318. Jan Křtitel z Verdenberga byl povýšen do knížecího stavu na základě císařské listiny vydané v Řezně 7. listopadu 1630. AVA WIEN, Adelsarchiv, Verdenberg, Johann Baptist, Grafenstand, Regensburg, 7. November 1630. Obecně srov. MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 67–77.

(680) GINDELY, A.: *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jahrhunderte*. Prag 1886.

(681) ČÍHALÍK, M.: *„Sněm držaný léta 1612."* Rozbor jednání moravského zemského sněmu na počátku 17. století. Brno 1997 (diplomová práce uložená na FF MU Brno), kap. Inkolát, aneb právo obyvatelské, s. 25–35. O situaci na pobělohorské Moravě podávají svědectví materiály sněmovních památek: MZA BRNO, A 3, Stavovské rukopisy, Památky sněmovní, sv. 8, 1628–1641. Z uvedených materiálů mj. vyplývá, že v období od zemského sněmu 1628 velmi rychle narostl počet žádostí o inkolát na Moravě. Mezi osobami přijatými za obyvatele země byli mj. Tomáš Bosňák z Magyarbelu na Veselí, Kryštof Pavel z Liechtensteina-Castelkornu, Gerhard z Questenberga, Jan Křtitel Bergamosco, Horatius Forn. Všechny uvedené osoby se již předtím zúčastnily konfiskačního procesu na straně nabyvatelů.

(682) MATĚJEK, F.: *Bílá hora a moravská feudální společnost*, s. 81–104.

(683) Z citovaného materiálu moravských zemských sněmů je patrné, že někteří nově příchozí zároveň žádali o přijetí do starožitného panského stavu na Moravě. Stavové se usnesli, že je to za dané zvláštní situace pro nejzasloužilejší osoby možné, že však napříště

Materiály pobělohorských konfiskací dokazují, že se tento proces ve velké míře dotkl také představitelů nižší, a k překvapení Františka Matějka dokonce i docela nemajetné šlechty, z jejíhož potrestání konfiskacemi teoreticky nemohly císaři Ferdinandovi II. plynout žádné relevantní zisky.[684] Pobělohorský konfiskační proces ve střední Evropě směřoval k postupné centralizaci rozsáhlé pozemkové držby do rukou velkých aristokratů a magnátů. V Čechách, na Moravě, v Kladsku a na Opavsku, tedy v zemích se značným sociálním záběrem konfiskačního procesu, byli malí rytíři, zemani a v Kladsku ve značné míře i svobodní rychtáři obvykle obětí konfiskací. Poměrně ve velkém množství se díky konfiskacím příslušníci těchto sociálních kategorií, tzn. různí drobní zeměpanští nebo dokonce vrchnostenští úředníci z prostředí městského a rytířského stavu, ocitali na straně nabyvatelů majetku, titulů i úřadů.[685] Část obzvláště zasloužilých rytířů podílejících se na konfiskačním procesu, včetně Pavla Michny z Vacínova v Čechách a Václava Šubíře z Chobyně na Moravě, byla povýšena do panského stavu nebo obdařena říšskými tituly, které byly tradičnímu zařazení do panského stavu rovny. Pobělohorské konfiskace tak spolupřispěly i k akceleraci sociální restrukturalizace.[686]

Města a měšťané

Na rozdíl od konfiskací, k nimž došlo v Čechách po porážce prvního stavovského odboje z roku 1547, nebo od Ferdinandova rekatolizačního

---

bude nutno opět respektovat předbělohorská pravidla (fol. 5). Přijati byli Tomáš Bosňák z Magyarbelu, Mikuláš Forgáč z Gýmeše, Jan Kryštof a Mikuláš Orlíkové z Laziska, Gabriel Serényi ze Serynu, Adam a Jáchym z Vrchlebu, Jan z Rottalu na Napajedlích, Kryštof Karel Podstatský z Prusinovic, Antonín Miniati, Cosimo Strozzi. MZA BRNO, A 3, Stavovské rukopisy, Památky sněmovní, sv. 8, 1628–1641, fol. 1–5.

(684) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 82–87. Obecně o postavení nižší šlechty ve společenském systému sledovaného období BŮŽEK, V.: *Nižší šlechta v předbělohorských Čechách*. (Prameny, metody, stav a perspektivy bádání). ČČH 91, 1993, s. 37–54; TÝŽ: *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*; TÝŽ: *Rytíři renesančních Čech* (v těchto pracích uvedena i další literatura).

(685) Tak to bylo i v případě jihlavského císařského rychtáře Jana Rudolfa Haidlera z Bukové, jehož prosazení do stavu svobodných pánů bylo ovšem později vyšetřovací komisí označeno za jeden z výsledků jeho korupčního jednání. SÚA PRAHA, ČDKM IV – Rukopisy, inv. č. 7, Hauptrelation die Iglauerische Commission betreffend de anno 1639. Dalším z nich byl například hejtman na královském komorním panství Brandýs nad Labem Jan Zeller z Rosentalu, který díky svým dlouholetým zásluhám získal statek Krotkov v Roudnickém kraji a statek Petrovice v kraji Pražském. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, fol. 241v; BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 184.

(686) Pavel Michna z Vacínova je v české historiografii tradičně považován za prototyp pobělohorského profitéra.

postupu ve Štýrsku v osmdesátých a devadesátých letech 16. století, nebyla města hlavní obětí pobělohorských konfiskací.[687] Přesto byla mezi obyvateli svobodných měst celá řada osob, která byla konfiskacemi postižena. Císař Ferdinand II. si byl vědom, že bohaté luteránské měšťanstvo může být vzhledem ke svým politickým i ekonomickým aktivitám jedním z významných protivníků. Nejvíce se to zřejmě týkalo obou metropolí habsburské monarchie, Prahy a Vídně.[688] V těchto dvou hlavních habsburských městech byly zabavovány nejen domy měšťanů, kteří se jako členové různých stavovských orgánů připojili k povstání, ale také venkovské statky jednotlivých měst.[689] Podobně jako roku 1547, i tentokráte se

---

(687) REZEK, A.: *Statky skonfiskované r. 1547*, s. 451–482; VODOPIVEC, P.: *Reformation and Counter-Reformation in Inner Austria*. A Crossroads of German and Italian Influences. In: Andor, E. – Tóth, I. G. (edd.): Frontiers of Faith. Religious Exchange and the Constitution of Religious Identities. 1400–1750. Budapest 2001, s. 203–211; AMON, K. – LIEBMANN, M. (EDD.): *Kirchengeschichte der Steiermark*. Graz – Wien – Köln 1993. Obecně k problematice měst MUNCK, T.: *Evropa sedmnáctého století*, kap. Struktura společnosti, život ve městě, s. 187–219.

(688) HAUSENBLASOVÁ, J. – ŠRONĚK, M.: *Gloria miseria*; DVORSKÝ, J.: *Praha v českém stavovském povstání (1618–1620)*. PSH 10, 1977, s. 51–120; WINTER, Z.: *Staroměstští v bouři r. 1618*. ČČM 54, 1890, s. 179–185; LÍVA, V.: *Studie o Praze bělohorské*. III. Změny v domovním majetku a konfiskace. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 9, 1935, s. 1–439. Obecně k problematice a specifikám metropolí ENGEL, E. – LAMBRECHT, K.: *Hauptstadt – Residenz – Residenzstadt – Metropole – Zentraler Ort*. Probleme ihrer Definition und Charakterisierung. In: Engel, E. – Lambrecht, K. – Nogossek, H. (edd.): Metropolen im Wandel. Zentralität im Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Berlin 1995, s. 11–31; ENNEN, E.: *Funktions- und Bedeutungswandel der „Hauptstadt" von Mittelalter zur Moderne*. In: Schieder, T. – Brunn, G. (edd.): Hauptstädte in europäischen Nationalstaaten. München – Wien 1983, s. 153–163. V případě konfiskací ve Vídni je materiály císařské dvorské komory zmiňují zároveň s konfiskacemi v Dolních Rakousích: „Erinnerung gegen Hof, was zu Apprehendierung der Rebellen Güter in Österreich sowohl in der Stadt Wienn verordnet werden möchte..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 17. 9. 1620, fol. 103.

(689) WEIGL, A.: *Residenz, Bastion und Konsumptionsstadt: Stadtwachstum und demographische Entwicklung einer werdenden Metropole*. In: Týž (ed.): Wien im Dreißigjährigen Krieg. Bevölkerung, Gesellschaft, Kultur, Konfession. Wien – Köln – Weimar 2001, s. 31–105; KITTEL, E.: *Die Vermögensverhältnisse Wiener Bürger in der ersten Hälfte des 17. Jahrhundert*. Wien 1968 (disertační práce); MATT, R.: *Die Wiener protestantischen Bürgertestamente von 1578–1627*. Eine reformationsgeschichtliche Studie. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien 17, 1938, s. 37; PRADEL, J.: *Die Wiener Ratsbürger im ersten Drittel des 17. Jahrhunderts*. Wien 1972 (disertační práce). O konfiskaci vídeňských domů v poslední době pojednal Arthur Stögmann. Vídeňské konfiskace a nucený odchod vídeňských měšťanů (především „šestnáctky" nejkompromitovanějších) podle jeho názoru znamenal úbytek vídeňského městského živlu (některá jména dosavadních vídeňských měšťanů se podle něj později objevila na seznamech v Řezně a Augsburgu), a naopak posílení šlechtického a církevního prvku ve Vídni (jeden dům Helmharda Jörgera získal Leonard Karel z Harrachu, druhý klášter Kremsmünster), a to i přes dekrety Ferdinanda II., které se tento trend pokoušely omezit. Počet měšťanských domů podle něj již na počátku dvacátých let klesl na 800, k roku 1644 se ve Vídni nacházely pouze 643 měšťanské domy, zatímco svobodných domů bylo 582. STÖGMANN, A.: *Staat, Kirche und Bürgerschaft*, s. 482–564, zde s. 531–531. O církevních dvorech ve

konfiskační proces ve velké míře dotkl také českých měst. Tomáš V. Bílek ve svém seznamu pořízeném na základě českého konfiskačního protokolu uvádí celkem šedesát dvě postižené městské obce.[690] Zdejší měšťanstvo, jež se již vzpamatovalo z konfiskací po prvním odboji a v sérii jednání se šlechtou získalo v zemi nezanedbatelné postavení, se navíc podílelo na vystoupeních proti císaři v době povstání, takže byli jeho zástupci podobně jako nejradikálnější šlechtici postiženi i nejtěžšími hrdelními tresty.[691] Na Moravě bylo tradičně pouze několik královských měst, jejichž politická a ekonomická síla se nemohla v žádném případě srovnávat s Prahou, s Vídní nebo s Vratislaví.[692] V Brně i v Olomouci navíc díky kardinálu Františkovi z Dietrichsteina také započala protireformace již před Bílou horou, například v Brně se Dietrichsteinovi podařilo prosadit zákaz pohřbívání nekatolíků uvnitř městských hradeb, včetně pohřebiště nejvýznamnějšího brněnského kostela sv. Jakuba. Moravským městům byl sice udělen pardon, podobně jako u šlechty se na konfiskace jejich statků ani

---

Vídni RÖHRIG, F.: *Die Klosterneuburger Stifthöfe in Wien.* Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg. Neue Folge 9, 1975, s. 21–65. O zabavování městských statků se ovšem hovoří i v souvislosti s jinými královkými a zeměpanskými městy. Za všechny lze uvést alespoň Jihlavu. SÚA PRAHA, ČDKM IV – Rukopisy, inv. č. 7, Hauptrelation die Iglauerische Commission betreffend de anno 1639.

(690) Tomáš V. Bílek uvádí města Staré Město pražské, Nové Město pražské, Menší Město pražské, Beroun, Mladá Boleslav, Bor, Český Brod, Havlíčkův Brod, Broumov, Nový Bydžov, Čáslav, Domažlice, Dvůr Králové nad Labem, Kutná Hora, Hradec Králové, Hrob, Cheb, Chomutov, Chrudim, Jaroměř, Jihlava, Jáchymov, Kadaň, Kynšperk, Klatovy, Kolín, Kouřim, Krupka, Litoměřice, Loket, Louny, Mělník, Most, Vysoké Mýto, Nové Město nad Metují, Nymburk, Ostrov nad Ohří, Pelhřimov, Písek, Plzeň, Polička, Prachatice, Příbram, Přísečnice, Rakovník, Kašperské Hory, Rokycany, Rudolfov, Slaný, Horní Slavkov, Soběslav, Stříbro, Sušice, Tábor, Tachov, Trutnov, Týn nad Vltavou, Ústí nad Labem, Unhošť, Vodňany, Žatec. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách,* s. 947–1263; REZEK, A.: *Statky skonfiskované r. 1547,* s. 451–482.

(691) Německy i česky mluvící obyvatelstvo českých měst se kromě toho rozcházelo s panovníkem ve víře v tak velkém rozsahu, že by se bez radikálního postupu vůči královským městům jako celku nejspíše ani nepodařilo prosadit panovníkovy rekatolizační a protireformační zájmy. PETRÁŇ, J.: *Staroměstská exekuce*; LÍVA, V.: *Studie o Praze bělohorské.* II. Rekatolisace. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, 1933, s. 1–120; BURIAN, V.: *Účast Brna na českém povstání a jeho potrestání.* Brno v minulosti a dnes 6, 1964, s. 87–117. Postavení a sociální struktuře královských měst v Čechách se do značné míry podobala situace ve Slezsku a v Uhrách. Slezská obchodní města a uherská horní města byla silně obydlena německy mluvícím luteránským měšťanstvem, jež mělo kontakty v celé Evropě a chovalo se do značné míry samostatně. Na rozdíl od Čech, mohl císař ve Slezsku a Uhrách zasáhnout pouze nepřímo. Ve Slezsku konfiskační proces v obdobích, kdy se Valdštejnovu vojsku dařilo držet zemi pod kontrolou, sice probíhal, vzhledem k saskému akordu však musela být respektována konfese zdejších měšťanů. Ještě méně byl Ferdinand II. schopen zasahovat proti nekatolickému měšťanstvu v hornouherských městech.

(692) KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské.* I, s. 117–162; MAREK, J.: *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století.* Praha 1965.

majetků jednotlivců ovšem nevztahoval.[693] To ještě ve větší míře platilo o poměrech ve městech ležících v habsburských dědičných zemích. Ve Štýrsku, resp. ve Vnitřních Rakousích, proběhla rekatolizace již v předbělohorském období a do Lince a dalších hornorakouských měst ji po porážce stavovského povstání přineslo vojsko Maxmiliána Bavorského. Část měšťanů ve Vídni a do jisté míry v dalších dolnorakouských městech si byla vědoma výhodnosti obchodování s dvorem a velkými kláštery, takže konvertovala ke katolictví bez většího odporu. Jiná část z nich byla naopak potrestána konfiskací majetku, především domů, zahrad a příměstských statků.[694]

Pobělohorské konfiskace z řad měšťanské vrstvy postihly především jednotlivé osoby, které se zapojily do stavovského povstání tím způsobem, že se za měšťanský stav podílely na proticísařských rozhodnutích stavovských orgánů, popřípadě že postup proti panovníkovi podpořily finančně.[695] Jejich potrestání bylo nejen právním aktem, jenž měl být pre-

---

(693) Městu Brnu byl zabaven hrad Špilberk, město navíc muselo živit císařské vojsko, což vedlo k bankrotu. DŘÍMAL, J. (ED.): *Dějiny města Brna*. I. Brno 1969, kap. České povstání a válka třicetiletá, s. 151–157, zde především s. 153; BURIAN, V.: *Vývoj náboženských poměrů v Brně 1570–1618*. Brno 1948; TÝŽ: *Účast Brna na českém povstání*, s. 87–117. O provádění konfiskací v moravských městech rozhodovali nově dosazení císařští rychtáři, kteří měli rozsáhlé pravomoci. Rozhodovali např. o svolávání městské rady, o obnově městské správy apod. V Brně se rychtářem díky přímluvě kardinála Dietrichsteina stal Václav Kolumban z Hochdamu, v Jihlavě Jan Rudolf Haidler z Bukové. V obou případech se prameny zmiňují o nepoctivosti těchto úředníků, o jejich profitování z konfiskačního procesu a o zabavení jejich majetku na příkaz kardinála Dietrichsteina, resp. hejtmana Salma.

(694) WEIGL, A.: *Residenz, Bastion und Konsumptionstadt*, s. 31–105; KNITTLER, H.: *Österreichs Städte in der frühen Neuzeit*. In: Zöllner, E. (ed.): Österreichs Städte und Märkte in ihrer Geschichte. Wien 1985, s. 43–68.

(695) Rozporuplný postoj Pražanů ke stavovskému povstání komentoval např. i Jan P. Kučera. KUČERA, J. P.: *8. 11. 1620 Bílá hora*. V Brně byly takovými osobami především Eliáš Netolička (který Brno zastupoval na povstaleckých sněmech a v době povstání spravoval jezuitský kostel a který zemřel ve vězení na brněnské radnici a byl mu zabaven majetek – kardinál se ovšem později přimluvil, aby jeho vdova Alžběta nemusela pokutu určenou na 2 000 zl. platit), Havel Roučka a Ludvík Prössl (který byl omilostněn, když přestoupil na katolickou víru). K setnutí ruky byl odsouzen sekretář direktoria Jan Dorn, tomu byl trest změněn na vězení. Kromě zmíněných osob byly k trestům vězení v délce 3–6 měsíců a ztráty majetku odsouzeni Jan Bayer, Jan Haindl, Daniel Klering, Tomáš Jurej. Celkem bylo odsouzeno 34 osob. V Brně byly zabaveny 2 měšťanské domy. DŘÍMAL, J. (ED.): *Dějiny města Brna*. I, s. 153–154; BURIAN, V.: *Účast Brna na českém povstání*, s. 87–117. V Olomouci byli k smrti odsouzeni Jan Adam a Vít Oesterreicher, později však byli omilostněni. Adam Schäffer, který byl odsouzen ke ztrátě majetku a emigroval, byl po návratu omilostněn, stal se olomouckým mincmistrem a dokonce pronikl do skupiny nabyvatelů konfiskátů. Pět měšťanů bylo odsouzeno k věznění na Špilberku, i ti ovšem byli omilostněni. Celkem bylo v Olomouci konfiskováno 17 šlechtických a 13 městských domů v celkové ceně 80 000 zl. moravských, 40 měšťanům byl konfiskován hotový majetek, a to přes 120 000 zl. SCHULZ, J. (ED.): *Olomouc*. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 114–115. V Jihlavě byli odsouzeni k smrti syndikové Jan Hynek z Ve-

cedentním ortelem odrazujícím měšťany od spolupráce s povstalou šlechtou, ale vzhledem k bohatství měšťanů představoval pro konfiskátory i značný finanční zisk. Měšťané navíc vlastnili i množství klenotů a například i cenné knihovní sbírky, které se po konfiskaci, jež zároveň sledovala i rekatolizační cíle, často dostaly do fondů jezuitských biblioték či dokonce do regálů velkolepé mikulovské knihovny kardinála Dietrichsteina.[696] Přes úlohu jednotlivců však byly v některých konkrétních případech postiženy i celé městské obce. Mimo jiné to bylo proto, že jednotlivci podílející se na zásadních rozhodnutích povstalců na sněmech, soudech a v komisích nezastupovali pouze sebe, ale i celou městskou obec. V případě menších měst potom v rámci konfiskace mohlo dojít i k tomu, že jako trest za podporu povstání ztratila (byla jim konfiskována) svá dosavadní právní privilegia.[697]

Konfiskace ve městech nepostihly pouze měšťanský stav, ale z velké části také šlechtu, která již v předbělohorském období držela ve městech domy, jež jí umožňovaly přístup na zdejší trhy a také pohodlnější pobyt ve městě, pokud se zde konala zasedání zemských sněmů a soudů, anebo bylo rezidencí panovnického či biskupského dvora.[698] Obvykle šlo o domy,

---

límova, Martin Leopold z Löwenthalu a Jiří Menšík. Jejich tresty byly později změněny na poměrně krátké vězení. HOFFMANN, F. (ED.): *Nové listy a obrazy z minulosti Jihlavy*. Brno 1967, s. 39–42.

(696) Známý je seznam zakázaných náboženských knih, který byl v rámci protireformačních opatření doprovázejících konfiskace zabaven v Uherském Hradišti. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 387, kart. 128, Inventář knih kacířských z města Hradiště, fol. 165–172; HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I. Podobné komise zajišťující nekatolické knihy působily i v Olomouci. SCHULZ, J. (ED.): *Olomouc*, s. 119.

(697) Na Moravě byl tímto způsobem postižen především Uničov, který v předbělohorském období sice patřil mezi nepočetná královská města v zemi, postupně však ztrácel na společenské prestiži i na svém ekonomickém postavení. Roku 1627 se o zisk Uničova a jeho převedení do poddanské závislosti přihlásil kníže Karel z Liechtensteina. Ten již v předchozí době získal na severní Moravě rozsáhlé majetky v čele s poddanským městem Zábřehem. Nyní je rozšířil o sousední královský Uničov, jenž se podle jeho vyjádření roku 1619 provinil připojením ke vzbouřeným stavům. Do uvedeného konkrétního jednání o toto město ovšem v rozhodném okamžiku zasáhla Liechtensteinova smrt. SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6155. Podobných případů by však bylo možno v habsburských zemích zaznamenat více. INDRA, B.: *Odboj města Hranic 1620–1627 a jeho potrestání*. ČVSMO 53, 1940, s. 5–14.

(698) K tomu VOREL, P.: *Města jako sídla feudálních vrchností*. In: Pánek, J. (ed.): Česká města v 16.–18. století. Praha 1991, s. 121–138. Na příkladu Brna JORDÁNKOVÁ, H. – SULITKOVÁ, L.: *Šlechta v královském městě Brně v předbělohorském období*. In: Kokojanová, M. (ed.): Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Prostějov 1997, s. 166–184. Dostatečným dokladem o roli šlechty v konfiskačním procesu ve městech je příklad Brna, kde podle Jaroslava Dřímala byly konfiskovány pouhé dva měšťanské domy, ale plných 26 domů šlechtických. V Olomouci byl tento poměr 13 měšťanských domů ku 17 šlechtickým. DŘÍMAL, J. (ED.): *Dějiny města Brna*. I, s. 153–154; SCHULZ, J. (ED.): *Olomouc*, s. 115. K urbanizaci šlechty ve sledovaném období MAŤA, P.: *Soumrak venkovských re-*

které byly v předbělohorském období vyňaty z městského saku a vzhledem k ekonomické konkurenci mezi měšťany a šlechtou byly tradičně městským obcím trnem v oku. Konfiskační protokoly ve svých textech obvykle hovořily o *„freie Behausungen"*, které byly pravidelně součástí konfiskace majetku jednotlivých povstalců a v případě šlechticů bez pozemkové držby dokonce někdy tvořily jejich jediný majetek.[699] V případě velkých pozemkových magnátů představovaly městské domy a u největších aristokratů i paláce pouze nevelkou část jejich majetku, vždy ale tvořily jeho důležitý díl a pro konfiskující úředníky nezanedbatelnou část konfiskace. Podle předbělohorských taxačních zvyklostí, uplatňovaných i ve dvacátých letech, býval městský dům pravidelně oceňován na 100 zlatých.[700] V konfiskačních a úpadkových protokolech však ocenění zabavených šlechtických městských domů v některých případech dosahovalo až 8 000 zlatých, což byla částka mnohokrát překračující hodnotu celého pozemkového majetku mnohých z konfiskovaných šlechticů.[701]

---

zidencí. „Urbanizace" české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. OH 7. České Budějovice 1999, s. 139–162.

(699) „Kays. Resolution an Nieder-Österreichische Cammer, pro Einraumung Gundacker von Liechtenstein des Andre Hofkirchen geweste **freye Behausung**, so IKM ihme Liechtenstein schenken..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 9. 1. 1621, fol. 154. Například někdejšímu žerotínskému hofmistrovi Jindřichu Vodickému z Jemník byly zabaveny pouze domy v Brně a v Olomouci. D'ELVERT, CH. (ED.): *Mährisches Confiscations- und Crida- Protocoll*, s. 237–280, zde s. 253. O oceňování domu Jindřicha Vodického v Brně též MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 417, kart. 140, leden 1623, fol. 104–108. Podle tohoto dokumentu byl brněnský dům Vodického oceněn na 3 150 zl., podle moravského konfiskačního protokolu byla suma 3 600 zl. částkou za jeho oba domy, tzn. že by na olomoucký dům zbývalo „pouhých" 550 zl. Spíše jde ovšem o nesrovnalosti v účetnictví.

(700) KNOZ, T.: *K osudům moravských hradů*, s. 249–263, zde s. 252. Podle taxačních řádů a tabulek byly hrady oceňovány na 1 500 zl., zámky na 1 000 zl., tvrze na 500 zl. a panské domy na 100 zl.

(701) Na 8 000 zl. zněl odhad na brněnský dům Zdeňka Brtnického z Valdštejna, brněnský dům Fridricha z Kounic stál 6 000 zl., dva nejmenované domy v Brně byly celkem za 11 000 zl. Dům Ladislava Velena ze Žerotína byl oceněn na 5 200 zl. a jeho dům v Olomouci na 2 000 zl., dům Bernarda z Kunovic v Brně na 4 000 zl., olomoucký dům Jana st. Skrbenského z Hříště na 2 000 zl., domy Jana Adama z Víckova po 2 800 zl., dům Pertolda Bohobuda z Lipé v Olomouci na 2 000 zl., dům Viléma Dubského z Třebomyslic na 2 000 zl., domy Jana Odkolka z Újezdce v Brně a v Olomouci po 1 500 zl., domy Jindřicha Vodického z Jemník v Brně a v Olomouci po 1 800 zl., dům Vratislava ze Stvolové v Olomouci na 1 800 zl., dům Bernarda Morkovského ze Zástřizl v Olomouci na 1 000 zl. Mezi „lacinější" domy patřil např. dům Václava Bítovského v Olomouci, oceněný na 600 zl., dům Viléma Ullersdorfera z Němčího v Olomouci na 600 zl., dům Zikmunda Čertoryjského v Brně na 700 zl. a ve Znojmě na 500 zl., dům Václava Slavíkovce za 200 zl., vyhořelý dům Jindřicha Račického za 300 zl., „špatný" dům Jana Odkolka z Újezdce v Brně na 100 zl., dům Kryštofa Peldřima z Třenkovic na 100 zl. Z uvedené tabulky vyplývá, že mezi jednotlivými šlechtickými domy byly konfiskačními komisaři vnímány ohromé rozdíly, dané místem, velikostí, vyba-

Předávání konfiskovaného majetku ve městech obecně probíhalo poněkud déle nežli v případě venkovských statků šlechty. Dobře o tom vypovídá moravský konfiskační protokol, podle něhož v polovině roku 1624 již byla předána většina relevantního šlechtického majetku, předávání a prodávání městských domů se však stále ještě odkládalo. Když se s prodejem konfiskátů začalo, byli na straně nabyvatelů jen v omezené míře „klasičtí" měšťané.[702] O městské domy se obzvláště v metropolích ve velké míře hlásily kláštery i představitelé aristokracie. Pokud byli nabyvatelé z řad měšťanstva, šlo často o nobilitované dvorské obchodníky a úředníky, kteří měli velký význam pro zásobování dvora v době války. Například o pražské a vídeňské dvorní obchodníky Jana de Witteho z Lilienthalu, Jeronýma Bonacinu nebo Lazara Henckela z Donnersmarcku, kteří byli zároveň příjemci značně rozsáhlého venkovského pozemkového majetku.[703] V případě Lazara Henckela bylo součástí jeho nabytého zástavního panství i poměrně velké hornoslezské město Bytom.[704] V samotné císařské metropoli nabývaly osoby typu Jeronýma Bonaciny městské domy, jež v sobě zahrnovaly funkci výrobního a obchodního centra s funkcí reprezentační, jež odpovídala nárůstu jejich společenské prestiže. Kromě toho však stály také o nabývání nemovitostí a majetků, jež měly jednoznačně hospodářský charakter a jakými v případě Bonaciny byly například mlýny ležící na Vídeňce a na Dunaji.[705]

Konfiskace ve městech navíc ve zmiňovaných metropolích Vídni a Praze umožnily jejich strukturální proměnu směrem k městům rezidenčním. Největší nabyvatelé konfiskátů, nejčastěji z řad vysoké procísařsky orientované aristokracie, totiž velmi často získávali nejen rozsáhlé pozem-

---

vením i momentálním stavem. Bohužel statistiku moravského konfiskačního protokolu není ani v této souvislosti možno považovat za úplnou. D'ELVERT, CH. (ED.): *Mährisches Confiscations- und Crida Protocoll*, s. 237–280.

(702) Mezi nabyvateli konfiskátů, včetně brněnských domů, uváděnými moravským konfiskačním protokolem není uveden ani jeden „klasický" měšťan, v jednom případě (město Mikulov) je to celá městská obec, v zákulisí lze však i v tomto případě cítit kardinála Dietrichsteina, jakožto mikulovskou vrchnost. V některých případech však měšťané mezi nabyvateli přece jen byli a dokonce se o své nároky dokázali razantně přihlásit. Tak tomu bylo v případě uničovského měšťana Jana Enckese, který si požádal u Dietrichsteina o odměnu za své statečné chování v době obležení města. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 489, kart. 159, leden 1629. STÖGMANN, A.: *Staat, Kirche und Bürgerschaft*, s. 533–536.

(703) Ohledně přidělení statků Ebergassing a Wienerherberg vídeňskému měšťanovi a císařskému komornímu radovi Jeronýmu Bonacinovi. HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 1. 4. 1623, fol. 387.

(704) TAMTÉŽ, kn. 168, 17. 11. 1625, fol. 387.

(705) „Resolution an NÖC, vermög der – dem Bonaczino **die Burgmühl zu Neustadt**, zu Aufrichtung eines Niderländischen Lederwerts vermög Contracts gegen 150 fl. jährlichen Bestandgelds hingelaßen werden solle..." TAMTÉŽ, kn. 168, 1. 12. 1620, fol. 136.

kové majetky, ale také konfiskované městské domy.[706] Část z městských domů, které podlehly konfiskaci, již před vypuknutím konfiskačního procesu náležela šlechtě a byla vyňata z městského saku, část z nich však byla dosud domy měšťanskými. Obecným trendem při přidělování konfiskovaných městských domů byl přesun tohoto typu majetku z rukou měšťanů do rukou šlechty. Výzkumy ve Vídni prokázaly, že právě pobělohorské období přispělo k proměně města, kde se na místě původních renesančních měšťanských domů v nebývalé míře začaly budovat šlechtické paláce. Za prestižní se přitom pokládala poloha v sousedství panovnické rezidence, takže v okolí Hofburgu začala vznikat rezidenční čtvrť. Vývoj v Praze se i přes absenci dvora od Vídně příliš nelišil. Také zde se začala, snad i díky příkladu poskytnutému Albrechtem z Valdštejna, z Hradčan a Malé Strany stávat rezidenční palácová čtvrť aristokracie.[707]

V každém případě lze říci, že pobělohorské konfiskace znamenaly přesun majetku do rukou šlechty, jehož důsledkem byla i změna sociální struktury měst. Především pro Vídeň jako hlavní habsburské sídelní město to představovalo posun od měšťanského obchodního a řemeslného střediska směrem k panovnické rezidenci, obývané dvořany z řad šlechty, žijícími ve šlechtických palácích, a ve své měšťanské složce soustřeďované v první řadě na tvorbu zázemí dvora. Druhou výše zmiňovanou tendencí, akcelerující starší trend, byla právní proměna nerezidenčních zeměpanských a komorních měst na města vrchnostenská, jež se obvykle dostávala do rukou nejvýznamnější a z konfiskací profitující aristokracie.[708]

Poddaní

Bráno čistě z hlediska právních pramenů pocházejících z provenience císařské dvorské komory, nebyly široké masy poddanského obyvatelstva v jednotlivých zemích habsburské monarchie bezprostředním subjektem

---

(706) Nabyvatelé konfiskátů velmi často dostali konfiskát i s městským domem („mit freier Behausung") v příslušné metropoli, popř. i ve šlechtických rezidenčních městech, tak jako Fridrich z Talmberka v případě statku Tachova. Právě tyto postupy postupně proměňovaly sociální strukturu měst. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 7. 5. 1627, fol. 77v.

(707) LICHTENBERGER, E.: *Die Wiener Altstadt.* Von der mittelalterlichen Bürgerstadt zur City. Wien 1977; CZEIKE, F.: *Historisches Lexikon Wiens in 5 Bänden.* Wien 1992–1997; POCHE, E. (ED.): *Praha na úsvitu nových dějin.* Praha 1988, s. 287–294; JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 236–241.

(708) VOREL, P.: *Města jako sídla feudálních vrchností*, s. 121–138; TÝŽ: *Poddanská rezidenční města v českých zemích.* (K typologii měst předbělohorské doby). In: Kokojanová, M. (ed.): Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Prostějov 1997, s. 38–48.

konfiskačního procesu.[709] Konfiskační jednání se odehrávala mezi císařem, zastupovaným jeho úřady, a držiteli deskových statků, popřípadě jejich novými nabyvateli a kupci. Jednotliví poddaní i jejich celé skupiny (ve vztahu k určitému dominiu nebo k určité vrchnosti) zpravidla byli „pouhým" objektem právních norem. V materiálech císařské dvorské komory se objevovali jen ojediněle v jiné roli nežli jako síla pracující na dvorech a jiných podnicích velkostatku či jako hospodáři odvádějící vrchnosti stálé platy a tím zvyšující celkovou odhadní hodnotu statku. Přesto konfiskace a s nimi svázané proměny v majetkových vztazích velmi často zásadně ovlivnily jejich životy a naopak postoje jednotlivých poddaných i jejich skupin mohly nejrůznějším způsobem ovlivňovat chod konfiskačního procesu.[710]

Poddaní sice nebyli bezprostředními účastníky konfiskačních jednání, v konfiskačních aktech a dalších dokumentech však přesto byli přítomni

---

(709) O roli poddaných v pobělohorských konfiskacích se v dosavadní historické literatuře vedla poměrně živá diskuse. Ta byla svázána především s marxistickým proudem v českém dějepisectví, který se snažil české stavovské povstání zařadit do své konstrukce sociálních revolucí. Jedna z příčin porážky stavovského povstání podle klasické marxistické formulace měla spočívat v tom, že stavové svůj boj proti Habsburkům nepřenesli také na poddanské vrstvy. Podle Františka Kavky chtěl poddaný lid válčit ve vlastních formacích a pod vlastními veliteli. To však nebylo pro představitele stavů (s výjimkou Georga Erasma Tschernembla) přijatelné. Porážka stavovského povstání potom znamenala ztížení postavení poddaných, zakotvené především v Obnoveném zřízení zemském. Srov. KAVKA, F.: *Bílá hora a české dějiny*, Praha 1962, s. 193–195, 256–258. Samotné dějiny poddaných jsou v současné době velmi rozvětveným a složitým historiografickým oborem. K problematice a literatuře srov. alespoň CERMAN, M. – ZEITLHOFER, H. (EDD.): *Soziale Strukturen in Böhmen*. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert. München 2002; CERMAN, M.: *Venkovské společnosti a agrárně-dějepisecké tvoření modelů v nové perspektivě*. Srovnávací analýza středo- a východoevropských agrárních struktur od 14. do 17. století. ČMM 120, 2001, s. 315–336; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. II, s. 172–206. Role poddaných jako „objektu" konfiskačního procesu je doložena např. v trčkovských konfiskacích, při nichž dostali konfiskační (taxační) komisaři za úkol převzít pro komoru nejen statky, ale také zdejší úřednický personál a poddané: „...Um das nun aber dene zu wid. bis in Gegenwarth nur allein die zwo Trzkische Herrschaft Neustadt und Nachodt samt deren angehörigen apprehendiert, und deren Beamte, und Unterthanen in Unser Geliebt aufgenommen..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, 19. 4. 1634, fol. 46v.

(710) Poměrně jasné formulace tohoto typu jsou obsaženy v textech oceňovacích protokolů, ale také v zemských zřízeních a dalších pramenech vrchnostenského práva. KROFTA, K.: *Dějiny selského stavu*. Praha 1947; SOUKUP, L.: *Poddaní a jejich právní postavení v zemských zřízeních doby bělohorské*. In: Malý, K. – Pánek, J. (edd.): Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). Praha 2001, s. 239–248; MALÝ, K.: *Vznik trestněprávních ustanovení zemských zřízení o poddanských vzpourách*. Universitas Carolina. Iuridica 2, 1956, s. 139–156; KNOZ, T.: *Poddaný na předbělohorské Moravě jako objekt právních normativních pramenů*; TÝŽ: *Poddaný v právních normativních pramenech předbělohorské Moravy*. ČMM 111, 1992, s. 31–52; CHOCHOLÁČ, B.: *Poddaní na Moravě v 16.–17. století*. In: Knoz, T. (ed.): Morava v době renesance a reformace. Brno 2001, s. 31–45.

alespoň nepřímo. V konfiskačních protokolech i jiných materiálech byly vždy vyčísleny taxační hodnoty statků, které byly konfiskovány původním vrchnostem a převáděny na nové držitele. Taxační hodnotu, jak bylo uvedeno na příslušném místě, přitom určoval součet stálých a běžných platů na dominiu (od něhož byla ještě odečtena částka odpovídající poničení statku). Stálé platy byly vyjádřením počtu osedlých poddaných na panství a jejich ekonomické prosperity, běžné platy zase souvisely s ekonomickou výkonností čeledi pracující na dvorech a v dalších zařízeních velkostatku.[711] Ke konfiskačnímu svazku byly navíc velmi často přikládány i urbáře, gruntovnice a další akta, která bezprostředně vypovídala o stavu poddanského obyvatelstva.[712] Zvláště ty konfiskační materiály, které provázely jednání rozporující výši taxace, se mnohdy zabývaly situací poddaných na panství velmi podrobně. Hovořily o počtu zběhlých osedlých i neosedlých poddaných, o stavu jejich hospodářství, o úpadku řemeslnického stavu v poddanských městech a městečkách i o stavu pracovních sil na velkostatku. Všechny zúčastněné strany konfiskačního jednání si tedy byly dobře vědomy, že nelze operovat pouze s argumenty týkajícími se šlechtického nebo církevního prostředí, například postoji své protistrany v době povstání, a poddanskou problematiku zcela opomenout.[713]

Historikové, kteří se zabývali problematikou bělohorského období, poměrně často předpokládali, že postoje poddaných v období stavovského povstání byly v první řadě formovány konfesní příslušností jejich dosavadní vrchnosti. Pokud se vrchnost stejně jako většina jejích poddaných hlásila k některému z nekatolických vyznání, mělo to být předpokladem zachování loajality ze strany poddaných i v době konfiskací a v některých případech dokonce příčinou odmítání přijetí vrchnosti nové, s níž by bylo ve shodě s podmínkami přidělení konfiskátu spojeno důsledné provedení

---

(711) HRUBÝ, F.: *Odhady konfiskovaných moravských velkostatků*, s. 124–149.

(712) Mnohé materiály doprovázející konfiskační proces, mezi něž patřila konfiskační korespondence nebo rezoluce a zprávy kontrolních komisí, dokládají, že si komisaři nechávali předkládat urbáře, gruntovnice i další materiály, aby na jejich základě mohli rekonstruovat předválečné poměry na panství. Celý komentovaný seznam těchto dokladů uvádí komise prověřující nakládání s konfiskovanými statky v Jihlavě nebo komise ověřující hospodářský stav panství Dřevohostice. To jsou ovšem pouze dva případy, ilustrující obecný postup. SÚA PRAHA, ČDKM – Rukopisy, inv. č. 7, Hauptrelation die Iglauerische Commission betreffend de anno 1639; TAMTÉŽ, ČDKM IV, Materiály Dřevohostic, D 63, 20. 1. 1648, fol. 129–133, 155. Pokud se nezachoval žádný dokument, který by dokládal stav velkostatku a postavení poddaných, bylo potřeba provést jejich „examinaci" a „atestaci".

(713) Na příkladu zmiňovaného panství Dřevohostice o tom podrobně KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, kap. Hospodářské poměry na dřevohostickém panství za Lobkoviců, s. 284–296. Zde i podobné případy z dalších žerotínských panství.

rekatolizace a protireformace mezi poddanými.[714] Takových postojů místního obyvatelstva vůči původním konfiskovaným vrchnostem a vůči nabyvatelům konfiskátů se ostatně obávali i komorní a zemští úředníci. S novými vrchnostmi se proto vzájemně upozorňovali na nebezpečí, které v některých případech hrozilo.[715] Jednotlivci i celé skupiny poddanského obyvatelstva skutečně často zachovávali loajalitu vůči původním vrchnostem a odmítali se podrobit novým pánům. Nejmenší možnou formou loajality vůči předbělohorským vrchnostem bylo vzpomínání na „staré dobré časy", které občas pronikalo i na stránky lokálních kronik nebo dokonce různé konfiskační korespondence.[716] V některých případech měly takové projevy věrnosti původní vrchnosti skutečně charakter konfesní a v případech dlouhodobé kontinuity v majetkové držbě někdy i osobní soudržnosti mezi vrchností a poddanými.[717] Jindy šlo spíše o vzpomínky na předválečné doby, jež vrchnostem i poddaným v kontrastu se současným válečným obdobím nejistoty, strádání a někdy i hladu přinášely rozvoj a eko-

---

(714) KAVKA, F.: *Bílá hora a české dějiny*, s. 256–258.

(715) V srpnu roku 1622 dostali čeští místodržící zprávu od Viléma Vřesovce z Vřesovic, který si stěžoval na jednání svých nových poddaných převzatých od Václava Budovce z Budova, kteří svému někdejšímu pánu údajně stále projevovali loajalitu. SÚA Praha, ČDKM IV, inv. č. 6148, Čeští místodržící hrozí přísnými tresty poddaným někdy Václava Budovce.

(716) Na „staré dobré časy" za vlády Rožmberků vzpomínal i autor známých Třeboňských pamětí Vavřinec Benedikt Mecer. PÁNEK, J.: *Poslední Rožmberkové*. Velmoži české renesance. Praha 1989, s. 16–17. Podobným způsobem reflektovali předválečné staré časy za Žerotínů a Skrbenských také komisaři na dřevohostickém panství Julius Felix Šmerhovský z Lidkovic a Jiří Albrecht Křen z Chotče, kteří o nich dokonce psali v listech svým nadřízeným, ačkoliv tím alespoň teoreticky mohli ohrozit svou pozici a mohli se dokonce dostat do postavení propagátorů někdejších „kacířských" vrchností. Zdá se, že názory vyjadřované v listech Šmerhovského a Křena vznikaly v prostředí dřevohostických poddaných, popř. v prostředí zdejšího nejnižšího správního aparátu, který ještě žerotínské časy skutečně pamatoval. SÚA PRAHA. ČDKM IV, Materiály Dřevohostic, D 63, Taxa Dřevohostic, Relace Šmerhovského a Křena, fol. 60; SOA LITOMĚŘICE, prac. Žitenice, Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, Akta právního šacuňku, L 7/6, fol. 30–32; KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 287.

(717) Dokládají to mj. příklady z třebíčského panství, kde po odchodu Kateřiny z Valdštejna mezi ní a jejími vybranými poddanými nebyla přerušena komunikace, která se zakládala na osobních a konfesních poutech (Vilém Kynast z Kynastu, Volfgang Sekurius). Za extrémní případ takové vazby bývá v moravských poměrech považována podpora někdejších nekatolických vrchností ze strany jejich bývalých konfesně stejně příslušných poddaných na vzbouřených valašských a sousedících panstvích. To se týkalo především Jana st. Skrbenského z Hříště nebo Jana Adama z Víckova. V některých případech se podobné pouto projevovalo dodáváním informací na pomezí zrady majestátu, v některých případech byl uvedenou vazbou „crimen laesae maiestatis" skutečně naplněn. FIŠER, R. – NOVÁČKOVÁ, E. – UHLÍŘ, J.: *Třebíč*. Dějiny města. I. Brno 1977, s. 354–355; BURIAN, I.: *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč 1996, s. 86–118; BURIAN, B. – BURIAN, I.: *Dějiny protestantismu na Vsetínsku*. Vsetín 1993; HRUBÝ, F.: *Ladislav Velen ze Žerotína*.

nomickou i sociální prosperitu. Postoj poddaných vůči jejich pánům však nebyl nikdy formován výhradně na základě konfesních nebo osobních vztahů. V období bezprostředně předcházejícím Bílé hoře i v „období konfiskačního procesu" jsou známy ze strany poddaných projevy ostrého odporu jak proti novým vrchnostem, které na panství přinášely rekatolizaci (tento typ odporu ve výjimečných případech musely uznat za oprávněný i císařské vyšetřovací orgány), tak proti původním pánům, kteří byli stejně jako jejich poddaní nekatolíky a kteří se nakonec ocitli na seznamu konfiskovaných vzbouřenců proti panovníkovi.[718] Stejně tak se lze setkat s případy, kdy poddaní (včetně některých představitelů poddanské samosprávy nebo vrchnostenských úředníků pocházejících z poddanského prostředí) na vlastní přání přecházeli do služeb nových vrchností a o zprostředkování takového přechodu dokonce žádali své vrchnosti původní.[719]

Poddaní ovšem mohli za určitých okolností ovlivňovat konfiskační proces i přímo. Konfiskační a taxační komise se totiž často neobešly bez jejich bezprostředního svědectví. Bylo to v těch případech, kdy se díky válečným okolnostem, popř. nejrůznějším krádežím a zmatkům, nedochovala vrchnostenská akta, bez nichž nebylo možné taxaci nebo jiné konfiskační dokumenty vyhotovit. Jak bylo uvedeno v jiné souvislosti, zničení vrchnostenských archivů bylo zpravidla způsobeno požárem zámků a dalších budov, kde se tyto archivy nacházely. Opakovaná svědectví šlechtické i úřední korespondence z tohoto období naznačují, že zdaleka ne vždy šlo o náhodně vzniklé situace. V některých případech bývá zniče-

---

(718) Známým případem odporu většinově nekatolických poddaných proti své původní nekatolické vrchnosti, který provázel již předbělohorské období a vrcholil v období stavovského povstání, je vzpoura na severomoravském panství Temenice proti Janu st. Odkolkovi z Újezdce, jež nakonec vyústila v jeho zavraždění dne 24. března 1619. Statek pak prošel konfiskací a byl prodán Hanibalu ze Schaumburga. Srov. VÁLKA, J.: *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*. Praha 1962, s. 136–196; KNOZ, T.: *Poddaný na předbělohorské Moravě jako objekt právních normativních pramenů*, s. 74–78; HOSÁK, L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Brno 1938, s. 581; SLOVÁK, J. (ED.): *Moravský konfiskační protokol z r. 1623*. Kroměříž 1920, s. 14.

(719) Někdejší žerotínský písař na východočeském panství Brandýs nad Orlicí a později v Náměšti nad Oslavou Jan Stárek požádal svou dosavadní vrchnost, Karla staršího ze Žerotína, aby pro něj zprostředkovala přechod do služeb jeho nového pána Jana Křtitele z Verdenberga. Stárek ve svém novém působišti na svého dosavadního pána ovšem nezapomněl a pro Žerotína zprostředkoval některé služby, např. dosavadní využívání úrody z vinohradů přináležejících k náměšťskému a rosickému panství: „Karel starší ze Žerotína /tit./ ve známost činí, že Jan Stárek Brandejský, předešlý písař náměšťský, poddaný Karla staršího ze Žerotína, majíce od Jana Foresty, pronájemníka statku náměšťskýho, podáno, aby na tomto statku sloužil..." Ve svých pozdějších listech Žerotín Stárka označoval jako „Jana Brandýského, písaře Jeho hraběcí Milosti Verdenberga na Náměšti". DVORSKÝ, F. (ED.): *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna*. I. Praha 1894, s. 107; ZA OPAVA, prac. Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů, kn. 30 (ŽD 28), Dopisy Žerotína Kratzerovi, Forestovi a Stárkovi, fol. 201, 210.

ní vrchnostenských dokumentů dáváno za vinu laxnímu přístupu úředníků i poddaných.[720] Jindy se lze dokonce setkat s náznaky, že se poddaní postarali o ztrátu urbářů nebo gruntovnic úmyslně, s cílem znemožnit komisařům zjištění skutečného stavu poddanských dávek a povinností. V případě nezachování vrchnostenských úředních knih a akt komisařům totiž nezbylo, než aby formou *„examinace"* nebo *„atestace"* zjišťovali potřebné informace přímo mezi rychtáři a osedlými poddanými. Sedláci nejspíše očekávali, že za okolností majetkoprávní nejistoty a válečného chaosu budou moci potřebné údaje zkreslit ve svůj prospěch.[721] Vykazování nižšího počtu poddaných a nižšího výnosu velkostatku jako hlavních podkladů pro stanovení berně bylo ostatně obvyklé již v předbělohorském období a dopouštěly se ho vrchnosti za spolupráce se svými úředníky i představiteli poddanské samosprávy.[722] Také okolnosti, za nichž probíhal konfiskační proces, nejspíše lákaly především některé nabyvatele konfiskátů, aby falšováním údajů dosahovali snížení kupní ceny statku. Způsoby, jak mohlo poddanské obyvatelstvo ve dvacátých a třicátých letech 17. století svým aktivním vystoupením ovlivnit konfiskační proces, ovšem bylo více. Prostřednictvím suplik zasílaných staré i nové vrchnosti například mohlo způsobit změnu vnitřní struktury konfiskovaných statků, ať již ve prospěch jednotlivců, anebo vybraných skupin poddaných.[723] Podobně mohli poddaní průběh konfiskace pozitivně nebo negativně ovlivnit svým chováním: pasivní nebo aktivní rezistencí vůči konfiskačním komisařům, odporem kladeným ničícím vojákům, schováváním dobytka před jeho rozkradením, nebo naopak odváděním dobytka z panství.

Poddaní se stali předmětem konfiskačního jednání také v těch případech, pokud si je původní vrchnosti *„vymínily"* z konfiskace. To samo-

---

(720) Karel st. ze Žerotína např. vyčítal laxnost svému přerovskému úředníkovi Mikuláši Pitruše, který údajně nebyl dosti iniciativní a nenechal přemístit akta, registra a listiny přerovského panství z ohrožené budovy, ve které nakonec shořely. (Na druhé straně byl Pitruše ovšem oceněn, že dokázal zabránit zapálení zámku.) K analogickým událostem docházelo i v nedalekých Dřevohosticích. MZA BRNO, G 10, Sbírka rukopisů, inv. č. 755, Kopiář Karla st. ze Žerotína, Dopis Žerotína Pitrušovi z 13. 10. 1621, fol. 4.

(721) Tak tomu bylo na dřevohostickém panství, ale také na městských statcích Jihlavy. V obou případech (a nepochybně by jich bylo možné najít podstatně více), potom musel být původní stav zjišťován dotazováním poddaných, z nichž někteří se na zničení vrchnostenských dokumentů nejspíše přímo nebo nepřímo podíleli. SÚA PRAHA, ČDKM IV, Materiály Dřevohostic, D 63, fol. 129–133, 155.

(722) KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské.* I. Brno 1900, kap. Berně, s. 211–249; NOVOTNÝ, J.: *Moravský berní systém v století 17. a 18.* ČMM 58, 1934, s. 145–286; 59, 1935, s. 67–141, 321–324.

(723) Poddaní počítali s tím, že nová vrchnost nebude informována o všech finančních operacích, k nimž přistoupila vrchnost předcházející. URBÁNKOVÁ-HRUBÁ, L.: *Supliky Karlu st. ze Žerotína.* ČMM 83, 1964, s. 304–318.

zřejmě nemohli učinit ti konfiskovaní, kteří ihned po porážce stavovského povstání emigrovali nebo byli císařem prohlášeni za *„Hauptrebely"*. Celá řada konfiskovaných osob nejrůznějších kategorií však na *„vymíněni"* konkrétních poddaných nárok měla. Celé skupiny poddaných, které za určitých okolností zahrnovaly až několik desítek osob, v takovém případě opouštěly konfiskovaná nebo prodaná dominia a odcházely se svou původní vrchností na její nové nebo zbylé statky.

Šlechtici, kteří museli v průběhu konfiskací opustit svá dosavadní panství, se však jen málokdy zcela vzdali kontaktu také se svými někdejšími poddanými, kteří zůstali na původním dominiu, ať již ho udržovali přímo, anebo prostřednictvím svých nezkompromitovaných příbuzných. Mnozí ze šlechticů měli na svých bývalých statcích nejrůznější nároky, hájili zde vůči novým vrchnostem nejrůznější spravedlnosti a pohledávky svých *„vymíněných"* poddaných a velmi často se v nejrůznějších souvislostech zastávali i těch svých někdejších poddaných, kteří již nyní náleželi komoře nebo nové vrchnosti. Kontakt mezi předbělohorskými vrchnostmi, nejednou zcela nebo částečně konfiskovanými osobami, a jejich původními statky tak zůstal prostřednictvím poddaných v mnohých případech ještě na delší dobu zachován.[724]

V souvislosti s výzkumem úlohy poddanského obyvatelstva v procesu pobělohorských konfiskací bývá často kladena otázka, nakolik mohli městští a venkovští poddaní tento proces ovlivnit projevy odporu vůči novým pánům, popř. proti správcům země. Samozřejmě, že projevy takového odporu mohly být různě odstupňovány. Za poměrně mírnou formu rezistence lze považovat, zůstali-li vybraní poddaní (často preferovaní měšťané rezidenčních měst, kteří byli se svými pány již v předchozím období v blízkých vztazích) v osobním nebo korespondenčním kontaktu se svými někdejšími vrchnostmi. Informace, které jim podávali, mohly mít různý charakter, počínaje zprávami o situaci na panství, náladách mezi místním obyvatelstvem, až po informace, jež měly vojenskou a strategickou hodnotu, např. o velikosti vojenské posádky. Pokud byli konfiskovaní šlechtici v emigraci a patřili mezi někdejší přední aktivisty povstání, mohli těchto informací bezprostředně využívat k boji proti císaři v armádách znepřátelených států, např. v době Bethlenova, Mansfeldova, saského nebo dánského tažení. Spolupráce poddaných s bývalou vrchností, jež byla ze strany císařských orgánů každopádně vnímána jako vzpoura, mohla vést až ke skrývání někdejších vrchností na jejich konfiskovaných statcích, jak je to známo například z rebelující oblasti východní Moravy.[725] Další

(724) V případě Karla staršího ze Žerotína lze takový vztah k někdejším poddaným doložit v četných případech. KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 258–261, 332–335.

(725) DOSTÁL, F.: *Valašská povstání za třicetileté války*.

formou otevřeného odporu bylo zbíhání poddaných, k němuž po vypuknutí třicetileté války docházelo ještě ve větší míře nežli v předchozích mírových dobách, byť o jednotlivých útěcích nelze vždy přesně říci, zdali byly vyprovokovány konfiskačním procesem, tedy majetkoprávní nestabilitou, sociálním útlakem ze strany nové vrchnosti, rekatolizačním tlakem, anebo obecně válečným strádáním.[726] Na některých panstvích se situace vyhrotila a ze strany poddaných docházelo k projevům individuálního nebo dokonce lokálního skupinového odporu. Dokonce i v oficiálních přípisech panovníka, vycházejících z některé z expedic císařské dvorské komory, je možné se příležitostně setkat s formulacemi, podle nichž si poddaní mají pilně plnit veškeré své povinnosti a nemá docházet k žádným *„Aufstände, Rebellion und Morden"*, jež by narušovaly snahy císařských úřadů i nových vrchností urychleně stabilizovat situaci a disciplinovat obyvatelstvo na nově získaných nebo komorou dočasně spravovaných statcích.[727] V případě výše popisovaného odporu někdejších Budovcových poddaných vůči Vilému Vřesovcovi z Vřesovic museli nejvyšší místodržící Českého království za nepřítomnosti Karla z Liechtensteina řešit situaci, kdy mu poddaní *„státi nechtěli, a to čím jemu jakožto na ten čas pořádné a jim představené vrchnosti, spravedlivě povinny jsou, vykonávati se zpěčovali"*.[728]

---

(726) ŠINDELÁŘ, B.: *K otázce zběhlých poddaných u nás.* ČSPS 57, 1949, s. 165–175, 214–227; TÝŽ: *Útěk poddaných z Čech na Moravu po třicetileté válce.* Studie ČSAV 24. Praha 1985; PETRÁŇ, J.: *Pohyb poddaného obyvatelstva v Čechách a jeho osobní právní vztahy v době předběloborské.* ČsČH 5, 1957, s. 26–46, 399–446; MATĚJEK, F.: *Pohyb obyvatelstva na předběloborské Moravě.* SPFFBU. C 8, 1961, s. 509–517; KNOZ, T.: *Poddaný v korespondenci Jana Diviše ze Žerotína z let 1600–1624.* Z kralické tvrze 18, 1991–1992, s. 71–77.

(727) Tak tomu bylo na panstvích Bohumín a Bytom, jak o tom svědčí dekret o zřízení zvláštní komise pro tato dvě panství, podepsaný Hanibalem pukrabím z Donína. HKA Wien, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, 26. 7. 1624, fol. 321.

(728) „My N.N. [...] Oznamujem tímto listem všem vůbec a zvláště tu, kdež jej čísti a slyšeti náleží, že nás toho jisté zprávy docházejí, kterak lidé poddaní na statcích Klášteře Hradišti, Zásadice a Chocnějovice prve Václavovi Budovcovi náležejících a již na JMC pro jeho těžké provinění v pokutě připadlých v poddanosti, poslušnosti a člověčenství nyní na ten čas, k jisté a milostivé Jeho Milosti Císařské vůle, též Jeho Milosti knížete z Lychtenštejna jakožto plnomocenstvím nařízeného místodržícího JMC v království českém, nařízení urozenému pánu panu Vilímovi z Vřesovic a z Doubravské Hory, na Podlenicích a v Chimicích Jeho Milosti Císařské raddě, komorníku a nejvyššímu mincmistru Království českého, zavázaní a jmenovanému pánu, proti zapůjčení a odvedení od něho jisté sumy peněz k pilným Jeho Milosti Císařské potřebám jménem základu a zástavy skrze jeho pány komisaře odevzdány jsou, státi nechtěli, a to čím jemu jakožto na ten čas pořádné a jim představené vrchnosti, spravedlivě povinny jsou, vykonávati se zpěčovali. [...] Pakližeby kdo z lidí poddaných v tom postižen byl, že by se v čem nejmenším proti často psanému pánu Vilémovi z Vřesovic, jakožto pořádné, jak se nadpisuje, nynější vrchnosti své dočinil, a na něho by sobě týž pán stížiti příčiny měl, tím jeden každý přísně a skutečně jinejm ku příkladu ztrestán býti má, a těžkosti své žádnému jinému, nežli neposlušnosti své, vinny dávati moci nebude. Datum v Menším městě Pražském 12. dne Měsíce Augusti Letha 1622." SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6148.

Zcela samostatný stupeň odporu poddanského obyvatelstva proti poměrům nastolovaným konfiskačním procesem představovaly velké regionální poddanské vzpoury proti císařské moci, jaké ve dvacátých letech 17. století zachvátily především východní Moravu a Horní Rakousy. Obě tyto poddanské rebelie naplnily charakteristiku, že zasáhly velkou geografickou oblast, nad níž na určitou dobu převzaly vládu. Sedláci a poddaní často prováděli revoltu ve spolupráci s povstalci z okruhu svých někdejších vrchností. Dalším společným rysem tohoto typu vzpoury bylo, že na dlouhou dobu zamezila faktickému naplnění konfiskace a předání konfiskátu novým držitelům. Porážka vzpoury byla mnohdy dlouhodobou záležitostí a mohlo k ní dojít až po zásahu silného armádního útvaru.[729]

Potrestaní a konfiskovaní

Do pobělohorského konfiskačního procesu bylo aktivně nebo pasivně zapojeno celé spektrum raně novověké stavovské společnosti, od panovníka, přes knížecí vrstvu a vysokou aristokracii, drobné rytíře a měšťany, až po venkovské poddanské obyvatelstvo. Ačkoliv byly konfiskace především právním procesem, vytvářela se v jejich průběhu zároveň různá specifická společenská uskupení. Některá z těchto uskupení přitom měla pouze dočasný charakter a po dokončení konfiskačního procesu přirozenou cestou zanikala, jiná dlouhodobě spolutvořila společenskou strukturu charakteristickou pro pobělohorské období.

---

(729) DOSTÁL, F.: *Valaši a protifeudální boje na Valašsku v letech 1620–1642*. ČMM 72, 1953, s. 129–183; TÝŽ: *Valašská povstání 1620–1644*. Vsetín 1966; TÝŽ: *Valašská povstání za třicetileté války*; MACŮREK, J.: *Valaši v západních Karpatech*. Ostrava 1959, s. 127–215; INDRA, B.: *Odboj města Hranic*; HEILINGSETZER, G.: *Der oberösterreichische Bauernkrieg 1626*. ²Wien 1985. Počátkem dvacátých let tuto spolupráci připouštěl Georg Erasmus Tschernembl, pro většinu šlechticů a stavovských předáků středoevropských zemí však byla nepřijatelná. Podobná povstání, byť v menším měřítku, probíhala ve dvacátých letech i v dalších oblastech, např. na Litoměřicku, Trutnovsku, Kouřimsku, Čáslavsku, Novoměstsku a Náchodsku. Podobnou vzpouru na Hradecku ve svém spise ostatně komentoval i Pavel Skála ze Zhoře, aniž by přitom zaujal apriorní pozici nakloněnou vzbouřeným poddaným: „...V tom, když hrabě mladší z Turnu počínal sobě tak neustále na Glacku, někteří sedláci čeští v kraji Hradeckém vzali sobě odtud posilnění veliké, zvěřivše se pánům svým dědičným, vyvstali jim z vesnic a zdržovali se ledakdes po lesích, mordujíce a obírajíce vinné i nevinné, kde na koho trefili, beze všeho rozdílu a ostychu tak, že někteří pokládali zběře té do 6 000 a chtěli tomu, že i mnozí z zemanův českých ochuzených a před trestáním císařským ucházejících k nim se přirazili. Což však dlouho netrvalo; nebo kníže z Liechtensteina a jiní oficírové vojenští nedali jim lhůty dlouhé, nýbrž hleděli to všecko rozprášiti narůzno..." TIEFTRUNK, R. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*. V, s. 291. V poslední době se na příkladu povstání roku 1680 v obecnějším měřítku zabývali vztahem „sedláci a moc", resp. velkými vzpourami, Josef Válka a Jaroslav Čechura. VÁLKA, J.: *Sedláci a moc*. ĎaS 16, 1994, č. 3, s. 27–30; č. 4, s. 16–20; ČECHURA, J.: *Broumovská rebelie*. Praha 1997.

Potrestaní a konfiskovaní tvořili v rámci pobělohorského konfiskačního procesu právně i sociálně jasně definovanou skupinu, (alespoň na první pohled) ostře vymezenou proti restituentům nebo nabyvatelům konfiskátů.[730] Byly to ty osoby, které se zúčastnily stavovského povstání, byly vojensky poraženy a poté právní cestou odsouzeny k trestu konfiskace majetku. Po právní stránce byli konfiskovaní jako sociální skupina charakterizováni několikerým způsobem. V moravském generálním pardonu z roku 1622 bylo uvedeno, že jde o muže, kteří *„vojnu počatou více roznítili, ji proti králi a pánu svému právnímu, pořádnému, ode všech stavův na obecném sněmu přijatému, korunovanému a pomazanému, zarputile vedli, neohlídajíce se na tak mnohé milostivé a právě otcovské napomínání* [...], *skrze což veliké krveprolití se stalo a země tyto, kteréž předešle vším dobrem oplejvaly, k spuštění a záhubě přišly. Pročež také někteří přední takového zlého původové, ačkoliv dle procesu právního i hrdla ztratiti měli, způsobem milostivějším ztrestáni jsou"*.[731] Konfiskovaní obvykle v pramenech vystupovali jako objekt zájmu úřadů i různých fyzických osob. Pokud se projevovali aktivně, tak zpravidla jako žadatelé o zmírnění trestu. Buď přímo, anebo prostřednictvím pro panovníka důvěryhodné osoby.[732]

Skupina „potrestaných a konfiskovaných" však přesto nebyla zcela homogenní. Naopak lze sledovat její poměrně hlubokou vnitřní diferenciaci. Císařovi protivníci byli zpravidla konfiskací připraveni o svou ekonomickou základnu a tím současně ztratili i své dosavadní společenské postavení. Ve společnosti se z takové osoby stala „persona non grata" a v nejednom případě vyděděnec a psanec. Jeho sociální statut se takřka ze dne na den propadl z předního místa ve stavovské společnosti na její naprosté dno, symbolizované staroměstským lešením nebo tím, že *„jeho jméno pověšeno bylo na šibenici"*.[733] Úplná ztráta společenského postavení způsobená

---

(730) Celá řada osob z této kategorie se za určitých okolností mohla během procesu nebo již na jeho začátku přesunout ze skupiny potrestaných a konfiskovaných mezi služebníky císaře a někdy tak dokonce mezi nabyvatele. Na Moravě byl takovým případem např. Václav Šubíř z Chobyně či Vít Jindřich z Thurnu, v Čechách Otto z Oppersdorfu, v Rakousích Josef Forest. Stejná „sociální migrace" se děla i v opačném směru, jak svědčí případy Valdštejna, Trčky nebo Schaffgotsche. Uvedené kategorie proto v žádném případě nelze chápat jako absolutní a neprodyšně uzavřené.

(731) Generální pardon pro Moravu byl vydán kardinálem Dietrichsteinem 9. listopadu 1622. Jeho text publikoval HRUBÝ, F.: *Moravské korespondence a akta*. I, s. 288–290.

(732) Takovou důvěryhodnou osobou byl na Moravě např. Karel st. ze Žerotína, Dietrichstein nebo Liechtenstein. O smír a tedy „vynětí" z kategorie postižených osob za určitých okolností usilovaly i samy nejvíce provinilé osoby, jako byl Jindřich Matyáš Thurn, anebo dokonce iniciativa vyšla od císaře, jako tomu bylo v případě Ladislava Velena ze Žerotína. MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 78.

(733) PETRÁŇ, J.: *Staroměstská exekuce*.

potrestáním za vedoucí postavení ve stavovském povstání však byla u části z této kategorie konfiskovaných do určité míry kompenzována tím způsobem, že bylo „psancům" umožněno opětovně budovat kariéru a v některých případech také nabývat statky v novém prostředí.[734] Mezi konfiskovanými bylo také poměrně velké množství osob, jejichž sociální postavení bylo konfiskací jen částečně nebo dočasně omezeno, např. v majetkovém slova smyslu konfiskací části majetku, anebo v souvislosti se společenským postavením ztrátou významných úřadů. Ztráta jejich sociálního statutu v takovém případě bývala pouze dočasná (např. do udělení individuálního pardonu).[735] V jiných případech se vztahovala jen na veřejnou sféru, zatímco v soukromém prostředí, například mezi rodinnými příslušníky a přáteli, zůstával sociální statut konfiskované osoby nedotčen.[736] Třetí kategorie konfiskovaných naopak dokázala i přes konfiskaci díky pokání vůči císaři budovat novou kariéru. V konfiskačních protokolech byli obvykle tito povstalci charakterizováni jako ti, kteří *„se slzami v očích plakali, aby jim bylo odpuštěno"*.[737] Osoby, které se původně zapojily do stavovského povstání na straně direktorií, ale později projevily účinnou lítost, oficiálně vyjádřenou složením holdu panovníkovi (další podmínkou obvykle bylo katolické vyznání), dokonce v některých případech dosáhly takových pozic, jichž by za normálních „mírových" okolností dosahovaly jen obtížně.[738]

---

(734) HRUBÁ, M.: *Prominentní emigrant Vilém Vchynský (Kinský) a jeho majetek v severozápadních Čechách*. In: Táž (ed.): Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku. Ústí nad Labem 2001, s. 210–221.

(735) Na Moravě byl takovou „dočasně postiženou osobou" především Jindřich Vít Thurn, v Čechách po Valdštejnově likvidaci i Maxmilián z Valdštejna. Podobných dočasně postižených osob by bylo možno nalézt celou řadu, u některých z nich proběhla restituce cti (a popř. i majetku) s velkou pompou, u jiných to byl spíše dlouhodobý a tichý proces.

(736) Pertold Bohobud z Lipé se těšil i po svém zatčení stejné vážnosti mezi všemi svými příbuznými, včetně politicky jinde stojícího Karla staršího ze Žerotína a Adama ml. z Valdštejna, přináležejícího dokonce k císařskému táboru. Není náhodou, že právě Adam ml. z Valdštejna mu nabídl dočasný azyl na svých statcích, ačkoliv na ně často přijížděli i jeho noví přátelé z prostředí dvora Ferdinanda II. Zcela jiná situace byla naopak v rodině Althannů, kde se konvertita Michael Adolf zcela rozešel se svým bratrem Volfem Dětřichem a později i s Quintinem, takže dokonce hrubě a fyzicky napadal i jeho vdovu. K případu althannského sporu MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 458, kart. 151; inv. č. 559, kart. 177, listopad 1634.

(737) SLOVÁK, J. (ED.): *Moravský konfiskační protokol*, s. 42.

(738) HÜBEL, I.: *Die 1620 in Nieder- und Oberösterreich politisch kompromittierten Protestanten*. JbGGPÖ 59, 1938, s. 46–60; 60, 1939, s. 105–123. Mezi takové osoby v Čechách patřil Otto z Oppersdorfu, který byl jmenován krajským hejtmanem a rekatolizačním komisařem Chrudimského kraje, na Moravě jak výše zmiňovaný Václav Šubíř z Chobyně, jenž se stal zemským proviantmistrem, tak třeba nový brněnský císařský rychtář Václav Kolumban z Hochdamu a olomoucký měšťan Adam Schäffer, ale i někdejší Žerotínův hofmistr Jindřich Vodický z Jemník, o jehož využití při správě země se zasazoval Dietrichstein. DŘÍMAL, J.

Pomyslné rozdělení do tří uvedených kategorií vedlo konfiskované k zaujetí tří základních postojů vůči konfiskačnímu procesu, resp. vůči císaři Ferdinandovi II. Samozřejmě existovala skupina, u níž byly konfiskace součástí hrdelního trestu. Někteří z takto potrestaných povstalců žádali ještě před hrdelní exekucí o milost. Pokud se jim však podařilo utéci do emigrace a trest smrti byl vykonán pouze symbolicky v jejich nepřítomnosti, neznamenalo to, že napříště nemají co ztratit. Jak ukázaly případy Karla Jörgera, Jana Jesenského nebo Václava Bítovského, každý dopadený byl bez milosti potrestán. Toto vědomí zpravidla jejich postoje radikalizovalo a vedlo je (spolu s potřebou nalézt nové postavení a živobytí) do řad armád bojujících proti císaři. Jedním z cílů jejich počínání bylo dobytí vlasti a dosažení faktické a (právem vítěze) také právní restituce jejich konfiskovaných statků. Druhá kategorie konfiskovaných spíše hledala kompromis, obvykle zprostředkovaný třetí osobou. Lidé typu Pertolda Bohobuda z Lipé nebo Karla staršího, Kašpara Melichara nebo Přemyslava ze Žerotína (a kromě nich také obrovské množství částečně konfiskovaných příslušníků nižší méně zámožné šlechty) mohli díky demonstrované císařově benevolenci dožívat v politickém ústraní, mohli užívat pohodlí a ekonomických výnosů některých zachovaných statků a ve svém soukromí se mohli těšit slušnému sociálnímu postavení. Ve vztahu k císaři a k probíhajícímu konfiskačnímu procesu byli zpravidla zavázáni neutralitou, kterou také obvykle porušovali jen občasnými soukromými glosami. Pokud se na ně vztahoval dodatečný císařský pardon, jehož součástí byla i restituce statků, mohli se v omezené míře stát i císařovými spojenci a ve společenské struktuře zastávat některé nižší funkce. Příslušníci poslední jmenované skupiny osob, kteří byli sice zapsáni v konfiskačních seznamech a protokolech, vzhledem k příslušnosti ke katolické církvi nebo slibu konverze jim ale byla udělena apriorní milost (a byli tedy z konfiskace vyjmuti), byli císaři zavázáni osobním vděkem. Často je to vedlo k velké aktivitě v císařských službách, jež měla dokázat správnost panovníkova rozhodnutí. Takovéto osoby, jak dosvědčují příklady Otty z Oppersdorfu, Václava Šubíře, Jindřicha Vodického nebo Josefa Foresta, nejenže mohly ještě během dvacátých let zastávat některé významné funkce v císařském aparátu, včetně funkcí rekatolizačních a konfiskačních komisařů, ale v některých konkrétních případech se ještě stačily zařadit mezi nabyvatele konfiskátů.[739]

(ED.): *Dějiny města Brna*. I, s. 153. Uvedené „skoky" mezi skupinou postižených a profitérů tedy, až na specifické výjimky, byly záležitostí spíše nižších a středních společenských příček.

(739) Snad lze říci, že se tato skupina šlechticů, s níž se lze setkat ve všech habsburských zemích postižených konfiskacemi, rekrutovala především z někdejších předbělohorských „politiků", kteří byli ochotni ke kompromisu. VÁLKA, J.: *Die „Politiques"*, s. 229–242; TÝŽ: *Tolerance, či koexistence?* (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století.) SCH 18, 1988, č. 35, příl. s. 63–75; TÝŽ: *Moravia and the Crisis of the Estates*'

Nabyvatelé konfiskátů

V české historické literatuře byli pobělohorští nabyvatelé konfiskátů tradičně vnímáni jako osoby, které se k rozsáhlým majetkovým ziskům dostaly v rozporu s dobrými mravy, když využily vojenské porážky právoplatných držitelů, jimž zpravidla byly přiřazovány pozitivní vlastnosti a pohnutky. Vzhledem ke skutečnosti, že nabyvatelé konfiskátů do Čech a na Moravu často přicházeli z cizích zemí, vznikl historický stereotyp o „cizácké šlechtě", která ve spojení s habsburskou dynastií na tři sta let ovládla české země. Podobné negativní hodnocení bylo přiřazováno i nabyvatelům z řad katolické církve, jež se ke svému majetku měla dostat na úkor nekatolické šlechty i nekatolického duchovenstva.[740] Že negativní posuzování nabyvatelů konfiskátů přežilo barokní epochu a znovu rozkvetlo v období rodícího se národního vědomí, svědčí například v úvodu citovaný pamflet odsuzující hamižnost a ziskuchtivost Liechtensteinů a Dietrichsteinů, coby dvou rodů profitujících z pobělohorských konfiskací v největší míře.[741]

System, s. 149–157; EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*, s. 49–74, 75–98; HROCH, M. – PETRÁŇ, J.: *17. století – krize feudální společnosti?* Praha 1976; TITÍŽ: *K charakteristice krize feudalismu v XVI. a XVII. století*. ČsČH 12, 1964, s. 347–354.

(740) V poslední době prezentoval tento pohled především Jan Fiala. FIALA, J.: *Hrozné doby protireformace*, s. 76–77. Realistický výklad tohoto mýtu s rozborem příčin a postupu jeho konstituování podal v poslední době především Josef Petráň. PETRÁŇ, J.: *Na téma mýtu Bílé hory*. In: Hledíková, Z. (ed.): Traditio et cultus. Praha 1993, s. 141–162. Tento výklad, jenž vnímal pobělohorské nabyvatele konfiskátů jako jednolitou společenskou skupinu, sice našel živnou půdu v české a částečně také v rakouské moderní historiografii, vychází však z podstatně starších interpretací. Stejným způsobem byli nabyvatelé konfiskovaného majetku posuzováni v dobových traktátech, jež často vycházely z prostředí zahraničních nepřátel Habsburků, české nebo rakouské emigrace a lze mezi ně zařadit i některé ze spisů Jana Amose Komenského. „...Ve jménu Božím svrhněme ze svých šíjí ukrutné a nekřesťanské jho papeže a jeho nástrojů! Těch, kteří nás poslali do jha cizácké vlády a nás, syny vlasti, vydali do rukou cizáků, když nás vyloučili z našeho dědictví..." KUMPERA, J. – HEJNIC, J. (EDD.): *Poslední pokus českého exilu kolem Komenského o zvrat v zemích České koruny*. II. Edice. Předloha provolání, jímž bude třeba vyložit příčiny válečné přípravy. Brno – Uherský Brod 1988, s. 70–72.

(741) Podobný výklad nabyvatelů pobělohorských konfiskací jako osob, které se k majetku dostaly zcela neoprávněně a zneužily svého dosavadního postavení, se objevoval již současně s probíhajícími konfiskacemi. V období pobělohorského konfiskačního procesu se dokonce podobný vztah projevoval vzájemnou řevnivostí a závistí mezi jednotlivými nabyvateli konfiskátů a pobělohorskými profitéry, jak to bylo na příkladu vzájemného vztahu Karla z Liechtensteina a Františka z Dietrichsteina popsáno v příslušné kapitole o politické konkurenci. SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6144, 31. 7. 1621. Podobné vzájemné podezírání z nemravného jednání se projevovalo i v okruhu Albrechta z Valdštejna. Aniž by on sám byl ve vztahu ke konfiskačnímu procesu jakoukoliv morální autoritou, přesto například svého kolegu a pozdějšího nabyvatele panství Semily hraběte Mikuláše Desfourse, podle Josefa Janáčka, nazýval nelichotivým označením „nejnestydatější loupežník mezi plukovníky" (nejprve ho vyháněl z armády, nicméně nakonec ho naopak povýšil, aby se on zařadil mezi Vald-

Nabyvatelé pobělohorských konfiskátů tvořili uskupení, jež bylo podobně jako skupinu konfiskovaných možné jednoznačně definovat: Byly to osoby, které (zpravidla na základě žádosti zaslané příslušnému místodržiteli, císařské dvorské komoře nebo přímo císaři) bezplatným převodem nebo za finanční úplatu získaly některý ze statků, které byly v předchozím období konfiskovány účastníkům stavovského povstání. Nabyvatelé konfiskátů, ačkoliv byli majetkově i sociálně velmi diferencovaní, během dvacátých let vytvořili silnou společenskou skupinu, již spojovalo hned několik důležitých atributů. Všichni nabyvatelé konfiskátů (alespoň teoreticky) náleželi mezi podporovatele politiky císaře Ferdinanda II., byť tato podpora byla u každého z nich různě motivována a také různě intenzívní.[742] „Vstupním vízem" do skupiny nabyvatelů byla ve všech případech prokázaná *„služba Rakouskému domu"*, pomoc císaři v potlačení stavovského povstání nebo jiného typu vzpoury a až na přesně určené výjimky také příslušnost ke katolickému vyznání nebo její příslib do budoucnosti. Nabyvatelé konfiskátů byli vzájemně svázáni mnohými vazbami, danými jejich společnými zájmy.[743] Část společných zájmů směřovala k panovníkovi: Snaha prosadit přísné potrestání povstalců konfiskacemi, díky nimž by se sami mohli dostat k majetku. Snaha tlakem na panovníka získat konfiskáty pokud možno bezplatně nebo s co největší slevou, snaha v rozporu s dosavadními zvyklostmi prosadit slevy oproti taxačním cenám v těch případech, pokud byly statky poškozeny válkou. Snaha maximalizovat vlastní zisky přesvědčením císaře, aby dluhy ležící na konfiskátech na sebe v co největší míře přebírala císařská dvorská komora. Snaha zamezit dalšímu ničení nabytých konfiskátů vyvedením vojsk operujících na získaných statcích nebo naopak vysláním ochranné posádky. Snaha dosáhnout propojení zisků z konfiskací s růstem na společenském žebříčku prostřednictvím přijímání nejrůznějších titulů, hodností a úřadů. Další společné zá-

---

štejnovy vrahy a získal po něm majetek). JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 416. Podobná představa, že především Valdštejn, Liechtenstein a Dietrichstein své majetky získali neoprávněně, se objevovala i v následujícím období, jak o tom svědčí i pamflet na konfiskační protokol, který se nachází v rodinném archivu Berchtoldů. MZA BRNO, G 138, Rodinný archiv Berchtoldů, inv. č. 593, kart. 199.

(742) KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 105–106. Tomáš V. Bílek upozornil na skutečnost, že nabyvatele typu Buquoye nebo Marradase bylo možno v prvním období jen těžko přimět, aby z nabytého majetku odváděli počty a platy. Marradas stejně tak odmítal vrátit statky, které byly určeny k restituci. Z toho vyplývá, že i mezi nabyvateli měla loajalita vůči císaři a vůči jeho zákonům omezené hranice, jež byly obvykle dány finančními a majetkovými zájmy nabyvatelů. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. CX–CXIII.

(743) Ani v tomto případě nelze ovšem „společný zájem" nabyvatelů konfiskátů absolutizovat. Jak již bylo řečeno v souvislosti se vztahem Adama ml. z Valdštejna a Pertolda Bohobuda z Lipé, bylo stejně tak možné, aby se velký nabyvatel konfiskátů zastával někoho ze skupiny postižených, ať již patřil mezi jeho příbuzné nebo jeho přátele.

jmy byly orientovány směrem ke konfiskovaným: Obecná snaha prosadit jejich přísné potrestání, zamezující příštím restitucím, jež by komplikovaly proces nabývání statků. Snaha pokud možno zabránit ponechávání různých spravedlností a nároků někdejších vrchností na nabytých statcích nebo je alespoň co nejvíce omezit. Poslední kategorie společných zájmů vzájemně svazujících nabyvatele mířila směrem k místnímu obyvatelstvu: Snaha co nejrychleji disciplinovat obyvatelstvo, zamezit jakýmkoliv vzpourám a projevům odporu, snaha obnovit ekonomickou prosperitu dominia i jeho společenskou prestiž.[744]

Ačkoliv skupinu nabyvatelů charakterizovaly zmiňované společné zájmy, byla to skupina vnitřně nesmírně heterogenní, snad ještě více nežli skupina konfiskovaných. V první řadě to bylo dáno širokým sociálním spektrem, z něhož se nabyvatelé konfiskátů rekrutovali: od knížat, představitelů aristokracie, církevních institucí a řeholních řádů, dvorských, zemských či vrchnostenských úředníků až po nejrůznější představitele armády všech funkcí a hodností. Představitelé každé z uvedených sociálních skupin měli zpravidla v souvislosti se zisky konfiskátů jiná očekávání: založení nebo společenský vzestup rodu pomocí rozšíření jeho držav, co nejrychlejší finanční zisky dosažené výhodným odprodejem konfiskátů, urychlení vojenské kariéry a její propojení se společenským vzestupem, posílení rekatolizační činnosti prostřednictvím majetkových zisků umožňujících stavby kostelů, budování kolatur nebo organizování misií. Zájmy představitelů různých společenských skupin tedy byly různorodé. Společenské postavení jednotlivých nabyvatelů se během konfiskačního procesu navíc úměrně s jejich majetkovými zisky proměňovalo.[745] Heterogenita nabyvatelů konfiskátů, zabraňující jejich dlouhodobému společnému postupu, se však projevovala také v dalších souvislostech. Společné zájmy a shodný postup jednotlivých nabyvatelů během konfiskačního procesu je velmi často stavěla do role konkurentů. V literatuře bývá často zdůrazňováno, že pobělohorské konfiskace otevřely trh s pozemkovým majetkem,

---

(744) ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, s. 165–194; MAŤA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, s. 43–52; BŮŽEK, V. – MAŤA, P.: *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren*, s. 287–322.

(745) Jedním ze způsobů vnitřní diferenciace skupiny nabyvatelů by mohla být kategorizace podle toho, zda přišli k majetku z konfiskací přidělením statku, anebo koupí. Ani tato kategorizace ovšem nemusí nic vyjadřovat o postavení jednotlivce ve skupině nabyvatelů, protože rozhodování, zda bude někomu statek přidělen nebo prodán, bylo ovlivněno celou řadou skutečností a některá zdánlivě bezplatná přidělení mohla být ve skutečnosti prodejem za předem odvedenou službu. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, kap. Rozdávání statků konfiskovaných a Prodej statků konfiskovaných a jich placení, s. CXXIII–CXXX; ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, s. 165–194; KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 105–106.

který byl po mnoho desítiletí před tím blokován nebo alespoň omezován právními normami a společenskými vazbami. Ani během dvacátých a třicátých let se však trh s konfiskáty neotevřel docela. V rakouských zemích a v Uhrách sice ke konfiskacím došlo, omezily se však pouze na nepříliš velký počet dominií a statků. V českých zemích se v souvislosti s volnými konfiskáty sice zpravidla hovoří o převaze nabídky nad poptávkou, ve skutečnosti však zájemci opakovaně žádali stále o tytéž statky, jež byly známé svými ekonomickými výnosy nebo tradicí společenské prestiže jejich držitelů.[746] V případě uspořádání licitace byla tato konkurence (alespoň teoreticky) převedena na ekonomickou rovinu, častěji ovšem bylo využíváno nejrůznějších politických a osobních tlaků. Nabyvatelé statků se neváhali vzájemně napadat a osočovat u císaře, stejně tak spolu navzájem dokázali vést po mnoho let trvající majetkoprávní spory. Katoličtí šlechtici, kteří na svých statcích zakládali různé náboženské fundace, v konfiskačním procesu neváhali různým církevním institucím a řeholním domům úspěšně konkurovat v boji o získání konkrétních konfiskovaných statků nebo se s nimi později soudit o nejrůznější pohledávky. Konverze ke katolictví u jednotlivců z prostředí středoevropské šlechty, jež by teoreticky měla být v zájmu celé katolické společnosti tvořící skupinu nabyvatelů, ve skutečnosti jen zostřovala vzájemný konkurenční boj, neboť konvertitovi se automaticky vracela dosud pozastavená práva restituovat nebo nabývat pozemkový majetek. Konkurenční boj upřednostňující vlastní zájmy před zájmy celé společenské skupiny nebo před zájmy císaře, katolického náboženství a církve se přitom týkal i takových rekatolizátorů, jakým byl kardinál František z Dietrichsteina.[747] Představa o jednolité barokní spo-

(746) KNOZ, T.: *Die Konfiskationen in Mähren nach 1620 als politischer und juristischer Prozess*, s. 40–52.

(747) WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer?*, s. 431–452. Situaci lze doložit na příkladu Baltazara ze Žerotína a následných sporů mezi valašskomeziříčskými Žerotíny a Dietrichsteiny. Po přestupu Baltazara ze Žerotína ke katolictví a dosažení plnoletosti si tento mladý šlechtic činil nárok na zisk panství Tylovice po své matce Marianně Pichlerové z Grodic. Na tento statek si ovšem také činil nárok rod Dietrichsteinů, konkrétně prasynovec kardinála Dietrichsteina František Maxmilián, jenž byl synem Marianny Pichlerové z druhého manželství. Kardinál Dietrichstein se tak musel rozhodnout, dá-li přednost majetkovým zájmům svého rodu, anebo zájmům katolické církve a své protireformační politiky. Nejspíše proto se také rozhodl podporovat Žerotínův nárok na Valašské Meziříčí a Přerov, aby díky vzájemnému kompromisu mohly Tylovice připadnout Františku Mamiliánovi. O osudu tohoto sporu ovšem rozhodla až smrt obou zainteresovaných Dietrichsteinů. Podobný spor, jenž se táhl po několik generací, navíc ve stejné době vedli Žerotínové také s rodinou Promnicků. Samozřejmě, že sledované spory nebyly v dané době ničím ojedinělým. KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 196–206. Spor mezi Žerotíny a Dietrichsteiny, resp. Promnici, lze nalézt v materiálech MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 3522, kart. 777; inv. č. 393, kart. 132, nefoliováno. Podobným důkazem sporů mezi nabyvateli ve šlechticko-církevním prostředí byl i spor mezi litoměřickým proboštem Janem Lerchenfelsem na

lečnosti jako společnosti šlechtické a katolické brala za své již na samém počátku této epochy.

Koordinátoři a zprostředkovatelé konfiskací

Císař Ferdinand II. by nemohl uskutečnit konfiskační proces bez pomoci zvláštní skupiny osob, která by mohla být označena termínem „koordinátoři a zprostředkovatelé". Byly to osoby, které sice v konfiskačním procesu teoreticky byly pouze výkonnými orgány a *„in Unserem Namen"* vykonávali vůli a příkazy panovníka, ve skutečnosti ovšem mohly jeho průběh i výsledky ovlivnit zásadní měrou. Typickým sjednocujícím atributem koordinátorů a zprostředkovatelů pobělohorských konfiskací tedy bylo, že organizovali jejich chod a teoreticky do nich zasahovali jako neutrální úřední element. Ve skutečnosti ovšem jejich postavení a *„služba Rakouskému domu"*, kterou vykonávali právě tímto způsobem a která byla zřejmě v císařových očích hodnocena stejně vysoko jako třeba služba vojenská, jim spolu s přístupem k důležitým informacím umožnily do konfiskačního procesu zasáhnout také jako jeho bezprostřední subjekty a dokonce se ve velké míře zařadit mezi nabyvatele konfiskátů.[748]

Skupina koordinátorů a zprostředkovatelů se přirozeným způsobem členila na dvě základní kategorie. První z nich tvořily osoby, které měly císařem delegované rozsáhlé výkonné pravomoci a na svěřených územích mohly o konfiskačním procesu alespoň parciálním způsobem rozhodovat podle vlastního uvážení. Tuto skupinu vytvářeli císařští „místokrálové", v právních dokumentech označovaní různými tituly, nejčastěji jako místodržitelé, gubernátoři a zemští hejtmani.[749] Propojení obhajoby zájmů císaře se zájmy vlastními se při jejich působení více či méně tiše předpokládalo a místodržitelé prakticky ve všech případech patřili mezi největší nabyva-

---

jedné straně a plukovníkem Volfem Vřesovcem z Vřesovic na straně druhé. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 11. 3. 1625, fol. 408v.

(748) KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace na ose císař – zemský gubernátor*, s. 105–106.

(749) V prvních letech se v jednotlivých habsburských zemích v oficiálních titulaturách zpravidla vyskytovalo označení místodržící/místodržitel (Statthalter). Bylo tomu tak v Dolních i Horních Rakousích i v Čechách. Na Moravě se v případě kardinála Dietrichsteina spíše než o místodržiteli hovořilo o gubernátorovi. Ve Slezsku vzhledem ke struktuře území tyto funkce uplatněny nebyly, nicméně ve všech částech Slezska působil císařský „Oberhauptman in Nieder- und Oberschlesien". V Uhrách se nejspíše kvůli specifickému postavení zdejších stavů v souvislosti s pobělohorskými konfiskacemi o analogickém úředníkovi nehovoří. Během dvacátých let ovšem došlo ke změnám i v Rakousích a českých zemích. Po smrti Karla z Liechtensteina již nebyl nový místodržící jmenován, na Moravě se stal Dietrichstein zemským hejtmanem ještě za svého života a také v Horních Rakousích byl opětně zaveden titul hejtmana ihned po ukončení bavorské správy.

tele konfiskátů, ať již ležely ve svěřené zemi, anebo v zemích jiných.[750] Pro císaře byli nenahraditelní, protože na rozdíl od úředníků v centrálních orgánech dobře znali místní poměry a mohli proto v panovníkově zájmu předejít nejrůznějším přehmatům. Snad proto jim v poměrně velké míře toleroval, že těchto znalostí ve značném rozsahu využívali i k vlastnímu obohacení a společenskému zvýraznění. Na místodržitele a guverněry se neobracel pouze panovník, ale ve velkém počtu také obyvatelé zemí, v jejichž čele stáli, ať již z prostředí konfiskovaných, potencionálních nabyvatelů konfiskátů, anebo třetích osob. Místodržitelé měli podle Ferdinandových představ důsledně zaujímat postoje výhodné pro císaře. Skupina místodržitelů byla málo početná a v mnoha ohledech výjimečná. Místodržitelé jednali jako výrazné individuality. Od císaře sice měli nařízeno, aby vzájemně úzce spolupracovali a koordinovali konfiskační proces v jednotlivých zemích, ve skutečnosti však vzájemně vystupovali spíše jako konkurenti a v některých případech mezi nimi vládla i značná osobní řevnivost. Platilo to stejně tak pro Karla z Liechtensteina a Františka z Dietrichsteina, jako pro Helfrieda Leonarda z Meggau a Adama z Herbersdorfu.[751] Existence sociální skupiny „místokrálů" se omezila pouze na několik let. Po smrti výrazných osobností prvních pobělohorských místodržitelů již nebylo ke jmenování nových osob do funkcí s tak jedinečnými osobními pravomocemi a vlivem přistoupeno.

Druhou sociální kategorii, již lze mezi koordinátory a zprostředkovatele pobělohorského procesu zahrnout, tvořili vyšší i nižší úředníci a ko-

---

(750) KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 105–106. Karel z Liechtensteina získal na Moravě statky Moravská Třebová, Zábřeh, Štíty, Branná, Uničov, Šumperk, Landškroun, Trnava, ve Slezsku získal Krnovské knížectví, některé statky v Čechách, pocházející z konfiskací, získal následnou koupí od Valdštejna, např. Rostoky, Kostelec nad Černými lesy, Uhříněves, Škvorec. OBERHAMMER, E.: *Viel ansehnliche Stuck und Güeter*. Die Entwicklung des fürstlichen Herrschaftsbesitzes. In: Táž (ed.): Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Wien – München 1990, s. 33–45, zde s. 40–41. František z Dietrichsteina získal na Moravě pro sebe a pro svůj rod (další majetky získal pro olomoucké biskupství) statky Dolní Kounice, Hranice na Moravě, Lipník nad Bečvou s hradem Helfštejnem. KNOZ, T. (ED.): *Moravská barokní šlechta*. In: Týž (ed.): Morava v době baroka. Brno 2004, s. 47–54. Statky z konfiskací získával i dolnorakouský místodržitel Helfried Leonard z Meggau (Schwertberg, Windegg a Hart v Horních Rakousích) a hornorakouský místodržitel Adam z Herbersdorfu (v jeho případě šlo o rakouské panství Perstein): „Den erblichen Verkauf der eingezogenen Tschernemblischen Güter Windegg, Schwertberg, und Hart in Österreich ob der Enns an Leonhard Hellfried Gr. von Meggau, um 90 000 fl. betreffend..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 25. 10. 1622, fol. 340.

(751) HAUPT, H.: *Fürst Karl I. von Liechtenstein*, s. 24–32; BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636)*, s. 55–83; STURMBERGER, H.: *Adam Graf Herbersdorff*. Herrschaft und Freiheit im konfessionellen Zeitalter. Wien 1976; STARZER, A.: *Beiträge zur Geschichte der Niederösterreichischen Statthalterei*. Die Landeschefs und Räthe dieser Behörde von 1501 bis 1896. Wien 1897, s. 218–225.

misaři všech možných stupňů. Ti z ryze právního hlediska vykonávali příkazy svých nadřízených a nebylo jim dáno, aby je ovlivňovali vlastními iniciativami, s výjimkou zvýšené pracovní píle a iniciativního naplňování císařovy vůle.752 Zvláštností přístupu úřadů ke konfiskačnímu procesu byla skutečnost, že v jejich čele často stály osobnosti vysoce situované v dobové společenské hierarchii, jejichž vlastní ambice výrazně přesahovaly ochotu pouhého pasivního plnění svěřených úkolů. Další část úředníků se do kategorie osobností s vlastními ambicemi postupně prosadila během svého působení při organizování konfiskačního procesu. Tuto skutečnost lze považovat za charakteristický rys období, kdy v úředním prostředí ještě působil starší honorační princip, stále více se ale prosazoval byrokratický systém.753 Třetí kategorie úředníků a komisařů práh výkonných orgánů nikdy nepřekročila. Také tito úředníci však měli rozsáhlý přístup k informacím o konfiskačním procesu, tentokráte to však byly především informace lokálního charakteru. Zvláště úředníci a komisaři pracující *„in loco"* měli možnost získávat důvěrné zprávy a alespoň teoreticky měli příležitost s nimi manipulovat ve svůj vlastní prospěch. Celá řada dokumentů dává tušit, že se tak nejednou skutečně dělo, a to díky složité válečné situaci, která nedovolovala provádět náležitou kontrolu jejich působení a ověřovat jimi podávané relace. Stejně tak nebylo možné dostatečně kontrolovat, zdali úředníci nejrůznějšího typu na sebe nenechali působit strany aktivně zúčastněné v konfiskačním procesu, popř. zdali se jimi nenechali bezprostředně korumpovat.754 Zprostředkovatelé konfiskačního procesu si za své

---

(752) KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 108.

(753) PÁNEK, J.: *Hofämter – Landesämter – Staatsämter zwischen Ständen und Monarchie an der Schwelle zur Neuzeit.* Die böhmischen und österreichischen Länder im Vergleich. In: Bahlcke, J. – Bömelburg, H.-J. – Kersken, N. (edd.): Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16.–18. Jahrhundert. Leipzig 1996, s. 38–49; TÝZ: *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, s. 75–85.

(754) Celá problematika korupce a zneužívání pozice na úředních místech během konfiskačního procesu není ještě dostatečně probádána, a to ani do šířky, ani do hloubky. Především je to dáno nedostatkem pramenů, protože zdaleka ne všichni úředníci, kteří svého postavení zneužívali ve vlastní prospěch, byli odhaleni. Někteří dopadení úředníci navíc zřejmě nebyli z nejrůznějších důvodů (např. politických nebo klientských) vyšetřováni a potrestáni. V moravských poměrech lze v této souvislosti hovořit alespoň o několika osobách: moravském zemském rentmistrovi Mikuláši Nusserovi z Nuseggu, brněnském císařském rychtáři Václavu Kolumbanovi z Hochdamu a jihlavském císařském rychtáři Janu Rudolfovi Haidlerovi z Bukové. Posledně jmenovaný příklad byl roku 1639 vyšetřován speciálně jmenovanou komisí ustanovenou zemským hejtmanem Salmem v čele s Jiřím Fridrichem ze Staubingu, což umožňuje jeho podrobnější analýzu. Stalo se tak na základě žaloby podané Jiřím Adamem Falkenhanem, jenž byl mimochodem v době konfiskací na straně postižených osob. Jan Rudolf Haidler z Bukové, který pocházel z jihlavského patricijského rodu, byl v Jihlavě v době povstání městským vachtmistrem a posléze se stal císařským rychtářem

služby velmi často vysloužili císařův vděk a Ferdinand II. se o jejich činnost skutečně osobně zajímal a osobně ji hodnotil.[755] Toto hodnocení mohlo mít při pozitivním výsledku podobu finančního ocenění, udělení doživotního důchodu, povýšení do vyšší pracovní funkce či na sociálním žebříčku, potvrzení ve funkci *„Bestandmannů"*, anebo ocenění ve formě bezplatného přidělení konfiskátu, popř. jeho odprodej se slevou vůči jeho taxační ceně.[756] Naopak při negativním zjištění bylo přistupováno k poměrně přísným trestům, mezi nimiž nechyběl ani trest konfiskace pozemkového majetku, který se mohl stejně tak týkat tradičních rodových statků, jako majetku získaného během konfiskačního procesu díky vlastní aktivitě

(o propuštění z této funkce požádal kardinála Dietrichsteina v březnu roku 1629). Jak zjistila komise, falšoval městské listiny a privilegia, včetně konfiskačních akt, a dařilo se mu též korumpovat členy městské rady. Kromě toho na městské statky (nejspíše také za úplatu) přiváděl vojska Baltazara Marradase, což městu přineslo další finanční ztráty. Zmíněným falšováním dokumentů ovlivnil také konfiskace. Konfiskované domy a městské statky převáděl do svého osobního vlastnictví, z těchto statků čerpal také výnosy. Kromě toho se zmocnil i sirotčích a vdovských peněz, jakož i drahých mobilií. Podobně manipuloval i s konfiskovaným majetkem po emigrantech. To vše přitom podle zákona mělo připadnout císaři. Pozoruhodným způsobem se dopouštěl takřka neuvěřitelných podvodů i při taxování konfiskovaných statků. Komisaře vodil pouze na ta místa, která předtím nechal úmyslně poškodit, např. vybouráním oken a dveří v budovách, aby tak dosáhl snížení taxační sumy. Nabyté bohatství užil mimo jiné i k prosazení svého povýšení do stavu svobodných pánů, k různým úřadům pomohl i svým zámým, např. lékaře Erasma Mittelbacha doporučil za zemského fyzika. SÚA PRAHA, ČDKM – Rukopisy, inv. č. 7, Hauptrelation die Iglauerische Commission betreffend de anno 1639, nefoliováno; MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 488, 491, kart. 158, 159, únor, březen 1629. O Haidlerově osobnosti srov. též HOFFMANN, F. (ED.): *Nové listy a obrazy z minulosti Jihlavy*, s. 43–44, 72. Hoffmann Haidlera hodnotí jako „bezohledného prospěcháře, který těžil bezostyšně ze svého postavení". Výsledkem jeho působení byla velká neobliba jeho osoby ve městě, jež pravděpodobně způsobila i jeho odstoupení z funkce a pozdější vyšetřování. Hoffmann cituje jedno Haidlerovo vystoupení na městské radě, kde měla zaznít tato slova: „Vy sakramentské medvědí kůže, vy kujóni, vy nevíte, jak máte uctít císařského služebníka? Příliš vám narostl hřebínek, je zapotřebí vám přistřihnout křidýlka, byli byste zasloužili, aby město bylo srovnáno se zemí!"

(755) Moravský konfiskační proces zaznamenává takový případ při císařově zájmu o osudy, důchodové poměry (a plat) moravského komorního prokurátora Jana Matyášovského z Matyášovic. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 487, kart. 158, listopad 1628, fol. 41–46.

(756) Tak tomu bylo při císařově i Dietrichsteinově doporučení přidělit statek Nové Zámky u Nesovic moravskému rentmistrovi Mikuláši Nusserovi z Nuseggu, k němuž došlo v červnu roku 1624. Vzápětí císař dokonce nařídil, aby byl tento statek náležitě šetřen ze strany císařských vojsk. TAMTÉŽ, inv. č. 434, kart. 144; inv. č. 443, kart. 147, březen 1625. Velmi brzy se ovšem ukázalo, že ve věci vymáhání dluhů Nusser vystupuje velmi razantně i vůči jiným císařových chráněncům, jako byl doktor Tomáš Mingonius, a dopouští se i jiných „nediplomatických" činů. Dostal se například do sporu s převorem brněnského svatotomášského kláštera o povinnost klášterních poddaných odebírat z Nových Zámků pivo, nicméně v tomto případě ještě císařovo rozhodnutí vyznělo v jeho prospěch. TAMTÉŽ, inv. č. 465, kart. 153, leden 1627; inv. č. 491, kart. 159, březen 1629; inv. č. 492, kart. 160, únor 1627.

úředníků nebo jako císařův honorář za vykonané služby. Koordinátoři a zprostředkovatelé konfiskačního procesu se tak díky svému zvláštnímu postavení mohli stejně tak lehce dostat mezi nabyvatele konfiskátů, jako mohli klesnout do skupiny konfiskovaných osob.[757]

Emigranti a exulanti

Pobělohorské konfiskace ve střední Evropě a především v českých zemích zapříčinily vytvoření sociální skupiny, která sice v předchozím období také existovala, ovšem zdaleka ne v takové míře, rozsahu, významu ani relativní homogenitě. Byla to skupina pobělohorských emigrantů a exulantů. Z rakouských a českých zemí, které byly po roce 1620 nejvíce postiženy císařovým trestem, muselo odejít do emigrace velké množství osob z prostředí šlechty, měšťanů a nekatolického duchovenstva.[758] Počty

---

(757) To se týkalo například výše analyzovaného případu Jana Rudolfa Haidlera z Bukové, kde autor relace Jiří Fridrich ze Staubingu navrhl konfiskaci veškerého jeho nabytého majetku. SÚA PRAHA, ČDKM – Rukopisy, inv. č. 7, Hauptrelation die Iglauerische Commission betreffend de anno 1639, nefoliováno. Totéž se ovšem týkalo i zmiňovaného zemského rentmistra Mikuláše Nussera z Nuseggu. Ten se ve své funkci a v dalších úřadech držel poněkud déle a lze ho zaznamenat ještě na skonku čtyřicátých let 17. století. Roku 1660 mu byly nicméně Nové Zámky pro „nepoctivé úřadování", na něž ostatně již ve čtyřicátých letech upozorňoval například lobkovický úředník Samuel Horác Rožďalovský, konfiskovány a předány Jiřímu Ludvíkovi ze Sinzendorfu. HOSÁK, L. – ZEMEK, M. (EDD.): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Jižní Morava, s. 177; KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře,* s. 264–284, 281.

(758) Problematika pobělohorské emigrace je tradičním předmětem zájmu české (ale např. také rakouské) historiografie. Tradiční práce byly velmi často věnovány osobnostem některých prominentních emigrantů: FIALOVÁ, V.: *Jan Adam z Víckova, moravský emigrant a vůdce Valachů 1620 až 1628.* Brno 1935; SCHENNER, F.: *Karl von Zierotins, des mährischen Exulantenkönigs, letzte Lebensjahre.* JbGGPÖ 26, 1905, s. 142–152; 27, 1906, s. 186–209; 28, 1907, s. 123–162; HRUBÝ, F.: *Pohřební kázání o Jindřichovi Matyáši z Thurnu.* ČČH 38, 1932, s. 12–55; HRUBÝ, F.: *Václav Vilém z Roupova a Vilém z Roupova, čeští emigranti.* ČČH 43, 1937, s. 24–50; ODLOŽILÍK, O.: *Povstalec a emigrant.* Kapitoly z dějin třicetileté války. London 1944; STURMBERGER, H.: *Georg Erasmus Tschernembl*; POLIŠENSKÝ, J.: *Jan Amos Komenský.* [2]Praha 1973; HRUBÁ, M.: *Prominentní emigrant Vilém Vchynský (Kinský) a jeho majetek v severozápadních Čechách.* In: Táž (ed.): Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku. Ústí nad Labem 2001, s. 210–221. Jiná část prací byla zaměřena na některá typická místa exilu, např. na Uhry, Lešno nebo Pirnu: HOSÁK, L.: *Po stopách emigrace na Slovensku.* ČMM 47, 1923, s. 197–201.; HRUBÝ, F.: *Bethlen Gabor a česká emigrace 1622–1623.* ČČH 41, 1935, s. 566–572; HORVÁTH, P.: *Česká pobelohorská emigrácia na Slovensku,* s. 91–98; SCHUNKA, A.: *Exulanten, Konvertiten, Arme und Fremde.* Zuwanderer aus der Habsburgermonarchie in Kursachsen im 17. Jahrhundert. Frühneuzeit-Info 14, 2003, Heft 1, s. 66–78; BOBKOVÁ, L.: *Česká exulantská šlechta v Pirně roku 1629.* FHB 19, 1998, s. 83–116; TÁŽ: *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639.* Praha 1999; TÁŽ: *Böhmische Exulanten in Sachsen während des Dreißigjährigen Krieges.* Am Beispiel der Stadt Pirna. Frühneuzeit-Info 10, 1999, Heft 1–2, s. 21–29; WINTER,

emigrantů jsou těžko statisticky vyčíslitelné, v literatuře se zpravidla hovoří o několika stech šlechticů a několika tisících měšťanů a poddaných, zpravidla pocházejících z českých a v podstatně omezenější míře z rakouských zemí.[759] Vzhledem k velké sociální rozrůzněnosti emigrantů je těžké podat jednoduchou definici této skupiny. V největší míře se o ni však postaraly samy císařské úřady, které vyhotovovaly seznamy uprchlých osob, které oslovovaly: *„zpronevěřilí Jeho Milosti Císařské poddaní a rebelanti* [...] *zapomenuvší se nad Pánem Bohem všemohoucím, nad Jeho Milostí Císařskou, králem a pánem vaším dědičným, nad ctí a přísahami vašemi, proti Jeho Milosti Císařské jste se pozdvihli, správy země ujali, oficíry a jiné věrné poddané sužovali, lid zbouřili, nepřátelským a vojenským způsobem proti Jeho Milosti Císařské a lidu Jeho Milosti Císařské se postavili a z poddanosti Jeho Milosti nešlechetně se vytahovati chtěli a tak tudy crimen laesae Majestatis, rebellionis, perduellionis spáchali a ourážky Jeho Císařské a Královské Milosti velebnosti a důstojnosti jste se skutečně dopustili a na to ven z země, jako ti, kteréž vlastní svědomí jejich stíhalo a tlačilo, zrádně utekli a odběhli."*[760]

K odchodu emigrantů došlo v několika vlnách. Každá z nich se uskutečnila za poněkud odlišné politické situace a byla určována odlišnými právními podmínkami. První vlnu pobělohorských emigrantů tvořili nejaktivnější účastníci stavovského povstání, kteří uprchli ihned po jeho porážce, aby se vyhnuli císařovu trestu. K nim se zakrátko připojili další emigranti, kteří se snažili uniknout před potrestáním po vynesení rozsudku nebo vzhledem ke konfiskování svých statků ve své původní vlasti ztratili ekonomické zázemí. Císařské úřady emigranty z první vlny opakovaně vyzvaly k návratu, což ovšem emigranti z pochopitelných důvodů až na výjimky neakceptovali. Nelegální odchod za hranice byl v tomto okamžiku chápán jako protivení se císařově vůli, jež by samo o sobě vyžadovalo rozsudek smrti vynesený v nepřítomnosti a trest automatické konfiskace majetku i v tom případě, kdy by vyšetřovací komise případně zjistila jeho nevinu v souvislosti s rebelií.[761] Druhou vlnu tvořili emigranti, kterým byl

---

E.: *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland.* Obecněji ODLOŽILÍK, O.: *Ze zápasů pobělohorské emigrace.*

(759) JANÁČEK, J. – ŘÍHA, O. – MARSINA, R. (EDD.): *Přehled dějin Československa.* I/2. Praha 1982, s. 189–190.

(760) HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta.* I, s. 264. Ve věci nepovolené emigrace bylo císařem Ferdinandem II. vydáno několik dekretů, které připomíná i Pavel Skála. TIEFTRUNK, K.: *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká.* V, kap. Patent o emigrantech, s. 228–229.

(761) Emigrace, jež byla v rozporu s císařovou vůlí, byla v pobělohorském období považována za „crimen laesae maiestatis" a zároveň za přiznání zločinu. Všichni emigranti byli proto automaticky v nepřítomnosti odsuzováni k nejtěžším trestům, včetně trestu úplné konfiskace. Zabavené statky emigrantů pak byly automaticky považovány za majetek císaře ve správě komory. SÚA PRAHA, ČDKM – Rukopisy, inv. č. 90, Böheimisches Confiscations-

odchod za hranice povolen jako forma milosti, například při prominutí trestu smrti nebo pardonování dlouholetého žaláře.[762] Emigranti z třetí vlny, kteří za hranice odešli až po vydání protireformačních dekretů a Obnovených zřízení zemských, se od dřívějších emigrantů (s výjimkou nestavovských osob, kterým byla emigrace právně zapovězena) zásadně lišili svým právním statutem. V tomto případě šlo o nucenou emigraci, deliktem proto nebyl odchod za hranice, ale naopak nelegální setrvání v zemi nebo nepovolené návraty emigrantů.[763]

Pro všechny skupiny emigrantů byl ovšem charakteristický analogický osud, s nímž byly spojeny podobné postoje vůči moci Habsburků, a to i přes jejich značně diferencovaný sociální statut, jemuž se těšili před odchodem do emigrace. Obecným tmelícím rysem pobělohorské emigrace byla ztráta ekonomického i sociálního postavení, jež se netýkala snad jenom nevelkého počtu výjimek. Emigranti a exulanti zpravidla neměli co

---

Protocollum; SLOVÁK, J. (ED.): *Moravský konfiskační protokol z r. 1623*. Kroměříž 1920. Tak to formuluje i „Patent kardinála Dietrichsteina, plnomocného císařského gubernátora na Moravě, jímž prohlašuje 16 předních účastníků povstání, kteří ze země uprchli a na trojí výzvu se nedostavili k soudnímu přelíčení do Brna, za propadlé ctí, hrdlem i statky". Patent se týkal Ladislava Velena ze Žerotína, Viléma z Roupova, Jana Bernarda z Kunovic, Václava Bítovského, Jana Adama z Víckova, Kryštofa Pergara, Jana Odkolka, Hartmana z Puchheimu, Jana st. Skrbenského, Karla Kryštofa Sedlnického z Choltic, Jana Bruntálského z Vrbna, Beneše Pražmy, Ondřeje ml. z Puchheimu, Jiřího Ehrenreicha z Roggendorfu, Jana Schellendorfa, Jiřího Ebenbergera. MZA BRNO, G 12, Cerroniho sbírka, sign. II/251, nefol. Edice dokumentu HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I, s. 280–282.

(762) Také pro tento případ by mohla být nalezena celá řada příkladů. Mezi nejtypičtější jistě patří povolení k odchodu do emigrace pro Pertolda Bohobuda z Lipé po jeho propuštění z vězení na Špilberku. Pertold Bohobud si ovšem tuto formu milosti musel vymoci opakovanými prohlášeními, že se povstání zúčastnil pouze z přinucení a že bude napříště císaři zcela věrný. Navíc musel mít v osobách Karla st. ze Žerotína, Adama ml. z Valdštejna či Zdeňka Popela z Lobkovic vlivné přímluvce. HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I, s. 70–72, 101–102, 114–115, 146–147, 158–159, 274–276; MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 417, kart. 140, fol. 136–140. Také v tomto případě se jednalo o restituci cti a císař uvažoval také o restituci statků. Nakonec byla volena emigrace, protože Pertoldovo panství Moravský Krumlov již držel Gundakar z Liechtensteina a císař i Dietrichstein se chtěli vyhnout majetkovým sporům.

(763) Pro tyto případy si lze utvořit představu nejen ze samotného textu Obnovených zřízení a rekatolizačních dekretů, ale také z četných vyjádření v komorní korespondenci. Císařské přípisy často stanovovaly přechodné období na prodej statků, povolovaly též dočasnou správu panství z ciziny prostřednictvím katolických příbuzných nebo správců. Odmítaly však dlouhodobější držení panství v rukou nekatolíků a jakoukoliv recidivu nekatolických bohoslužeb. Uvedené principy lze dobře pochopit i z korespondence Karla staršího ze Žerotína, který jednak svým známým vysvětloval vlastní pohnutky k emigraci, jednak se přimlouval za odložení emigrační lhůty pro některé své příbuzné a známé. V listu Zdeňkovi z Roupova např. objasňuje četné aspekty a pravidla emigračních dekretů. Svá vlastní stanoviska k emigračním dekretům potom vyjádřil v dopise Jiřímu Erastovi. REJCHRTOVÁ, N. (ED.): *Karel starší ze Žerotína, Z korespondence*, s. 336–338, 348–352.

ztratit, pouze v případě emigrantů ze sklonku dvacátých let mohli za určitých okolností přijít o právo dostat za své statky zaplaceno, jež by se rovnalo dodatečné konfiskaci. V každém případě tvořili emigranti sociální skupinu, již (na rozdíl od někdejších habsburských oponentů, kteří zůstali v zemi a postupně na odpor rezignovali) spojovala velká míra radikality a snaha po restituci předbělohorských poměrů, včetně předbělohorských majetkoprávních vztahů. Dosáhnout toho mohli ideologickým působením podněcujícím odpor proti bělohorským vítězům a vstupem do cizích armád, pro něž byli vzhledem ke znalosti místních poměrů cennými průvodci a s nimiž mohli vstoupit na půdu své vlasti.[764] Tím se však opětně dopouštěli deliktu proti císařskému majestátu, kvůli kterému mohli být na hrdle a majetku v případě dopadení postiženi nejen oni sami, ale také jejich příbuzní žijící v habsburských zemích. Pobělohorská emigrace, jež se pokoušela nejen o vojenský, ale také o politický zvrat poměrů, vytvářela alespoň v prvním desetiletí po Bílé hoře tlak na císařskou stranu a činila situaci nových držitelů konfiskovaných statků poněkud nejistou. Nikdo z nabyvatelů (alespoň z těch, kteří drželi statky v Čechách a v některých částech Moravy) si nemohl být dostatečně jist, že se při změně poměrů na válečném poli původní držitel opět nevrátí a že mu císař vzhledem k okamžitým pragmatickým důvodům jeho původní držbu nepotvrdí i právně. Mnozí z emigrantů navíc měli po celá dvacátá léta na svých někdejších statcích své lidi z řad příbuzných, původního úřednického aparátu i poddaných, kteří jim obvykle podávali velmi přesné informace o poměrech na panství a více či méně skrytě zde hájili jejich zájmy. Někteří z nich dokonce využívali válečných zmatků a vraceli se na svá někdejší dominia nebo se na nich dokonce po kratší či delší dobu ukrývali.[765] Exulanti, kteří se ne-

---

(764) „...Jako se tedy jiné křesťanské národy z božího podnětu se svatým jménem Boha a v síle jeho dokonalosti odvážily a odvažují odpírat té zvířecí divokosti, aby setřásly to protikřesťanské jařmo, tak i Vy, ó milí spoluvlastenci, nad jiné postiženější konečně procitněte! Volejte k nebesům a v naději na milosrdnou pomoc boží pomozte sami sobě, abyste konečně vymanili sebe samé i potomstvo z ďábelských, protikřesťanských, po pravdě z babylonských pout. Hle, Váš Bůh povstává k pomstě proti Vašim nepřátelům podávaje Vám ruku! Povstaňte také Vy a svému Bohu podejte ruku statečně bojujíce za Boha a jeho slovo a za spásu svou i svého potomstva. Pomoc boží bude stát na Vaší straně. Zvítězí meč Boha i Gedeona. Jedni povězte druhým: Hle, náš Bůh! Hle, Vládce přichází ve statečnosti! Hle, mocné je jeho rámě! Hle, odplata jeho s ním a dílo jeho před tváří jeho..." KUMPERA, J. – HEJNIC, J. (EDD.): *Poslední pokus českého exilu kolem Komenského o zvrat v zemích České koruny*. II. Edice, s. 71.

(765) POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a evropské krize*, 1970, např. kap. Zlín za dánské války a za valašských povstání, s. 184–190. V době Bethlenova vpádu se na Moravu dostali prominentní emigranti Jindřich Matyáš z Thurnu a Ladislav Velen ze Žerotína. Mansfeldova vpádu pro návrat na Moravu využil například Jan Adam z Víckova, podobných „návratů" do Čech, na Moravu i do Rakous bylo při různých vpádech (především saském vpádu 1631) mnoho. MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 105–115; 142–143; FIALOVÁ, V.: *Jan Adam z Víckova*;

provinili v nejvyšší míře a za hranice odešli především kvůli víře nebo z ekonomických důvodů, navíc ze svého nového působiště nejednou usilovali o uznání neviny a restituci svých předbělohorských statků. Také uvnitř skupiny emigrantů a exulantů, snad s výjimkou jejích nejradikálnějších složek, však po sérii porážek protihabsburských mocností tlak na restituci předbělohorských poměrů postupně slábl a příslušníci této společenské skupiny se (v závislosti na místě svého působení a dosažené pozici ve společnosti) pomalu přizpůsobovali nové situaci i životnímu stylu.[766]

Příbuzní a blízcí

Pobělohorský konfiskační proces, charakterizovaný masivními společenskými proměnami, přerozdělováním obrovského majetku a navíc provázený válečným chaosem, představoval živnou půdu pro společenské jevy, obvykle známé pod názvy nepotismus a klientelismus.[767] Stavovské a speciálně šlechtické společnosti všech středoevropských zemí byly navzájem provázány mnohačetnými příbuzenskými vazbami. Tyto vazby sehrály v okamžiku, kdy neodvratně končilo období dlouhodobé společen-

---

TOEGEL, M.: *Příčiny saského vpádu do Čech v roce 1631*. ČsČH 21, 1973, s. 573–580. Mnozí emigranti využívali k pobytu na svých statcích (nebo panstvích svých příbuzných, známých či obchodních partnerů) válečný chaos a nedostatek kontroly. Na dřevohostickém panství, které v té době patřilo Václavu Eusebiovi z Lobkovic, se po roce 1628 ukrýval Jan Jetřich z Petřvaldu, který měl po vydání Obnoveného zřízení zemského emigrovat ze země. Místo toho žil na Dřevohosticích, a to i se svou čeládkou a hospodářským zázemím. František Hrubý se domnívá, že Petřvaldský měl u Lobkovice finanční pohledávky a tolerování pobytu na lobkovických statcích mohlo být formou jejich vyrovnání. Když se o místě pobytu Petřvaldského dozvěděl kardinál Dietrichstein, okamžitě ho vykázal do emigrace. KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 259; HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I, s. 312–314; MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 527, kart. 170, fol. 139–142.

(766) Svědectví o tom podávají např. osudy Jana Amose Komenského, anebo na druhé straně osudy Karla Škréty, jako pobělohorského reemigranta a „pozdního" konvertity. BLEKASTAD, M.: *Comenius*. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal. Oslo – Praha 1969; PÁNEK, J.: *Jan Amos Komenský – Comenius*. Prague 1990; PÁNEK, J.: *Jan Amos Comenius: Zum politischen Denken und politischen Handeln*. In: Mack, K. (ed.): Jan Amos Comenius und die Politik seiner Zeit. Wien – München 1992, s. 55–74; VÁLKA, J.: *Das Analoge Denken und die politische Ideologie bei Komenský*. In: Mack, K. (ed.): Jan Amos Comenius und die Politik seiner Zeit, s. 75–79; POLIŠENSKÝ, J.: *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Praha 1996. K osobnosti Karla Škréty NEUMANN, J.: *Karel Škréta 1610–1674*. Praha 1974, především s. 7–29.

(767) BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených*, především s. 195–205; BŮŽEK, V. – MAŤA, P.: *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren*, s. 287–322; MAŤA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, s. 43–52, zde kap. Aristokratische Karriere a Soziale Verflechtung, s. 46–47. Na příkladu vztahu mezi kardinálem Františkem z Dietrichsteina a Františkem z Magni, který si měl vzít za manželku kardinálovu nemanželskou dceru, v poslední době upozornil na středoevropskou pobělohorskou variantu „nepotismu" Petr Maťa, resp. Alessandro Catalano. MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 864, pozn. 657.

ské harmonie, tolerance a koexistence a kdy se formovaly nesmiřitelné politické a společenské tábory, významnou úlohu. Působily přitom několikerým směrem. V daném okamžiku sehrával samozřejmě rozhodující roli seznam osob, které se soustředily kolem císaře Ferdinanda II. Ani zdaleka se přitom nejednalo výhradně o členy tajné rady, ačkoliv šlo o skupinu nejvlivnějších osob v monarchii.[768] Císařovu důvěru se pokoušely získat další osoby, ať již bylo jejich cílem získat přístup ke konfiskovaným statkům, anebo třeba ochránit sebe a okruh svých blízkých před přísným potrestáním za někdejší projevy neloajality. Skupina císařových věrných, v panovníkových osloveních symbolicky nazývaných *„meine liebe getreue"*, tak mohla zahrnovat nejen císařovy příbuzné a osobní přátele, mezi něž se mohl počítat například arcivévoda Karel Rakouský nebo Jan Oldřich z Eggenberga, nebo císařovy osobní služebníky, jakým byl jeho osobní lékař Adam Gabelkover nebo zlatník Filip Holbein.[769] Zařazovali se sem i lidé, kteří se s panovníkovými cíly zdaleka neztotožňovali ve všech detailech, císařovu podporu ovšem potřebovali a také císaři se zdálo v daném výhodné získat podporu jejich, například proměněnou do podoby informací o momentální situaci. Příklady takových „císařových blízkých" mohou být tak různorodé osobnosti, jakými byli Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, Adam mladší z Valdštejna, Vilém Slavata nebo Karel starší ze Žerotína.[770] Momentální postavení dané osoby v císařově „klientské síti" lze zjistit několikerým způsobem: prostřednictvím rychlosti růstu její kariéry vyjádřeném povyšováním do různých hodností a úřadů, statistikou úspěšnosti jejích

(768) O významu tajné rady SCHWARZ, H. F.: *The Imperial Privy Council*.

(769) Jan Oldřich z Eggenberga získal jihočeská rožmberská panství v čele s Českým Krumlovem, která již ovšem po delší dobu byla v komorní držbě. Vedle toho však přece jen získal i některé menší statky z konfiskací, např. statek Blánice u Mladé Vožice po bratrech Voračických z Paběnic. KRÁL, P.: *Český Krumlov za habsburské komorní správy*, s. 399–422; HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 30. 3. 1624, fol. 277v; kn. 334, 30. 7. 1627, fol. 92v. Arcivévoda Karel Rakouský se stal vratislavským biskupem a jako takový mohl disponovat některými slezskými konfiskáty. BAHLCKE, J.: *Schlesien und die Schlesier*, s. 57. Adam Gabelkover a Filip Holbein získali menší konfiskované statky na Moravě. V případě Holbeina šlo o zaplacení jeho pohledávky z výtěžku konfiskovaného brněnského domu Zdeňka Brtnického z Valdštejna (v září 1628 se o něm již hovoří jako o zemřelém). MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 436, kart. 145, srpen 1624. Adam Gabelkover získal moravský statek Nové Syrovice. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, červen 1623, fol. 179.

(770) Císařovi blízcí sehrávali v konfiskačním procesu nejrůznější role. Velmi často například císaři nebo jeho úředníkům na požádání nebo zcela ze své iniciativy podávali interní informace o průběhu různých konfiskačních kauz nebo o stavu konkrétního konfiskovaného majetku. V některých případech za těmito informace stojí pouze snaha zalíbit se císaři, jindy však nejspíše šlo o snahu proměnit takovou iniciativu ve zcela konkrétní majetkové zisky. Není žádným překvapením, že mezi podobné „informátory" náležel také Vilém Slavata z Chlumu. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 17. 3. 1624, fol. 274.

suplik a žádostí zasílaných císaři a jeho orgánům (v jejím vlastním zájmu či v zájmu třetích osob), anebo hodnoceními dané osoby v císařových přípisech a jejich přejímáním do textů vytvářených dalšími osobami z panovníkova bezprostředního okolí. V některých případech lze vztah císaře k jednotlivým osobám zapojeným do konfiskačního procesu odhadnout i z panovníkových osobních listů, které ve výjimečných případech ve snaze prosadit některá svá přání nebo podpořit konkrétní lidi Ferdinand II. zasílal místo oficiálních a jinak běžných úředních přípisů.[771]

Vazby a kontakty uvnitř politických táborů obvykle posilovaly tendence k jejich utužování. Osoby angažované v konfiskačním procesu císaři nebo místodržitelům doporučovaly své příbuzné, známé, popř. příslušníky vlastních aristokratických dvorů nebo úřadů, a vytvářely zvláštní uskupení, jejichž příslušníci se navzájem podporovali při získávání konfiskátů. Zpravidla platilo, že rozsah společenského profitu či majetkových a finančních zisků odpovídal postavení daného jednotlivce v dané uskupení. Velcí magnáti získávali rozhodující společenské posty a rozsáhlé državy, zatímco jejich podporovatelé z řad úřednického aparátu dosahovali drobnějších postů a malých statků či dvorů. Příbuzenské a společenské vazby a kontakty ovšem působily podobným způsobem také na straně poražených. Skupiny příbuzných a známých, kteří během stavovského povstání vyvíjeli rozdílnou aktivitu a byli proto i s různou přísností potrestáni, se vzájemně podporovaly. Jejich příslušníci si půjčovali peníze, které měli jako pokutu zaplatit do císařské pokladny, pomáhali si sepisovat supliky a hledat případné přímluvce nebo katolické správce svých statků, anebo dokonce umožnili konfiskovaným příbuzným žít na vlastních statcích.[772]

---

(771) V případě konfiskační agendy jsou ovšem takovéto osobní listy císaře, adresované například kardinálu Dietrichsteinovi, spíše výjimkou nežli normou. V okruhu císaře Ferdinanda II. se vedle toho vyskytovala určitá topoi, která přebírali také jednotliví významní dvořané a vysocí úředníci (např. František Kryštof Khevenhüller je uplatnil jak ve svých Annales Ferdinandei, tak i v Conterfet Cupferstich) pro charakteristiky ostatních císařových dvořanů, šlechticů a dalších osob. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*; TÝŽ: *Conterfet Cupferstich*. Podobný klientský okruh, jenž vzájemně spolupracoval při získávání konfiskátů a obchodování s nimi ovšem neměl pouze císař, nýbrž i někteří další významní aktivisté konfiskačního procesu, především Albrecht z Valdštejna (samozřejmě, že v tomto „klientském okruhu" hrál důležitou roli také jeho příbuzný Adam mladší, ale také Pavel Michna z Vacínova, Jeroným Caraffa de Montenegro a nepřímo i Karel starší ze Žerotína nebo Pertold Bohobud z Lipé). HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 23. 7. 1624, fol. 319.

(772) K navázání české a rakouské šlechty kolem roku 1620 na císařský dvůr a zapojení do „klientské sítě" WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte 1522–1623*. Teil 1, především kap. Parteien und Patronage am Kaiserhof, s. 183–189; MAŤA, P.: *Der Adel aus den böhmischen Ländern am Kaiserhof 1620–1740*. Versuch, eine falsche Frage richtig zu lösen. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740). OH 10. České Budějovice 2003, s. 191–233, zde především s. 223–232.

Pro středoevropskou společnost dvacátých a třicátých let však bylo typické, že vzájemná pomoc mezi příbuznými, blízkými, patrony a klienty přesahovala hranice politických a společenských táborů. Konfiskovaní měli často přímé příbuzné či dlouhodobé přátele v okruhu císařových blízkých nebo alespoň mezi osobami zaujímajícími neutrální postoje. V takovém případě se opět mohly vytvářet různé vzájemně se podporující skupiny, jejichž cílem mohlo být dosažení milosti pro postiženou osobu, nebo alespoň zmírnění trestu, například propuštěním z vězení. Osoby, které stály v době povstání na straně císaře, mohly dosáhnout kompromisu, při kterém jim byly předány statky konfiskované jejich příbuzným, nebo mohly posloužit jako „katoličtí příbuzní", kteří byli vybráni k zachránění rodové kontinuity. Za určitých okolností dokonce dokázaly zprostředkovat přechod postižené osoby do císařského tábora, ať již provedený prostřednictvím náboženské, nebo politické konverze.[773] Jak ukázaly okolnosti pádu Albrechta z Valdštejna, vedle stabilních a zpravidla příbuzenskými vazbami podpořených uskupení během konfiskačního procesu vznikala různá vzájemně se podporující uskupení, jež byla charakterizována krátkodobými a nejednou také dosti pragmatickými cíly, které je vedly k nejrůznějšímu okamžitému přeskupování. Mnozí Valdštejnovi blízcí, kteří frýdlantskému vévodovi vděčili za svůj dosavadní společenský vzestup i majetkové zisky, se od něj odvrátili nebo se dokonce stali jeho úhlavními nepřáteli, jakmile ucítili výhodnost takového počínání, ústícího do majetkových zisků z valdštejnských konfiskací.[774]

---

(773) Jako příklad tohoto modelu lze jmenovat kauzu dvou příbuzných Vratislavů z Mitrovic, jejichž rozdílný vztah k císaři byl v konfiskačních aktech dokonce obzvláště zdůrazňován. Zatímco Mikuláš starší Vratislav z Mitrovic byl vyhlášen jako „Verbrecher", Václav mladší (ač sám také původně vyšetřován, ale osvobozen) již byl zařazen mezi nabyvatele konfiskátů a byl císařem označován jako „unser lieber getreuer". „Relation an Liechtenstein de dato in Wien 18ten Januarii Ao. 1624, wasmassen IM – mit Wenzl Wratislau den Jüngern um das Gut Czernowitz pro 15 309 ß 42 gr. ein jetzt publizierten Münz Valor gnädigist ratificiert haben..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 18. 1. 1624, fol. 261v. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 904–905. Jinou podobnou kauzou je vztah starší a mladší generace, resp. otce a syna Berků z Dubé (dům v Praze byl konfiskován Berkovi otci a později převeden na Berku syna); a také Viléma a Oktaviána Kinských z Vchynic. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 20. 10. 1623, fol. 231v; kn. 334, 21. 8. 1634 fol. 54v a 63. Podobný příklad by bylo možné nalézt v kauze konfiskovaného Josefa Lammingena, jehož statek získal koupí jeho bratr Volf Vilém: „Kais. Resolution de dato in Wien am 10ten Marty Ao. 1631, daß Wolfen Wilhelm von Lammingen das nach seinem Bruder Joseph von Lammingen Confiscirte Gut Heiligen Creuz um seine völlige bey Hof habende praetension deren 11 328 ß hingelassen..." TAMTÉŽ, kn. 334, fol. 367.

(774) JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 487–535; POLIŠENSKÝ, J. – KOLLMANN, J.: *Valdštejn*, Kap. Valdštejnské spiknutí, anebo spiknutí proti Valdštejnovi?, s. 199–210.

Potřební a získaní

Císař Ferdinand II. si byl při plánování procesu konfiskací jako součásti veškerých změn v habsburské monarchii dobře vědom, že vedle povyšování úřednické a vojenské vrstvy do různých šlechtických hodností, prováděného za účelem získání všestranné a rozhodující podpory, potřebuje získat také podporu některých jednotlivců a skupin obyvatelstva, kteří apriori nepatřili mezi jeho příznivce. Nestačilo čekat na jednotlivce, kteří se sami budou dožadovat panovníkovy přízně, byť i těch se v pobělohorském období ve všech zemích monarchie objevila celá řada.[775] Některé podstatné osoby, disponující pro císaře potřebným osobním vlivem nebo znalostmi a dovednostmi, bylo naopak potřeba přímo nebo nepřímo vyhledávat a tuto přízeň, transformovanou do podoby úřadů, funkcí a statků, jim bylo potřeba nabízet.[776] Cílem tohoto počínání zřejmě bylo využít jejich vlivu a získat tak pro císařskou politiku co nejširší okruh dobové společnosti. Výhodnost této politiky si Ferdinand II. mohl ověřit již v předbělohorském období, kdy prostřednictvím konverze přešly do jeho tábora mnohé významné osobnosti z řad protestantské šlechty, včetně Jana Oldřicha z Eggenberga, Františka Kryštofa Khevenhüllera, Viléma Slavaty z Chlumu, Karla z Liechtensteina nebo Albrechta z Valdštejna. Tito konvertité později prokázali císaři Ferdinandovi II. neocenitelné služby.[777]

---

(775) Do této skupiny by bylo možno z nejpřednějších aktivistů povstání zařadit Jindřicha Matyáše z Thurnu. Velké množství uchazečů o císařovu přízeň je ovšem možno zaznamenat v prostředí středních a nižších vrstev. V tomto ohledu lze znovu připomenout výše zmiňované Ottu z Oppersdorfu, Josefa Foresta, Václava Šubíře z Chobyně, Václava Kolumbana, Jiřího Flotta, Jindřicha Vodického z Jemník, Adama Chvala Kunáše z Machovic nebo Jiřího Adama Falkenhana. Tento seznam by mohl být velmi dlouhý.

(776) Tuto skupinu by mohli reprezentovat Ladislav Velen ze Žerotína a především Karel starší ze Žerotína, jemuž bylo spojenectví s císařem navrhováno dokonce opakovaně. Do stejné skupiny by ovšem patřili také někteří mladí příslušníci tradičně nekatolických rodů, např. Lev Vilém z Kounic nebo Baltazar ze Žerotína, od jejichž uplatnění v císařově táboře si mnohé slibovali jak jejich nekatoličtí příbuzní, tak i kardinál Dietrichstein či sám Ferdinand II. Obě strany, byť z různých důvodů, očekávaly zachování kontinuity rodu.

(777) Pokud tento proces vnímáme kontinuálně, je nutno sem vedle pobělohorských „převlékačů kabátů" typu Šubíře zahrnout také předbělohorské konvertity typu Michaela Adolfa z Althannu nebo Františka Kryštofa Khevenhüllera. WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer?*, s. 431–452. Stejný proces tak dal např. možnost získat pozice i tradičním českým nekatolickým rodům, z nichž později vzešli „typičtí" představitelé české barokní šlechty, jako tomu bylo v případě Heřmana a Humprechta Černína z Chudenic. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, fol. 308v; KALISTA, Z.: *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic.* Zrození barokního kavalíra. Praha 1932. Jiným analogickým případem základu dlouhodobé rodové držby, spojené s barokní kulturou a aristokratickým dvorem, je roku 1626 zisk statku Chlumec nad Cidlinou Oktaviánem Kinským z Vchynic. Stejně by ovšem bylo možno nalézt jména dalších představitelů velkých barokních rodů, např. (z „ci-

Císař Ferdinand II. především potřeboval získat na svou stranu co nejvíce příslušníků tradičních šlechtických rodů, kteří až dosud ve svých zemských stavovských obcích představovali základní kameny stavovského systému a mnohdy i protestantských církví.[778] Potřeba získat tyto osoby, nebo je v první fázi reforem alespoň přimět k neutralitě, mělo nejen politické, ale také psychologické důvody. Vedle rebelů, kteří byli přísně potrestáni a měli se stát pro další případné odpůrce císaře odstrašujícím příkladem, bylo také potřeba představit příklady pozitivní. Šlechtičtí vůdcové typu moravského Karla staršího ze Žerotína nebo uherského Františka Batthyányho totiž svou autoritou za sebou mohli do habsburského tábora přivést celou řadu váhajících nebo mladých a politicky méně zkušených šlechticů. Císař Ferdinand II. ovšem také respektoval starobylost rodu u osob, které se pokoušel získat na svou stranu. I přes nespornou podporu povýšencům bylo totiž potřeba vzbudit dojem, že ve šlechtické společnosti vlastně k žádným převratným změnám nedochází a že konfiskace jsou pouze návratem k původnímu řádu. Proto také lze zaznamenat tak velký důraz na pojmy typu restituce, a proto občasné zmínky v konfiskačních materiálech o významu rodové tradice některého z restituentů nebo nabyvatelů statků.[779] Jednou z charakteristických formulací tohoto typu byl výnos ve prospěch Veikard ze Starhemberga, zdůrazňující jeho původ z velmi starobylého rodu, ke kterému bylo podle panovníkova mínění nutno při posuzování konfiskací i přidělování statku přihlédnout.[780]

---

zích") Schwarzenbergů, Paarů, Lamingenů, (a z „domácích") pánů z Vrtby, Nosticů, Kolovratů, Vratislavů z Mitrovic. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, 30. 5. 1626, fol. 21v; kn. 334, fol. 98, 101, 102, 107, 112, 114, 131.

(778) Katolicky zaměřené tradiční šlechtice, jakými byli i někteří příslušníci rodu Vratislavů z Mitrovic, byť by se v době povstání přísahou přihlásili k Fridrichovi Falckému a zřekli se Ferdinanda II., bylo pro císaře relativně lehké získat na svou stranu. Ve svých vyjádřeních obvykle zdůraznil, že se své víry nezřekli ani v době povstání a že si v některých případech vymínili, že Fridrich nebude vystupovat proti katolické víře. V konfiskačních materiálech tímto způsobem posléze zdůvodnil individuální milosti vůči takovým osobám.

(779) K tomu STROHMEYER, A.: *Die Disziplinierung der Vergangenheit*, s. 99–128. Petr Maťa zdůraznil proměny, které v tomto ohledu nastaly v době kolem roku 1620 a které podle něj souvisely s konfiskacemi, změnami šlechtické držby a příchodem nových rodů. MAŤA, P.: *Der Adel aus den böhmischen Ländern am Kaiserhof*, s. 192. Na jiném místě v této souvislosti hovoří o „zásadní restrukturalizaci české šlechty" (podle čtyř titulů). TÝŽ: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, s. 45.

(780) „Bescheid unter IKM Insigel für H. Weicharden Herrn v. Starhmberg, daß IKM Ihme **in Ansehung seines Uralten fürnehmen Geschlechts**, und daß Er von seinem Eltern und Freunden verlassen anstatt des Praetendierten einen Theils an des Matthiaß Hillebrands Guth 10 000 fl. R. von dem Gut Raina, wann davon soviel übrig, in widrigen aber anderwerts her dergestalt gnädigst verwilligt haben, daß ihme Herrn von Starhmberg solche gegen gewisser jährlicher Verzünsung zu seiner Unterhaltung angelegt werden sollen..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, 23. 1. 1625, fol. 1. Veikard ze Starhem-

Konfiskační proces v tomto ohledu tedy navazoval na humanistické stereotypy šlechtické společnosti, v nichž se stáří a tradice rodu hodnotily velmi vysoko. Dokládají to ostatně i některé formulace v Khevenhüllerově díle *„Conterfet Cupferstich"*, jež na renesanční šlechtické historie a genealogie navazuje; a podobným důkazem může být také metoda přebírání jmen a tradic starobylých šlechtických rodů některými povýšenci z éry Ferdinanda II.[781]

Vedle starobylosti rodu byly významným kriteriem osobní a pracovní znalosti a schopnosti. Konfiskace byly nesmírně složitým procesem, takže pro jejich uskutečnění v mnoha případech nestačilo pouze ideové (např. rekatolizační) nadšení nebo na druhé straně pragmatická ochota sloužit panovníkovi výměnou za zisk úřadů a statků. Císař Ferdinand II. potřeboval mít po svém boku celou řadu lidí, kteří by byli natolik organizačně a odborně schopní, aby mohli celý proces řídit a také v praxi provádět a naplňovat. Císař proto na počátku dvacátých let 17. století musel do svých služeb získat osoby, které by disponovaly některými specifickými znalostmi a ovládaly by některé konkrétní činnosti, a to především v oblasti práva, financí, teologie a vojenství. Do konfiskačního procesu byli ovšem pasivně (především jako nabyvatelé konfiskátů) zapojeni také specialisté působící v jiných oborech, například lékaři, emblematici nebo historikové, a to především díky panovníkovým osobním zájmům a potřebám.[782]

---

berga skutečně pocházel ze starobylého rakouského evangelického rodu, který se v předbělohorském období většinou hlásil k luteránskému vyznání a zároveň se výrazně angažoval v prosazování zájmů rakouských nekatolických stavů. Reichard ze Starhemberga byl spolu s Georgem Erasmem Tschernemblem jedním z nejvýznamnějších partnerů českých stavů. WOLKAN, R.: *Die Ächtungen der Horner Konfiderierten*; HÜBEL, I.: *Die Ächtungen von Evangelischen*, s. 17–29.

(781) Příkladů v díle Conterfet Cupferstich by bylo možno nalézt velké množství. Například lze upozornit alespoň na odkazy o manželství s příslušnicemi starobylých rodů, jako tomu bylo u Karla a Maximliána z Liechtensteina. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Conterfet Cupferstich*. II. Leipzig 1721, pag. 39–42. O této problematice WINKELBAUER, T.: *Plutarch, Suetonius und die Folgen*. Konturen und Konjunkturen der historischen Biographie. In: Týž (ed.): Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik. Horn – Waidhofen/Thaya 2000, s. 9–46.

(782) Osobních lékařů císaře Ferdinanda II. se mezi nabyvateli konfiskátů objevilo hned několik: Dr. Tomáš Mingoni, Dr. Adam Gabelkover z Gabelkoven, Dr. Bartoloměj Guarimoni, Dr. Rudolf Carl. Dále mezi ně patří například Dr. Gisbert Vasso z Vassenburga, který jako kompenzaci získal statky Niedersteina a Hiltprand a na jehož případě lze formulace v konfiskačních aktech dokreslující postavení těchto osob ukázat: „Resolution an die Glatzerische Commissarien als dem Gisberto Vosso von Vossenburg IM leib Medico wegen seiner hievor verwilligtermassen pro m/30 fl. R. Gnad mit dem Guth Niederstaina..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, 1. 7. 1626, fol. 105. O kladském statku Niedersteina a jeho původním držiteli Jiřím Dönigovi srov. SÚA PRAHA, ČDKM – Rukopisy, inv. č. 1, Glatzische Confiscations-Protocoll de anno 1627, Georg Denig von Niedersteina,

Nutnost získat uvedené osoby vedla císaře Ferdinanda II. k přístupům a výjimkám, jež by v jiných případech nebyl ochoten akceptovat. Dočasně byl schopen tolerovat dokonce jejich jiné nežli katolické náboženství. Uvedená dočasnost přitom v některých případech mohla trvat i dvě až tři desítky let a časově mnohdy přesáhnout i vydání protireformačních dekretů. U vybraných profesí toleroval dosavadní působení jejich představitelů na straně svých nepřátel, pokud ovšem jejich nositelé přislíbili budoucí věrnost. To se týkalo především vojenských profesí. Do císařského vojska tak vstoupila řada velitelů, kteří se předtím proslavili v protestantských armádách. Císařským velitelem se z tohoto důvodu mohl stát i hrdina z Bílé hory a příbuzný popraveného českého rebela Jindřich Šlik z Pasaunu,[783] příbuzný velitele protestantských vojsk Petra Arnošta z Mansfeldu císařský plukovník Wolfgang z Mansfeldu, jenž nabyl panství Šluknov,[784] či později prověřovaný synovec popraveného císařského generalissima Maxmilián z Valdštejna nebo kalvinista vyškolený ve francouzském a švédském vojsku Ludvík Raduit de Souches, jemuž bylo umožněno získat rozsáhlé jihomoravské panství Jevišovice.[785] Obzvláště ve vojenském prostředí nebyl v období třicetileté války takový přístup žádnou výjimkou a analogických případů by bylo možno uvést celou řadu.

Císař Ferdinand II. nebo jeho zástupci dokázali v některých případech vyvinout dosti značnou iniciativu, aby vybrané osoby získali do svých služeb. Korespondence provázející vzájemné jednání bývala naplněna pozitivními vyjádřeními o jejich schopnostech a zkušenostech, jako tomu bylo v případě Dietrichsteinovy snahy získat renomovaného znalce práva Karla staršího ze Žerotína pro spolupráci na přípravě Obnoveného zřízení zemského.[786] Více méně za samozřejmé se považovalo, že uvedené osoby spolu s úřady a povinnostmi získávaly také platy, hodnosti a statky, popřípadě že jim bývala odpuštěna dosavadní provinění a že byly amnestovány jejich tresty. Takto osloveným osobám to tedy ve srovnání s běžnými účastníky povstání umožnilo zaujmout v konfiskačním procesu výhodnější postave-

---

fol. 137. Podobně by bylo možno zaznamenávat zisky různých dvorských sekretářů. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, 7. 5. 1626, fol. 18.

(783) Jindřich Šlik byl synem Jiřího Arnošta Šlika z Pasaunu a Sidonie Colonny z Felsu. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Conterfet Cupferstich*. II, pag. 110–117; KUČERA, J. P.: *8. 11. 1620 Bílá hora*, s. 161.

(784) „An Liechtenstein, wasmassen IKM den mit dem Graf Wolfen von Mannsfeld geschlossenen Kauf-Contract um die Herrschaft Schluggenau..." HKA Wien, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 7. 8. 1623, fol. 417.

(785) BROUCEK, P.: *Biographie des Louis Radouit de Souches*. In: Skutil, J. (ed.): Morava a Brno na sklonku třicetileté války. Praha – Brno 1995, s. 62–69.

(786) ZA OPAVA, prac. Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů, kn. 37, kopiář německých listů, 9. červenec 1627, fol. 76.

ní. Lépe se jim dařilo prosazovat vlastní výsady, ale do jisté míry také získávat pardon pro své případné příbuzné postižené konfiskacemi. Císařova tolerance však ani ve vztahu k „potřebným a získaným" osobám nebyla zcela bez hranic, a to jak ve vztahu k odpouštění minulých vin, toleranci nekatolického náboženství, tak i ve vztahu k odpouštění prohřešků a nedostatečného plnění pracovních povinností nebo přílišného využívání situace ve vlastní prospěch.

Manželky, vdovy a dcery

Svébytné postavení v procesu pobělohorských konfiskací zaujímaly ženy, které (až na výjimky) nebyly brány jako politický subjekt, a tudíž ani jako nepřítel panovníka, stejně jako muži však mohly být nositeli veškerých majetkových práv. Bylo tomu bez ohledu na to, jednalo-li se o manželky či vdovy po rebelech, které se snažily pro sebe i pro svou rodinu alespoň nějaký majetek zachránit, jejich dcery, jež na rozdíl od svých bratří mohly pokračovat v rodové tradici, anebo o příslušnice katolického politického tábora, které naopak nejednou sehrávaly významnou úlohu jako nabyvatelky konfiskovaných statků. Vzhledem ke zvláštnímu sociálnímu i právnímu postavení, kterému se po léta těšily, měly přímou i zprostředkovanou možnost v pozitivním smyslu ovlivňovat osudy svých manželů a zachraňovat rodové majetky. Ačkoliv se obvykle bezprostředně nepodílely na politickém životě, byly svými manželi často brány na spolek v držbě statku, nebo dokonce byly jako vdovy jedinými držiteli pozemkového majetku. Rozpor mezi obecně uznávanou politickou neutralitou a majetkoprávním postavením předznamenal jejich pozoruhodné možnosti při řešení konkrétních právních situací a soudních kauz.[787]

Ženy navíc na rozdíl od svých manželů a synů mohly využívat i přirozené dvornosti císaře Ferdinanda II., který na příslušnice něžného pohlaví obvykle neaplikoval přísné zákony, jimiž postihoval jejich mužské příbuz-

---

(787) V obecné rovině o postavení žen v raném novověku KING, M. L.: *Die Frau*. In: Garin, E. (ed.): Der Mensch der Renaissance. Frankfurt/M – New York 1990, s. 282–340; OPITZ, C.: *Hausmutter und Landesfürstin*. In: Villari, R. (ed.): Der Mensch des Barock. Frankfurt/M – New York 1997, s. 344–370. Pro naše prostředí sledované doby JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance*. Praha 1977, především kap. Ženská otázka s. 5–21; výběrově též některé kapitoly z knihy BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených*, především s. 265–380; KOLDINSKÁ, M.: *Každodennost renesančního aristokrata*, především kap. Rodinný život a Erotika a sex, s. 31–56, 117–135. Dále srov. KOPIČKOVÁ, B.: *Ženská otázka v českém středověku*. Současný stav bádání a možné směry jeho dalšího vývoje. ČsČH 37, 1989, s. 561–574, 682–696; MACEK, J.: *Tři ženy krále Vladislava*. Praha 1991; KUKLO, C.: *Kobieta samotna w społeczeństwie miejskim u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Studium demograficzno-społeczne. Białystok 1998; KARPIŃSKI, A.: *Kobieta w miescie polskim w drugiej polowie XVI i w XVII wieku*. Warszawa 1995.

né.[788] Uznával, že šlo o provinění manžela a nikoliv vdovy samotné, což dokládá i poměrně častá formulace v materiálech císařské dvorské komory, kdy v souvislosti s kauzou nebyla označena vlastním jménem, nýbrž pouze jako *„vdova po rebelovi"*. Zřejmě se jim alespoň do určité míry podařilo panovníka přimět k tomu, aby vzal na zřetel své tradiční povinnosti ochránce šlechtických sirotků a vdov. Chápal navíc, že se vdovy musejí starat také o své nezletilé děti a vykonávat správu statků v jejich zájmu.[789] Kromě toho mohly využít ženské linie v dobové společenské hierarchii. Ženy ze šlechtických rodin, jejichž mužští příslušníci byli postiženi potrestáním za svou účast v povstání, včetně konfiskací majetku, mohly profitovat z přímluv ze strany vlivných šlechtičen z procísařské katolické strany, anebo dokonce z přímluvy císařovny Eleonory z Mantovy, která se po sňatku s Ferdinandem Štýrským roku 1622 stala patronkou a ochránkyní šlechtických suplikantek ženského pohlaví, byť se jejich manželé a někdy i ony samy provinily v očích panovníka a jejího manžela jakkoliv.[790] Mezi

(788) Dvornost vůči ženám patřila i k jedné z přirozených ctností, které po panovníkovi požadovaly dobové zvyklosti a které byly zakotveny i mezi jeho ctnostmi zaznamenanými Vilémem Lamormainem. Dobré chování k ženám totiž podle dobového vnímání bylo odrazem úcty k Panně Marii. Podporování a ochrana (šlechtických) sirotků a vdov byla navíc jednou z tradičních povinností každého panovníka. (LAMORMAIN, W.:) *Ferdinandi II. christliche, heroische Tugenden*, pag. 2151–2461. Mezi touto skupinou žen i přesto existovala celá řada emigrantek a jinak postižených žen, na čele s Markétou Salomenou Slavatovou, provdanou ze Smiřic, dále Annou Maxmiliánou ze Švamberka, Evou z Hohenlohe, Eliškou ze Žerotína, Alžbětou Zuzanou z Thurnu, Veronikou z Veitmile, Johannou Švihovskou z Rýzmberka. Josef Janáček je souborně nazývá „poraženými". JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance*, kap. Poražené, s. 227–247.

(789) Poněkud jiný příklad zahrnuje kauza Markéty Vítové z Rzavého (srov. kapitolu o finančních aspektech konfiskací), kde se neprovinil její zemřelý manžel Jiří Vít, nýbrž jiný člen rodu, Ladislav Vít. Markéta prokázala, že se musí starat o nezletilou dceru a že si proto může činit nárok na statky po svých příbuzných, včetně konfiskovaného statku Pacov po zmiňovaném konfiskovaném Ladislavovi: „Resolution an Fürst Liechtenstein de dato in Wien am 31ten Decembris Ao. 1623, daß IKM – mit Anna Margaretha Wytha um die Güter Pazau, und Dub pro m/71 ß m. gn. ratificiert, jedoch daß IM gebührende 3ten Thail in guten Münz abgestattet wereden solle..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 31. 12. 1623, fol. 247v. Specifické vnímání vdov a žen je patrné i z konkrétního nařízení, podle kterého Eusebie z Kounic, roz. ze Sezimova Ústí, jež se provinila proti císaři nejednotou ve víře a měla se na ni vztahovat povinnost emigrace po vydání Obnoveného zřízení zemského, ale byla v daném okamžiku churavící po porodu, nemusela po nějakou dobu do ciziny odejít a mohla naopak dočasně zůstat na svých moravských statcích. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 492, kart. 160, duben 1629. Úlohy i možnosti žen si povšiml i Pavel Skála ze Zhoře. TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*. V, s. 66.

(790) Jak bylo upozorněno i na jiných místech, supliky „vdov a manželek po rebelech" předávali císařovně Eleonoře i takoví přímluvci jako Karel st. ze Žerotína, který jí předal supliku od manželky Pertolda z Lipého Anny Zárubovny z Hustiřan: „...Včera sem měl audienci u Jeho Milosti Císařské, po přednešení mých věcí předestřel sem také zádost páně maršálkovu, [...] strojím se také mluviti s Její Milostí Císařovnou, který sem předvčerejším v J. Milosti Císař-

šlechtičnami po celou dobu pobělohorských konfiskací existoval vysoký stupeň vzájemné solidarity. Obvykle si vycházely vstříc, a to bez ohledu na vlastní konfesi nebo politickou příslušnost manžela. V jejich vzájemné korespondenci bylo téma konfiskací velmi frekventováno. Zpravidla nebylo pojímáno přísně právnicky, nýbrž spíše jako zrcadlo osudů jich samých nebo jejich manželů a příbuzných. Bohatě zachovaná korespondence Kateřiny ze Žerotína, jež byla ve dvacátých a třicátých letech v kontaktu s celou řadou svých současnic, mnohostranně tuto skutečnost dokládá.[791] Šlechtičny se vzájemně informovaly i o jednotlivých konkrétních krocích v pobělohorských konfiskacích. V období mezi 20. a 25. květnem 1624 přišlo na adresu císařské dvorské komory hned několik žádostí ze strany příslušnic staré české šlechty. Zdá se, že si tyto ženy navzájem poskytovaly informace o tom, že nastal vhodný a také finančně příznivý okamžik pro zaslání suplik a formulování jejich nároků na konfiskovaný majetek.[792]

---

ské pokoji ruku políbil..." HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I, 7. 8. 1622, s. 275–276.

(791) DVORSKÝ, F. (ED.): *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna*. I. Dopisy z roku 1631 a 1633. II. Dopisy z roku 1634 a 1635. Praha 1894 a 1895; MZA BRNO, G 2, Nová sbírka, inv. č. 571, Materiály Třebíče, Listy Kateřiny ze Žerotína. Mezi korespondenční partnerky Kateřiny ze Žerotína ve třicátých letech 17. století patřily např. Magdalena Berková z Dubé, Marie Alžběta Burghausová z Vartenberka, Lidmila Skrbenská z Čertoryje, Benigna Haugvicová z Biskupic, Johanna Haugvicová z Biskupic, Anna Marie z Hodic, Markéta z Kolovrat, Alžběta z Kounic, Eusebie z Kounic, Marie z Lipé, Renáta Marie z Náchoda, Maxmiliána Přepyská z Vrchovišť, Anna Šliková z Pasaunu, Apolena z Thurnu, Eliška z Valdštejna, Johanna Emilie z Valdštejna, Eva Vrochyňová z Reptů, Anna ze Žerotína, Bohunka ze Žerotína, Kunhuta Pruskovská ze Žerotína. KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, kap. Kateřina z Valdštejna a třebíčské panství, s. 107–116, zde s. 109.

(792) Mezi další nabyvatelky konfiskátů patřily Kateřina Vratislavová ze Schönau, Judita Kolovratová ze Šternberka, Anna Vostrovcová z Kralovic a Dorota Marie Mracká. Všechny posledně uvedené případy proběhly během několika dnů v květnu roku 1624. Žadatelky se nejspíše o možnostech postupu vzájemně informovaly. Navíc není vyloučeno, že jedním z motivů jejich rychlého postupu byla snaha zaplatit majetky ještě v dlouhé minci, tedy před naplněním platnosti císařova rozkazu o tom, že má komora přijímat platby za konfiskáty výhradně v „nové minci dobré hodnoty". Kromě toho je zřejmé, že o získání konfiskovaných statků usilovaly ženy pocházející z nejrůznějších stupňů na žebříčku dobové šlechtické společnosti. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, fol. 282, 283, 293, 294. Statek Velek, o který šlo, již přitom podle Tomáše V. Bílka od svého manžela koupila jednou, a to roku 1593. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 897. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 21. 5. 1624, fol. 295. Dorota Marie Mracká (v komorních materiálech Mradská) byla dcerou po odsouzeném Karlovi Mrackém. Statek Pyšely v Pražském kraji získala za 53 010 kop míšeňských i pro svého nezletilého synovce Karla Eusebia Mrackého. Placení se ovšem velmi táhlo, roku 1637 byla nedoplacená částka 6 500 kop císařem odpuštěna. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 379. Podobná situace nastala i v letech 1627–1628, kdy se po vydání Obnovených zřízení opětně rozpoutala vlna opouštění statků. O povolení podržet si statek Fryšavu pro své katolické syny tehdy požádala i nekatolička Zuzana

Do procesu pobělohorských konfiskací ve střední Evropě aktivně zasáhla celá řada významných žen, a to na všech sporných stranách. Ženy, a to ani držitelky deskových statků, nebyly obvykle považovány za subjekt daného sporu ani za případné nebezpečí do budoucnosti. A to ani v případech tak aktivních šlechtičen, jakou byla na jedné straně Polyxena z Lobkovic, nebo na druhé straně Kateřina ze Žerotína. Vdovy typu Marie Magdaleny Trčkové z Lípy nebo hraběnky Estery z Meggau zase mohly pomoci přenést do nových poměrů rodovou kontinuitu a získat nové konfiskační majetky pro ty rody a rodiny, které v rozhodujícím okamžiku nedisponovaly mužskými příslušníky v dospělém věku, kteří by mohli o záchranu svých někdejších pozemkových majetků nebo o nabytí nových statků usilovat s potřebnou politickou vahou a s dostatečnou znalostí právních i sociálních struktur.[793]

Manželky a vdovy po konfiskovaných rebelech se nejednou pouštěly do rázných sporů s císařskými úřady, aniž by se obávaly vlastního ohrožení. To se přitom týkalo i manželek a vdov po tak výrazných a soudně i exekučně postižených povstalcích, jakým byl v Horních Rakousích Karel Jörger z Tolleta.[794] Císař i jeho úředníci si byli vědomi, že peníze jsou v procesu konfiskací jedním z nejdůležitějších faktorů. Vdovám proto nebyly konfiskované statky dávány zadarmo, nýbrž musely je obvykle znovu kupovat. Tím se plnila státní pokladna a konfiskace se vlastně stala pouze pokutou.[795] Nic na tom neměnila ani skutečnost, že některé z vdov po rebelech se později dočkaly částečného nebo dokonce úplného odpuštění povinnosti původně požadovanou částku zaplatit. Pokud byl manžel vdovy ovšem označen za „*Hauptrebela*", nepomohly vdově ani přímluvy těch nejvlivnějších osob. To potom císař prohlásil, že uplatnění nároku vdovy nebo jejích dětí brání „závažné důvody". Kauzy, do nichž vstupovaly manželky a vdovy po účastnících povstání, tedy byly mnohdy velmi složité a vyžadovaly individuální řešení. V žádném případě nelze zjednodušeně hovořit o nějakém obvyklém a automaticky aplikovaném postupu.[796]

Breunerová, roz. z Thurnu. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 486, kart. 157, říjen 1628.

(793) JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance*, především s. 227–264.

(794) WURM, H.: *Die Jörger von Tollet*. Linz – Graz – Köln 1955, s. 171–177.

(795) Příkladů, kdy vdovy musely kupovat statky po svých zemřelých manželích, které podlehly konfiskaci, bylo velmi mnoho. Jako příklad může sloužit případ vdovy Osiany Vostrovcové z Šebířova, která po svém zemřelém muži Ladislavu Vostrovcovi za 15 000 zl. rýnských opětně odkoupila statek Proseč. Císař se jednoznačně vyjádřil, že je ochoten jí statek ponechat, pokud včas a v dobré minci složí peníze. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 6. II. 1624, fol. 378.

(796) Dcera po Jiřím Flottovi, který jinak nebyl označen za nijak významného rebela a ve dvacátých letech se stal dokonce liechtensteinským moravským regentem, byla nazvána „Re-

V přích o záchranu rodového majetku šlechtična-vdova užívala několika zásadních argumentů. V první fázi to byla snaha přesvědčit panovníka, že se její manžel povstání vůbec nezúčastnil nebo se ho zúčastnil pouze pod nátlakem, a proto by se na něj konfiskace neměla vztahovat. Za tímto účelem se často pokusila využít zprostředkování šlechtičen z okolí císaře, resp. samotné císařovny. Manželky a vdovy po nejtěžších delikventech musely zpravidla použít jiný argument. Snažily se císařské orgány přesvědčit, že konfiskovaný majetek ve skutečnosti nepatřil jejich manželům, kteří se osobně angažovali ve stavovském povstání, ale jim samotným. Proto byl podle jejich obvyklé argumentace konfiskován neoprávněně. Šlechtičny-vdovy se při tomto postupu neváhaly pouštět i do komplikovaných a detailních úředních pří, kde mnohdy záleželo na době úmrtí jejich manžela, datu vydání dekretu o jeho potrestání, datu vynesení rezoluce o konfiskaci a datu přidělení statku novému nabyvateli. Vdova po Karlu Jörgerovi se odvážila i do sporu proti tak vlivné a mocné konkurenci, jakou byl prezident císařské dvorské komory a opat kremsmünsterského kláštera Antonín Wolfradt. Samozřejmě, že v takovýchto procesech a suplikách manželky a vdovy zpravidla neměly přílišnou šanci na úspěch a na restituci již konfiskovaného majetku. Přesto však tento postup alespoň vyvolal velmi podrobné vyšetřování ze strany dvorských úředníků, kteří minimálně museli argumentovat správnými a právně relevantními údaji. Obvykle na základě výpisů z různých majetkoprávních dokumentů tvrzení suplikantky o její držbě statku vyvraceli. Měli dohlédnout, aby v daném případě byla naplněna spravedlnost – *„Iustitia"*.[797] I když tedy ve sledované kauze nebyla žádost vdovy zcela úspěšná, byly z obecnějšího hlediska podobné pokusy značně důležité. Nutily totiž císaře a jeho úřady v souladu

---

bellen-Tochter". Císařské orgány zdůvodňovaly, proč by neměla zůstat na statku svého otce, který už byl mezitím vybrán pro císařského radu Jeronýma Bonacinu. Zdá se tedy, že i v případě vdov a dcer hodně záleželo na zájmu císaře a zájmu zprostředkovatelů, resp. na konkrétní osobě nabyvatele konfiskátu: „...dieweilen aber hingegen wissentlich, daß sich obgedachte **Rebellen-Tochter** ohne Verwissen Unseres Lands-Hauptmanns in Markgrafsthum Mähren als gehalten, eigenes Gefallens vorherachtet, dahero Uns auch solcher halber Thail rechtmäßig, und also das ganze Dorf verfallen..." TAMTÉŽ, kn. 333, 25. 8. 1623, fol. 206. Mnohokrát se ovšem o statky po svém manželovi úspěšně ucházely i manželky ryzích „Hauptrebelů", jakým byl např. popravený Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Císař ovšem v takovém případě požadoval zaplacení dosti vysoké částky, v této konkrétní kauze 35 000 zl. rýnských, které musela Salomena Harantová složit. TAMTÉŽ, kn. 334, 14. 5. 1623, fol. 161v.

(797) V případě statku Schernstein tím způsobem, že upozornili na fideikomis, který měl z uvedeného panství vytvořit Karel Jörger ještě před povstáním, což podle jejich názoru mělo být potvrzením, že byl jeho právním držitelem Jörger a nikoliv jeho manželka. Hornorakouský místodržící Adam z Herbersdorfu měl za úkol Jörgerově vdově oznámit rozhodnutí, podle něhož její nárok nebyl uznán, a ona si proto měla hledat jiné místo pobytu. Nicméně měl vdově jeho úřad k novému místu pobytu přece jen určitým způsobem dopomoci. HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 517v.

se zmiňovanou obecnější dobovou právní představou o ochraně šlechtických vdov ze strany panovníka vycházet některým více oprávněným nebo nekonfliktním žádostem alespoň částečně vstříc. Jiné kauzy, v nichž byly žadatelkami vdovy po odsouzeném aktivním účastníkovi stavovského povstání, dopadaly v jejich prospěch. Nárok na právo opětně koupit konfiskované rodové panství Pecka dokonce prosadila i Salomena Harantová, vdova po takovém *„arcirebelovi"*, jakým byl v císařových očích Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Jako trest ovšem panovník proti původnímu záměru české dvorské komory prosadil, že Salomena musí zaplatit vyšší částku, než jaká byla stanovena v příslušné taxaci.[798] Jistou výhodou samozřejmě bylo, pokud potrestaný nebo jeho manželka byli katolíky, pokud se vdova rychle za některého z katolických šlechticů znovu provdala, anebo slíbila katolicky vychovat své děti.

Stejně výjimečné postavení v konfiskačním procesu měly i manželky a vdovy po císařových příznivcích. Jestliže někdo z mužských příslušníků procísařské strany zemřel v průběhu jednání o nabytí konfiskátu, mohla si být jeho manželka takřka jista, že předávací jednání bude pokračovat a že statek vcelku bez problému získá ona. Na rozdíl od právního a společenského principu, podle něhož se na vdovu nepřenášela manželova provinění, poměrně samozřejmě se na ni přenášely jeho zásluhy. To se přitom zdaleka netýkalo pouze prominentních žen a vdov, mezi nimiž po smrti českého dvorského kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela hrála prim jeho manželka Polyxena z Lobkovic, ale i podstatně méně známých a v politickém i společenském životě méně aktivních šlechtičen.[799]

---

(798) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 14. 5. 1623, s. 161v. O Anně Salomeně Harantové, třetí manželce Kryštofa, srov. též RACEK, J.: *Kryštof Harant z Polžic*, s. 47, 69–71. Nutno ovšem podotknout, že se Anna Salomena v očích císaře „vykoupila" i tím způsobem, že se krátce po popravě svého prvního muže, roku 1624, provdala za Heřmana Černína z Chudenic. Harantův životopisec Jan Racek na ní proto neshledává žádné dobré vlastnosti. Stejný postup byl zvolen i v případě vdovy po konfiskovaném Václavu Žampachovi z Potnštejna, Anny Vidršperkarové z Chudenic, a celé řady dalších manželek rebelů. V případě vdovy po Václavu Žampachovi šlo o statek Buková. HKA WIEN, *Gedenkbücher Böhmische Reihe* kn. 333, 14. 5. 1623, fol. 166v. Nejnověji KOLDINSKÁ, M.: *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic*. Cesta intelektuála k popravišti. Praha – Litomyšl 2004.

(799) Zdůrazňování zásluh jejich mužů ve službě císaři bylo běžným postupem, který lze opět doložit celou řadou příkladů. Vdova po Václavovi z Blišova, která se pokoušela získat statek Zvíkovec, se odvolávala na jeho zásluhy v úřadu zemského místosudího. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 13. 5. 1623, fol. 155. Když na jaře roku 1623 zemřel nejvyšší český purkrabí Adam starší ze Šternberka, jenž měl získat na základě již uzavřené kupní smlouvy statek Horažďovice, přešel tento nárok zcela plynule na jeho manželku. TAMTÉŽ, kn. 333, 13. 5. 1623, fol. 156. Podobně tomu bylo i v případě vdovy po Zdeňkovi z Kolovrat v případě statku Česká Lípa. TAMTÉŽ, kn. 333, 13. 5. 1623, fol. 158. Jiným příkladem převzetí manželova nároku vdovou je případ statku Bílý Mlýn na Plzeňsku. Tento statek byl konfiskován jejímu manželovi Jindřichu Vidršperkarovi z Vidršperku. Protože byl ale ka-

Osoby typu Polyxeny z Lobkovic nebo Marie Magdaleny Trčkové z Lípy vystupovaly při nabývání majetků z konfiskací velmi razantně, aktivně a cílevědomě. Jejich postup při honbě za majetky byl zřejmě ne náhodou v mnohém podobný: Marie Magdalena Trčková pocházela po otci z lobkovického rodu, a byla tedy příbuznou Polyxeny. Do konfiskačního procesu se ostatně zapojily i další příslušnice rodu, Markéta Popelová nebo Alžběta Kolovratová z Lobkovic.[800] Polyxena i Marie Magdalena v mnohém ohledu nejednou předčily i své mnohé mužské současníky. Například Polyxena z Lobkovic mohla po smrti svého manžela uplatnit velmi bohaté znalosti nabyté v politickém salonu své matky i zkušenosti získané během svého manželství s Vilémem z Rožmberka i v průběhu letité péče o rodové majetky, jejichž správě se věnovala během dlouhodobého pobytu jejího dalšího manžela Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic u císařského dvora v Praze a později ve Vídni. V případě Polyxeny z Lobkovic lze navíc říci, že se na manipulace s majetkem, na ovlivňování konfiskačního procesu a na zcelování rodového majetku výrazně soustředila již v době života Zdeňka Vojtěcha. Šlo tedy o určitou dělbu práce v rámci rodiny, jež se vezla na konjunkturální vlně spojené s konfiskačním procesem. Po manželově smrti bylo již nahrazení mužské role v rodu Polyxenou z Lobkovic zcela jednoznačné.[801] Ani Polyxena z Lobkovic nebo Marie Magdalena Trčková z Lípy se ovšem během svého zapojení nemohly zcela obejít bez odkazování na někdejší slávu a zásluhy svých zemřelých manželů.[802]

---

tolíkem a náležitě se kál, mohl si statek za odhadní cenu koupit zpět. Když zemřel, převzala jeho nárok na koupi jeho vdova Anna Alžběta Vidršperkarová z Újezdce, tentokráte již pouze za polovinu taxované sumy. Protože ovšem císař podporoval nejen vdovy, ale také sirotky, získali nakonec katoličtí potomci Jindřicha a Anny Alžběty statek Bílý Mlýn zpět, aniž by za něj museli platit byť jen sníženou cenu. TAMTÉŽ, kn. 333, 27. 9. 1624, fol. 341. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 72.

(800) „Resolution an Böhmische Kammer de dato in Wien am 8ten Octobris Ao. 1624, daß IKM dem – mit der Frauen Margaretha Popplin um das Gut Tetin pro 16 907 ß m. 47 gr. 1 d. geschl. Kauf in gutem Geld allergn. ratificiert habe..." HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 27. 9. 1624, fol. 347; BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 194.

(801) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, 4. 6. 1627, fol. 86. Polyxena z Lobkovic již jako vdova zase z trčkovských konfiskací získala panství Kost, které její syn Václav Eusebius z Lobkovic prakticky obratem v říjnu roku 1637 prodal dalšímu z představitelů šlechty profitující z pobělohorských konfiskací, Heřmanu Černínovi z Chudenic. PEKAŘ, J.: *Kniha o Kosti*. Praha 1998, s. 15. Polyxena z Lobkovic je jednou z „žen renesance", která se stala častým zájmem historiografie. JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance*, kap. Žena roku 1618, s. 213–226.; VOLF, M.: *Zdeněk a Polyxena z Lobkovic za povstání a po něm*; KOPIČKA, P.: *Dvůr Zdeňka Vojtěcha a Polyxeny z Lobkovic*, s. 469–493; RYANTOVÁ, M.: *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, s. 105–114.

(802) Marie Magdalena Trčková to například udělala, když se v prosinci roku 1627 pokusila do své držby získat tři vsi, které dosud přináležely k městům Hradec Králové a Čáslav.

Vedle Polyxeny z Lobkovic a Marie Magdaleny Trčkové z Lípy dokázala v jednotlivých případech z procesu pobělohorských konfiskací s velkou šikovností a také velkými profity těžit i celá řada dalších manželek a vdov, jejichž mužové se v minulosti více či méně zasloužili o Rakouský dům. Na Moravě mezi ně patřila především Ester z Meggau, jež si nesmírně obratně počínala při usilování o někdejší žerotínské panství Břeclav a posléze i při jeho správě. Ve snaze panství získat dokázala dokonce zvítězit nad tvrdou konkurencí, již pro ni představoval císařský rada a komorník a v téže osobě i plukovník (a pán sousedního hodonínského dominia) Zdeněk Žampach z Potnštejna.[803] Alžběta ze Žerotína, rozená z Valdštejna, se zase snažila u císařského dvora uplatnit svůj nárok na statek Malešov ve středních Čechách i s právem na příjem z výtěžku z dolování v Kutné Hoře a se ziskem z okolních rybníků a lesů.[804] Jiným příkladem pozoruhodné aktivity uchazeček o zisky konfiskátů může být kauza statků Velký a Malý Vosov poblíž Hořovic v Pražském kraji. Toto panství bylo zkonfiskováno Oldřichovi staršímu z Geršdorfu a posléze roku 1624 přiznáno jeho vdově Salomeně z Rejbic. Tato šikovná česká šlechtična se vzápětí po manželově smrti a ještě před konečným přiznáním Vosova stačila znovu vdát, tentokráte za císařského důstojníka Jana Waltera Bordogniho z Taxisu. Když také její druhý manžel zanedlouho zesnul, stala se dvojnásobná vdova Salomena na jedné straně nabyvatelkou statků po konfiskované osobě, na druhou stranu v případě statku Skřípel převzala nabývací práva po osobě z konfiskací profitující.[805]

Císař tehdy vyslyšel argument Marie Magdaleny, že její manžel vydal mnoho peněz na císařský „Kriegs-Volk". V rozkazu adresovaném české dvorské komoře uplatnil své „ius resolutionis" a nechal jí zmiňované tři vesnice připsat. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, 2. 12. 1627, fol. 119; BLAŽKOVÁ, S.: *Trčkové z Lípy a jejich opočenské panství.*

(803) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 3. 6. 1623, fol. 178.

(804) „Resolution an die Böhmische Kammer de dato Wien am 18ten Aprilis Ao. 1631, wasmassen Frau Elisabeth von Zierotin, gebohrenen von Waldstein, um ihre völlige Hofs-Anforderung der 63 500 ß m. die Herrschaft Maleschau, doch daß die Kuttenbergischen Bergwerke mit dem Wasser aus dem großen Teuche alda dem bedürftigen Bau Holz und gehörigen Führen darzu, gegen billiger Bezahlung, wie bishero versehen werde, erblichen hinzulassen gn. verwilligt, und anstatt dieser Herrschaft zu einen Tafel-Gut die Herrschaft Pzirou, oder Lißa gemachet werden solle..." TAMTÉŽ, kn. 334, 18. 4. 1631, fol. 371v.

(805) „Erinnerung an Fürst Liechtenstein de dato Wien am 10ten Augusti Ao. 1624, es hätten IKM den – mit der Salome Bordognin zu Bezahlung ihrer Schuldtforderung geschlossenen Kauf um das Gut Groß Wossau, und Klein Wossowez allernädigist ratificiert..." TAMTÉŽ, kn. 333, 10. 8. 1624, fol. 327v. Janu Walterovi Bordognimu byl statek Skřípel přiznán 14. července 1623. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 118.